

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Людський капітал в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період»

Виконавець: Кошечкін Артемій Борисович,
група МEB-203М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних
економічних відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Пічкурова Зоя Володимирівна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Побоченко Л.М.

«__» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Кошечкіна Артемія Борисовича

1. Тема роботи «Людський капітал в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період» затверджена наказом ректора від «27» вересня 2022 р. № 1624/ст.
2. Термін виконання роботи: 29 серпня 2022 року по 30 листопада 2022 року.
3. Вихідні дані до роботи: законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання розвитку людського капіталу в Україні, статистичні матеріали Кабінету Міністрів України, Державної служби зайнятості України, Державної служби статистики України, матеріали й аналітичні звіти міжнародних компаній, щорічні звіти міжнародних організацій.
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні засади дослідження ролі людського капіталу в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності країни, аналіз людського капіталу як чинника забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період, проблеми та перспективи використання людського капіталу у післявоєнному забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 2 таблиці, 23 рисунки та 6 додатків.
6. Презентація основних результатів кваліфікаційної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 25 слайдів.

7. Календарний план-графік:

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми кваліфікаційної роботи	22.08.2022	Виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання кваліфікаційної роботи	29.08.2022	Виконано
3.	Розкрити теоретичні засади дослідження ролі людського капіталу в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності країни	19.09.2022-02.10.2022	Виконано
4.	Проаналізувати людський капітал у якості чинника забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період	03.10.2022-16.10.2022	Виконано
5.	Визначити та дослідити проблеми та перспективи використання людського капіталу у післявоєнному забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України	17.10.2022-26.10.2022	Виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	27.10.2022-31.10.2022	Виконано
7.	Передати кваліфікаційну роботу для перевірки на плагіат	1.11.2022	Виконано
8.	Оформити кваліфікаційну роботу	02.11.2022-11.11.2022	Виконано
9.	Передати кваліфікаційну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	12.11.2022	Виконано
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14.11.2022	Виконано
11.	Передати кваліфікаційну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	15.11.2022	Виконано

8. Дата видачі завдання: «29» серпня 2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Пічкурова З.В
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Кошечкін А.Б
(П.І.Б)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Людський капітал в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період»: 98 с., 23 рис., 2 табл., 152 літературних джерела, 6 додатків.

Перелік ключових слів (словосполучень): ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ, МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ, КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ, ВІЙНА В УКРАЇНІ, ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД, ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ.

Об'єкт дослідження: процеси використання людського капіталу у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період.

Предмет дослідження: теоретичні та практичні аспекти використання людського капіталу як фактора міжнародної конкурентоспроможності України в контексті повоєнного відновлення.

Мета кваліфікаційної роботи: дослідження ролі і значення людського капіталу як чинника забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України у повоєнний період.

Методи дослідження: теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу, економічного моделювання, порівняльних та експертних оцінок, а також методи логічного, системно-структурного аналізу економічних процесів та зв'язків, статистичного, порівняльного та діалектичного підходів.

Отримані результати та їх новизна: полягає у розкритті місця і ролі людського капіталу в забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період.

Значущість виконаної роботи та висновки: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати при написанні планів та розробці моделей відновлення людського капіталу з метою забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України у повоєнний період.

Рекомендації щодо використання результатів: Отриманні результати можливо використати для аналізу та подальшого розвитку та створення умов для вдосконалення міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ.....	9
1.1. Зміст людського капіталу як визначального чинника міжнародної конкурентоспроможності країн світу.....	9
1.2. Структуризація людського капіталу у світовому конкурентному середовищі.....	19
1.3. Фактори формування та розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції.....	28
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	38
2.1. Дослідження міжнародних конкурентних переваг та структури людського капіталу в Україні у довоєнний період.....	38
2.2. Оцінка втрат та здобутків людського капіталу України за період військового вторгнення.....	49
2.3. Визначення потенціалу та резервів використання людського капіталу для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в умовах післявоєнного відновлення.....	62
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ.....	71
3.1. Основні перешкоди щодо відновлення людського капіталу в Україні після завершення воєнного стану та способи їх подолання.....	71
3.2. Стратегічні напрямки державної політики післявоєнного реформування людського капіталу в контексті розвитку міжнародної конкурентоспроможності України.....	81
3.3. Можливості і шляхи впровадження світового досвіду використання людського капіталу в повоєнному забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України.....	89
ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..	99
ДОДАТКИ.....	119

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Актуальність теми дослідження пов'язана з втратою людських ресурсів Україною під час війни, і шкодою, яку вона завдала українській економіці. Вторгнення росії завдало значної шкоди національній інфраструктурі, економіці та міжнародному економічному співробітництву.

У цьому контексті сьогодні особливо актуальним є вивчення досвіду країн світу щодо стратегій відновлення економіки після збройних конфліктів. Оскільки це питання незабаром постане і в нашій країні, ми можемо запозичити багато ефективних інструментів, заснованих на зарубіжній практиці відновлення і поживлення економіки, і використовувати їх у контексті вітчизняних економічних реалій. Розглядаючи всі варіанти, аналітики та експерти працюють над розробкою плану відновлення української економіки.

Воєнна ескалація є невід'ємною частиною існування багатьох країн світу, і можна проаналізувати досвід відновлення економіки після війни чи збройного конфлікту.

Виникнення і розвиток теорії людського капіталу пов'язані з іменами відомих американських учених-економістів Т. Шульца, Г. Беккера, Л. Туроу, Я. Мінсера. Розвитку теорії людського капіталу, дослідженню його соціально-економічних аспектів присвячені роботи вітчизняних вчених Лисак В.Ю., Семендяк В.М., Смірнова І.І., Ковбасюк Ю.В., Куценко В.І., Євтушенко Г.І. та ін.

Засновники теорії людського капіталу Г. Беккер і Т. Шульц та їхні послідовники трактують людський капітал як набуті знання і навички та відносять до інвестицій у людський капітал витрати на освіту, кваліфікацію та догляд за дітьми. Згідно з концепцією людського капіталу, вважається, що освіта відіграє важливу роль у зростанні соціального добробуту країн і народів.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження ролі і значення людського капіталу як чинника забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України у повоєнний період.

Відповідно до поставленої мети виділено **основні завдання:**

- визначити зміст людського капіталу як визначального чинника міжнародної конкурентоспроможності країн світу;
- розглянути структуризацію людського капіталу у світовому конкурентному середовищі;
- навести фактори формування та розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції;
- дослідити міжнародні конкурентні переваги та структуру людського капіталу в Україні у довоєнний період;
- оцінити втрати та здобутки людського капіталу України за період військового вторгнення;
- проаналізувати потенціал та резерви використання людського капіталу для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в умовах післявоєнного відновлення;
- дослідити основні перешкоди щодо відновлення людського капіталу в Україні після завершення воєнного стану та способи їх подолання;
- дослідити стратегічні напрямки державної політики післявоєнного реформування людського капіталу в контексті розвитку міжнародної конкурентоспроможності України;
- розглянути можливості і шляхи впровадження світового досвіду використання людського капіталу в повоєнному забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України;

Об'єктом дослідження є процеси використання людського капіталу у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України в повоєнний період.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти використання людського капіталу як фактора міжнародної конкурентоспроможності України в контексті повоєнного відновлення.

Методологія дослідження. Методологічну основу роботи склали історичний, аналітичний, логічний, структурно-функціональний, синтез, індукція, дедукція,

класифікація, системний аналіз, економіко-статистичні, та графічні методи, які у своєму органічному поєднанні допомогли досягти виконання поставлених завдань.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Кошечкін А.Б. Використання людського капіталу країнами світу у економічному відновленні після Першої та Другої світових війн // *Polit. Challenges of science today. International relations: Abstracts of XXII International conference of higher education students and young scientists.* – Kyiv, 2022, National Aviation University / Editorial board Lutskyi M. [and others]. – К.: NAU, 2022. – С. 157-159

Кошечкін А.Б. Світовий досвід післявоєнного відновлення економіки країн / А.Б. Кошечкін // *Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: матеріали XIII міжнародної науково-практичної конференції (26 травня 2022 року, м. Київ).* – К., 2022. – С. 129-131.

Кошечкін А.Б. Проблеми і перспективи розвитку людського капіталу в Україні у повоєнний період // *Актуальні проблеми маркетингового менеджменту. Виклики сьогодення: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів та молодих вчених (21 жовтня 2022 року, м. Луцьк).* – Луцьк: Луцький національний технічний університет.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 2 таблиці, 23 рисунки та 6 додатків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 152 найменування на 18 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

1.1. Зміст людського капіталу як визначального чинника міжнародної конкурентоспроможності країн світу

Починаючи розгляд поняття людського капіталу, доречним є розпочати із того, що людський капітал напряду впливає на міжнародну конкурентоспроможність країни. Це обумовлюється простим взаємовиразом, стосовно того, що по-перше, людський капітал це люди, які створюють робочі місця, розвиваються та прагнуть до того, щоб максимально ефективно виконувати свої робочі функції, тим самим вони створюють конкуренцію на ринку праці, як в країні так і поза її межами. По-друге, людський капітал зображується у певному виразі, «чим менше потрібно часу та ресурсу на виконання певного завдання, із уточненням стосовно того, що це завдання має бути виконано на максимально високому рівні, тим ефективніше працює країна на міжнародному просторі», зумовлено це тим, що це створює певну систему, яка пов'язує використання меншого об'єму ресурсу, із тим щоб не створювати дефіцит стосовно певного продукту, тим самим підвищуючи як виробництво так і прибуток, який отримуватиме підприємство, що в подальшому позитивно впливатиме на економічний стан країни.

Людський капітал – це знання, навички та досвід, якими володіють працівники в економічній діяльності. Навички приносять економічну вигоду. Це пояснюється тим, що грамотна робоча сила сприяє підвищенню продуктивності праці. Концепція людського капіталу заснована на визнанні того, що всі люди володіють різними навичками і знаннями, а також різним рівнем розвитку. Крім того, інвестування в початкові етапи, безпосередньо пов'язані з розвитком людського капіталу, тобто освітою людей, може підвищити якість роботи.

Економічне зростання означає, що здатність економіки виробляти товари та послуги покращилася порівняно з минулим. Економічне зростання вимірюється зміною валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Наприклад, рівень ВВП країни у 2,5% за один рік означає, що темпи економічного зростання країни збільшилися на 2,5% порівняно з періодом попереднього року.

В економіках, що розвиваються, зростання споживчого попиту також чинить важливий вплив на здатність фірм позичати додаткові кошти в банків для розширення виробництва. Таке фінансування зазвичай використовують для придбання великих активів, як, наприклад, завод і обладнання. Варто також зазначити, що зростання виробництва веде до підвищення заробітної плати та збільшення зайнятості, оскільки компаніям потрібно більше працівників для підвищення споживчого попиту на їхню продукцію. Оскільки фірми намагаються найняти більше працівників для збільшення продажів, у різних секторах зайнятості створюватимуться нові робочі місця. Однак у міру того, як ринок праці звужується у зв'язку з економічним зростанням, кваліфіковані працівники стають дефіцитом, і компанії змушені навчати працівників, щоб вони набули необхідних навичок.

Підвищення конкурентоспроможності та часті технологічні інновації в сучасну глобальну епоху збільшили значення людського капіталу як у виробничих, так і в сервісних організаціях. Людський капітал вважається найдовгостроковішою і найстійкішою формою інтелектуального капіталу, і в деякій літературі стверджується, що єдиною істотною відмінністю між організаціями є їхня унікальна здатність створювати цінність за допомогою людського капіталу. Людський капітал є ключовим компонентом ринкової вартості підприємства. Як правило, вартість людського капіталу становить близько 36% загального доходу типової організації.

Виділяють наступні елементи, які є складовими людського капіталу, ці складові представлені на (див. Рис. 1.1 Додатку А), також зображені особливості цих складових [108].

Що стосується типів людського капіталу які існують, то серед них виділяють 4 основні типи: інтелектуальний, соціальний, емоційний та духовний капітал (див. Рис.1.1.).

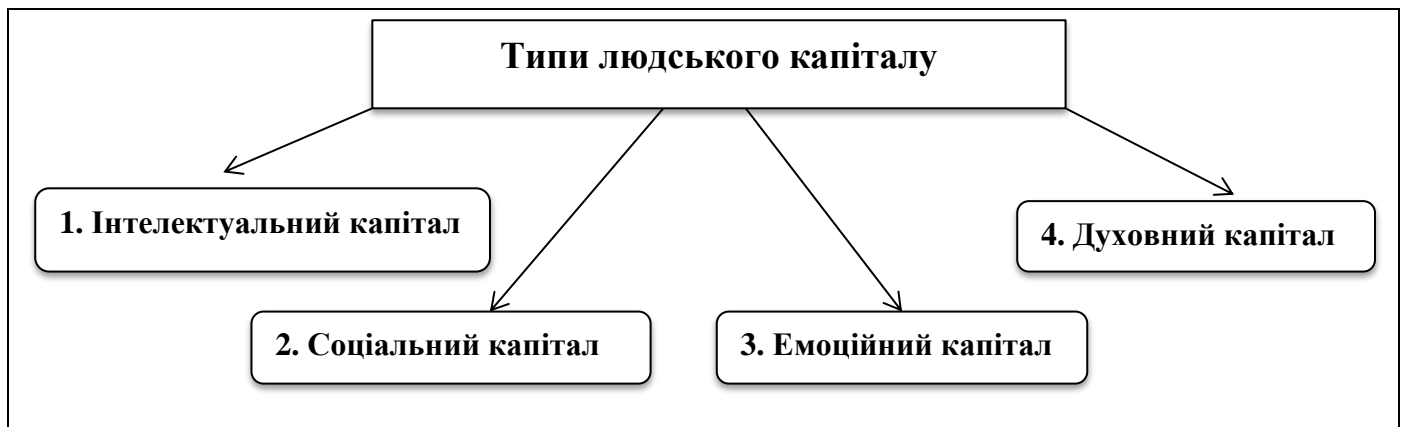

Рис.1.1. Типи людського капіталу.

Примітка. Побудовано автором за даними Human Capital: Types, Models, Elements, Importance, Evaluate, by Kirti Solanki [Electronic resource]. – Access: <https://www.toppers4u.com/2021/04/human-capital-types-models-elements.html>

Інтелектуальний капітал можна визначити як у індивідуальному рівні, і лише на рівні організації. На особистому рівні це означає особисті знання, навички та досвід. Це може набувати форми досвіду, неявних знань та навичок, когнітивної складності та здатності до навчання. На організаційному рівні інтелектуальний капітал є сукупність знань, навичок та досвіду, якими колективно володіють члени організації, а знання та досвід, які можуть бути впроваджені в організацію або належать їй, складаються з того та іншого. Сюди входять патенти, знання, що базуються на інформаційних технологіях. система чи спеціальні процеси праці;

Соціальний капітал походить з мережі відносин, як внутрішніх, і зовнішніх. З організаційної точки зору соціальний капітал пов'язаний зі структурою, якістю та гнучкістю людських мереж, які можуть бути створені за допомогою когорт, спільного навчання, коли люди впізнають один одного, ротації посад між відділами та функціями та довгостроковою зайнятістю. робить. та внутрішньої культури. Інший аспект соціального капіталу – зовнішній, що ґрунтується на відносинах із зовнішніми факторами, такими як клієнти, постачальники та державні установи.

Емоційний капітал відбивається у тому, що ми називаємо менталітетом «може зробити». Людям потрібні самооцінка, мужність та впевненість, заснована на стійкості, щоб перетворити знання та стосунки на ефективні дії. Організаціям

потрібна висока внутрішня енергія та атмосфера гордості, довіри та відкритості, щоб створити схильність до швидкості та поведінки у середовищі, що швидко змінюється.

Духовний капітал – це ментальний капітал, що є різноспрямованим і включає цінності та підхід до роботи. Більшість організацій, що розвиваються вважають, що люди можуть вчитися і розвивати навички. Але коли справа доходить до цінностей, та трудової етики, ви не можете змінити його.

Що стосується сектору послуг, то тут людський капітал відіграє важливішу роль. Сфера послуг, включно з освітніми установами, потребує кваліфікованих, розумних, досвічених і мотивованих співробітників, щоб отримати конкурентну перевагу. Співробітники шкіл, університетів та інших навчальних закладів, здебільшого вчителі та викладачі, повинні мати достатні знання, відповідні таланти, а також потрібні навички та компетенції, оскільки вони перебувають у безпосередньому контакті з клієнтами [42].

Останніми роками індустрія освіти набирає обертів, і конкуренція з боку інших компаній у цьому секторі посилилася. Індустрія освіти потребує цінних, унікальних та організованих бізнес-стратегій для отримання стійкої конкурентної переваги.

Роль людського капіталу викладача в досягненні бачення університету походить від чотирьох основних компонентів, а саме: по-перше, основний компонент, сформований з чотирьох характеристик людського капіталу викладача з найвищим коефіцієнтом – підприємливість викладача і найнижчий за характеристиками освіти викладача, основні чинники формування людського капіталу викладача зображені на (див. Рис. 1.2.).

По-друге, опорний компонент формується з чотирьох характеристик людського капіталу викладача з найвищим коефіцієнтом кар'єри викладача і найнижчою характеристикою мотивації викладача; по-третє, процесний компонент, сформований з 8 характеристик людського капіталу викладача, де найвищий коефіцієнт – емоційний інтелект викладача, а найнижчий – інноваційні характеристики викладача; і по-четверте, компонент результату, сформований з десяти характеристик людського капіталу викладачів з найвищим коефіцієнтом, що походить від ролі викладачів у створенні дослідницької роботи і найнижчим внеском лідерства викладачів. Чотири

компоненти сформованих факторів мають характеристики знань, навичок, умінь і поведінки, так що кожен компонент можна назвати основною групою, прихильниками, процесами та результатами викладачів людського капіталу як основними характеристиками для досягнення бачення вищої освіти в майбутнє. Це підтверджує результати дослідження Arifin (2017) про те, що бачення та місія організації, щоб конкурувати в майбутньому, повинні бути інтегровані з розвитком людського капіталу [42].

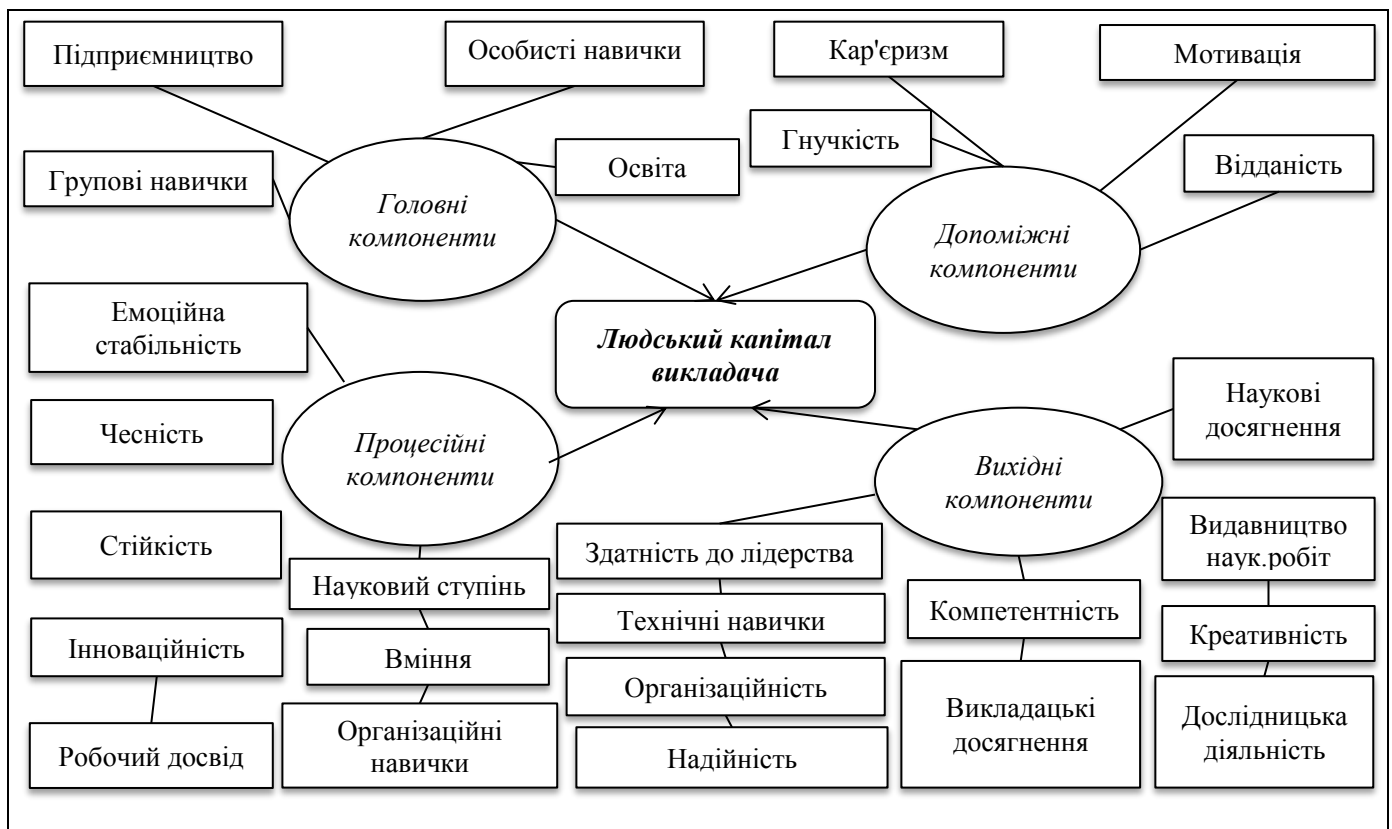

Рис. 1.2. Основні чинники формування людського капіталу викладача.

Примітка. Побудовано автором за даними Arifin, AL (2017). Development Strategy Of Human Capital Of Pt Kimia Farma (Persero) Tbk. International Journal of Human Capital Management. Vol. 2, No.2, December 2017, p. 153-162.

Викладачі університетів, які можуть аналізувати стан вищої освіти, поділяються на чотири основні джерела. Усі компоненти сформованого фактора мають характеристики знань, навичок, умінь і поведінки та називаються основними компонентами, допоміжними компонентами, компонентами обробки та компонентами виходу. Основний компонент складається з основних показників

досягнення бачення університету. Допоміжний компонент складається з додаткових індикаторів, компонент обробки складається з індикаторів процесу, які здійснюватимуть бізнес-процеси вищої освіти, тоді як компонент виходу складається з індикаторів людського капіталу викладачів, які можуть давати результати університету, які очікуються в майбутньому.

За останнє десятиліття розвиток людського капіталу в розвинених країнах стагнував, у той час як багато країн, що розвиваються, інвестували кошти в базову модернізацію своїх систем освіти та навчання. Як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, гостро відчувається брак людського капіталу, місцеві системи освіти дедалі більше застарівають, а міжнародна мобільність обмежена. Наприклад, порівняно з 2008 роком можливість імпортувати людські ресурси знизилася на 17% у розвинених країнах і на 12% у країнах, що розвиваються.

Адекватність місцевих систем середньої освіти потребам зайнятості оцінюють у 59 балів (за 100-бальною шкалою) у розвинених країнах і в 42 бали (за 100-бальною шкалою) у країнах з економікою, що розвивається. Останніми роками в низці великих економік (серед них Індія, Південна Африка, США і Німеччина) спостерігається тенденція до зниження актуальності набору навичок усіх випускників, у той час як інші країни поліпшили свої показники, зокрема Південна Корея, Республіка, Саудівська Аравія, Туреччина і Китай [31].

Формування людського капіталу – це довгостроковий, безперервний процес інвестування часу, грошей і зусиль у конкретну людину з метою розвитку та набуття нових знань і навичок для застосування їх у роботі. Інвестиції в людський капітал можуть здійснюватися як самою людиною, так і інвесторами, які є зацікавленими сторонами у сприянні професійному розвитку людини. Однак необхідно розуміти, що інвестиції - це не просто вкладення, а реальна, свідомо і цілеспрямована діяльність інвестора [15, с. 550].

Глобальна економіка вступає в четверту промислову революцію. Вона визначається дигіталізацією, конвергенцією технологій і стиранням відмінностей між фізичним, цифровим і біо-доменами. Четверта промислова революція відрізняється від усіх інших видів людського життя своїми масштабами, дизайном і складністю.

Вона призведе до появи величезних технологічних інновацій у найрізноманітніших галузях, таких як штучний інтелект, роботизовані автомобілі, нанотехнології, біотехнології та багато інших. У цьому контексті важливо реалізувати стратегію «Індустрія 4.0» не тільки шляхом дотримання деяких наявних стандартів, але й шляхом їх інтеграції на етапі переходу до нових технологій. Одним із них є необхідність підготовки людей до роботи у виробництві шляхом передачі технологічних знань [13].

Розглядаючи це питання, ми повинні більше зосередитися на Індустрії 4.0. Ця тенденція вже настала, і щоб зберегти свою стратегічну перевагу, компаніям необхідно адаптувати свою поведінку до мінливого світу. Розвинені країни наразі відчувають порушення, викликані Індустрією 4.0 у своїх виробничих екосистемах, і найближчими роками очікується прискорення поліпшень у всьому світі, оскільки економічні революції часто зумовлені технологічними досягненнями в тій чи іншій країні. Галузі, яких торкається перехід, є не тільки важливими для промислового середовища, а й, імовірно, вплинуть на характер обов'язків працівників і поліпшать їхні перспективи кар'єри в галузі людських ресурсів (HR) [40]. Існує низка чинників, які можуть перешкоджати поширенню Industry 4.0, найважливішим з яких є людський фактор [37]:

- недостатньо якісна робоча сила;
- дефіцит робочої сили;
- викладання за старим стилем;

Завдяки інтелектуальному виробництву та трансформації «Промисловість 4.0» люди сьогодні мають величезні знання про те, як компанії можуть поділитися своїми навичками, щоб змінити ситуацію. Таким чином, перехід до інтелектуального виробництва та промисловості 4.0 має необхідні компоненти, включаючи кіберфізичні мережі, Інтернет речей, Інтернет послуг і Інтернет даних. Також цей процес передбачає наявність певних навички, які зображені в таблиці (Див. Табл. 1.1 Додатку Б).

Згідно з багатьма дослідженнями, інновації відіграють важливу роль у досягненні конкурентного середовища. Дослідники та експерти також доклали

чимало зусиль для вивчення взаємозв'язку між організаційною інноваційністю та її ставленням у конкурентному середовищі [55].

Бізнес-аналітика належить до процесу збирання, оброблення та документування інформації, яку співробітники можуть використовувати для підтримання конкурентоспроможності організації. Процес обміну знаннями надає організаціям унікальний, незамінний, неповторний і цінний ресурс.

Для оцінки людського капіталу на міжнародному рівні використовують економічні рейтинги, складені авторитетними міжнародними організаціями, які ґрунтують свій аналіз на певних параметрах. Індекс людського капіталу. Цей розрахунок ґрунтується на ймовірності дожити до п'яти років, тривалості освіти та витривалості дорослого населення. Індекс порівнює продуктивність праці новонародженого працівника з рівнем, якого можна було б досягти за повного здоров'я та якісної освіти. Оцінка країни визначається за шкалою від 0 до 1. У дослідженні 2020 року оцінка людського капіталу України становила 0,63. Це означає, що українська дитина, народжена зараз, буде на 63% продуктивнішою, коли виросте, якщо матиме адекватну освіту та здоров'я. Цей індекс є нижчим за середній показник для Європи та Центральної Азії (вищий за 0,72), але вищим за середній показник для країн із низьким та середнім рівнем доходу (середній показник для цієї групи складає 0,48, до переліку країн входять Нігерія, Пакистан, Непал, Узбекистан, В'єтнам тощо). Період 2010-2020 рр. Протягом розрахункового періоду значення для України було майже таким самим – 0,63 [81].

Індекс людського розвитку використовується для порівняння ступеня накопичення людського капіталу в різних країнах світу. Він ґрунтується на трьох основних факторах: очікувана тривалість життя, освіта (очікувані роки навчання та середні роки навчання) і ВВП на душу населення. Оцінка країни визначається за шкалою від 0 до 1. У дослідженні 2020 року розвиток людського капіталу отримав оцінку 0,779, що відповідає 74-му місцю у світовому рейтингу, піднявшись на 14 позицій порівняно з 2019 роком (середня тривалість життя українців становить 72,1 року, середня тривалість шкільної освіти – 11,4 року, очікувана тривалість шкільної освіти – 15 років), ВВП на душу населення становить 13 216 доларів США) (США)

Хоча вже у 2022 році індекс розвитку людського капіталу піднявся на 24 позиції, та склав 50-те місце в рейтингу, отримавши оцінку 0,65 [53, 45].

Саме використання міжнародних показників дає змогу об'єктивно оцінити людський капітал, оскільки відсутнє лобювання, а одні й ті самі показники використовуються як стандарти в міжнаціональному контексті. На національному рівні, однак, доцільніше використовувати національні оцінки, оскільки при цьому можна врахувати національну специфіку і потенціал населення. Ці оцінки також можуть бути взяті до уваги при побудові національних стратегій розвитку.

Регіональний індекс людського розвитку, який щороку розраховує Міністерство регіонального та соціального розвитку України (Мінрегіон) демонструє значні відмінності в показниках за регіонами: 14 регіонів мають нижчі значення індексу, ніж у середньому по країні (Волинь, Одеса, Хмельницький, Дніпропетровськ, Полтава, Вінниця, Запоріжжя, Миколаїв, Суми, Черкащина, Житомир, Херсон, Чернівець, Кіровоград). Тому розвиток людського капіталу в цих регіонах потребує додаткової уваги з боку центральних і місцевих адміністративних органів, муніципалітетів та НУО [72].

Однак, поточний стан людського капіталу не лише в цих регіонах, а й в Україні загалом, потребує залучення додаткових ресурсів з боку держави та покращення наявних ресурсів, оскільки відомо, що люди не задоволені можливостями розвитку, наявними в Україні, що видно з наявного спаду кількості населення. Останніми роками в Україні спостерігається найвищий спад населення серед країн СНД, і наша країна входить до першої двадцятки країн за старінням населення (11-те місце у світі за часткою населення віком 60 років і старше). Згідно з різними прогнозами, населення країни скорочується з кожним роком: 37 млн. до 2025 року за даними Світового банку, 26 млн. до 2050 року за даними ООН, 42,3 млн. до 2025 року і 37,7 млн. до 2050 року за даними Інституту демографії та соціології НАН України тощо [20].

У міжнародних компаніях методологію оцінки людського капіталу, представлену у Звіті про людський капітал (HR Statement) застосовують як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються (Індія, Іспанія, Фінляндія,

острівні держави Тихого океану, Чеська Республіка та Шрі-Ланка). Ця методологія заснована на розрахунку прибутків і збитків від діяльності людського капіталу шляхом поділу витрат, пов'язаних з усіма людськими ресурсами, поділяється на три групи (витрати на заміщення; витрати на розвиток; витрати, пов'язані з амортизацією людських ресурсів) [135].

Таким чином, вивчаючи особливості оцінки людського капіталу, можна виокремити основні рівні, на яких вона здійснюється: макро (наднаціональний, глобальний рівень), мезо (національний рівень) і мікро (рівень підприємства). Згідно з міжнародною практикою, останній метод широко поширений. На макрорівні оцінки засновані на економічній оцінці. У міжнародних оцінках Україна має досить високий показник. Індекс людського капіталу - 0,63, індекс людського розвитку - 0,779, що підтверджується тривалістю життя та рівнем освіти, на відміну від цього ВВП на душу населення представлений нижчим індексом. На мезорівні людський капітал оцінюється шляхом узагальнення національних і регіональних показників. Регіони в Україні розвинені нерівномірно: 14 із 24 регіонів мають показники, нижчі за середні, на що слід звернути увагу державних чиновників і муніципалітетів та запровадити подальші стимулювальні заходи. На національному рівні Україна також запропонувала метод вимірювання показників якості освіти, який дасть змогу оцінити людський капітал на національному рівні. На мікрорівні оцінка людського капіталу тільки почала впроваджуватися на основі зарубіжного досвіду та не є систематичною, а й кожне підприємство має свої особливості щодо управління людським капіталом, які необхідно враховувати. У цьому дослідженні представлено покроковий підхід до оцінки вартості людського капіталу.

Метрики оцінки людського капіталу підприємства можуть брати за основу різні показники: розрахунок вартості капіталу конкретно визначеної особи з певним досвідом роботи; рентабельність інвестицій в людський капітал; цінність інвестицій у навчання; період окупності та чиста теперішня вартість.

Таким чином, можна підкреслити, що людський капітал є важливим показником, розвиток якого сприяє стабільності економічної ситуації в державі та за її межами. Стабільні риси, такі як знання, поінформованість, досвід та освіта, та

нестабільні риси, такі як вплив та поведінка, можуть бути класифіковані як людський капітал. І навпаки, коли інші індивідуальні характеристики стають важливішими для фірми та становлять основу основної виробничої діяльності, їх можна вважати людським капіталом. Отже, те, що вважається людським капіталом, залежить від контексту, часу та простору, але в основному від того, що необхідно для створення вартості на товарному ринку. Нестратегічне залежить не від форми чи типу людського капіталу, а від того, як компанія використовує його для створення вартості на ринку товарів. Людський капітал є змінним чинником і змінюється рік у рік. За його оцінкою, Світовий банк створив індикатор інноваційного розвитку. Це залежить від рівня розвитку людського капіталу країни. Дослідження його типів та елементів показали велику різноманітність компонентів, однаково важливих для його подальшого функціонування та розвитку, проте це не означає, що його не можна покращити у майбутньому. Проблеми її розвитку пов'язані з рівнем інноваційного розвитку, оскільки основними індикаторами її сучасного розвитку стали Промислова революція та Індустрія 4.0. Тому людський капітал є поняття, що постійно розвивається, і відповідно до тенденції країни не можуть сприяти його розвитку в майбутньому, якщо не звертатимуть увагу на всі недоліки і труднощі свого розвитку.

1.2 Структуризація людського капіталу у світовому конкурентному середовищі

Будучи складною категорією, людський капітал функціонує на багатьох рівнях. У теоретичному плані, зокрема, в концепції людського капіталу виокремлюють три рівні.

На індивідуальному рівні людський капітал – це знання і навички, набуті в процесі освіти, навчання і практичного досвіду (використання вроджених здібностей), за допомогою яких можна надавати цінні виробничі послуги іншим людям.

На мікроекономічному рівні людський капітал являє собою сукупність кваліфікацій і професійних компетенцій усіх працівників підприємства і є

досягненням підприємства в ефективній організації праці та розвитку людських ресурсів.

На макроекономічному рівні людський капітал охоплює нагромадження інвестицій у такі сфери діяльності, як освіта, підготовка та перепідготовка кадрів, профорієнтація та служби зайнятості, зміцнення здоров'я, і являє собою важливу частину національного багатства країни. Це і є людський капітал держави.

Ці рівні можна зобразити у наступному співвідношенні наведеному у рисунку (див. Рис. 1.1. Додатку В) [54]. Важливим аспектом вивчення особливостей управління людським капіталом є обґрунтування його структури. Структуру людського капіталу наведено на рисунку (Рис. 1.1. Додатку Г).

Після змін, спричинених Індустрією 4.0, очікується, що людські чинники, такі як гнучкість, адаптивність, інновації, логіка та ухвалення рішень, що їх не можна замінити автоматизованими системами, відіграватимуть важливу та фундаментальну роль у майбутніх процесах розвитку (рис. 1.3) [30]:

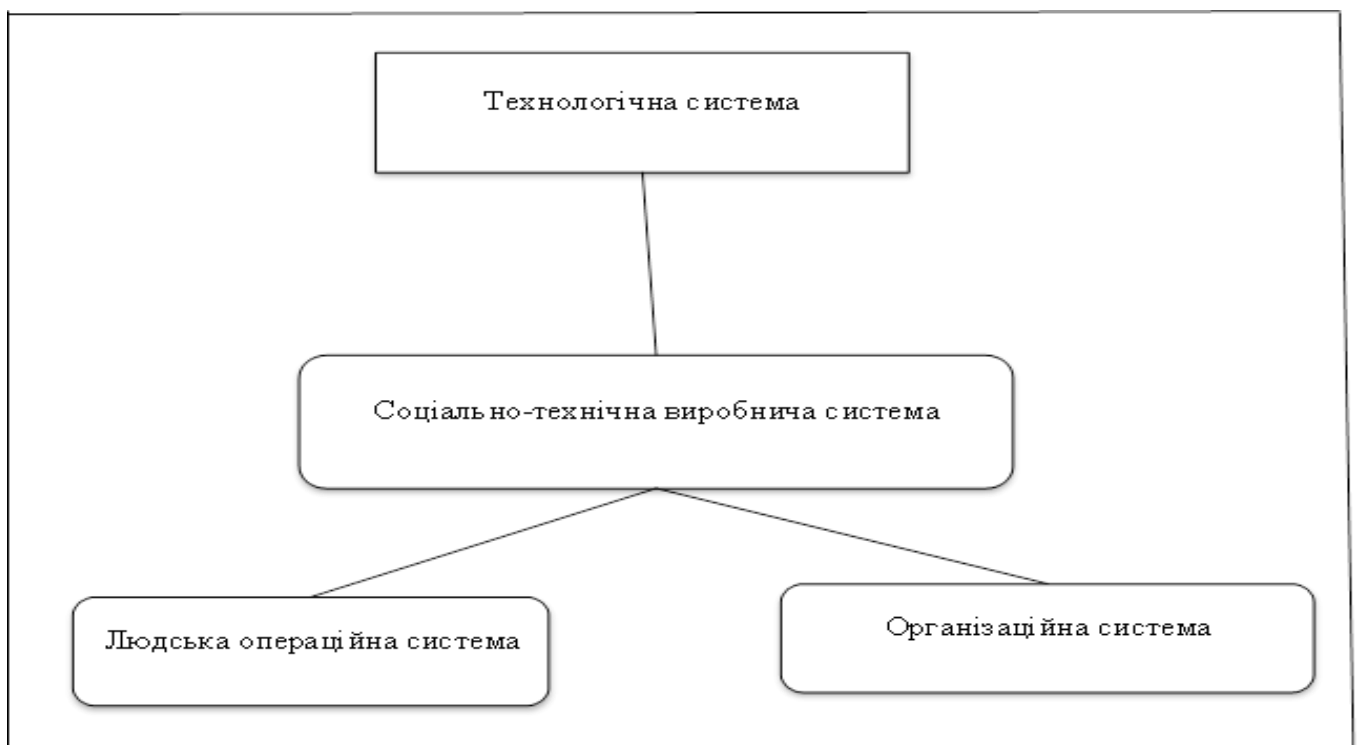

Рис. 1.3. Вплив «Індустрії 4.0 на людський капітал.

Примітка. Побудовано автором за даними Gan, J. L., & Yusof, H. M. (2019). Industrial Revolution 4.0: the Human Resource Practices. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), 8 (3S2).

У країнах з економікою, що розвивається, зростання споживчого попиту також має важливий вплив на здатність компаній позичати додаткові кошти в банків для розширення виробництва. Таке фінансування зазвичай використовується для придбання великих активів, таких як завод і обладнання. Варто також зазначити, що зростання виробництва веде до підвищення заробітної плати та збільшення зайнятості, оскільки компаніям потрібно більше працівників для підвищення споживчого попиту на їхню продукцію. Оскільки фірми намагаються найняти більше працівників для збільшення продажів, у різних секторах зайнятості створюватимуться нові робочі місця. Однак у міру посилення ринку праці у зв'язку з економічним зростанням брак кваліфікованих працівників змушує компанії навчати працівників, щоб вони набули необхідних навичок.

Людський капітал – це нематеріальні активи та якості, які підвищують продуктивність праці працівників і приносять користь економіці. Ці якості неможливо відокремити від людей, які їх набувають і володіють ними. Людський капітал містить у собі всі людські якості та цінності, які можуть поліпшити економічні результати та продуктивність. Оскільки це нематеріальні активи, які не можна відокремити від окремих співробітників, їх важко оцінити кількісно. Однак вони незмінно призводять до поліпшення економічних показників. Людський капітал може включати такі якості, як:

- освіта;
- технічне навчання або навчання на робочому місці;
- здоров'я;
- психічне та емоційне благополуччя;
- пунктуальність;
- вирішення проблем;
- управління людьми;
- комунікативні навички;

Інвестиції в ці якості підвищують компетентність людських ресурсів. У результаті збільшується обсяг виробництва в економіці, а також доходи окремих громадян.

Людський капітал вивчали такі видатні вчені, як Ф. Беккер, чії дослідження були присвячені освіті. Беккер наголосив, що вартість освіти є інвестицією, і представив питання про вартість втрачених можливостей з точки зору часу та грошей. Здобуття освіти також означає втрату можливості працювати, подорожувати та мати дітей. Люди прагнули здобути освіту тільки в тому разі, якщо потенціал збільшення доходу переважував витрати [137].

Хоча склад людського капіталу може відрізнятися від структури та складу підприємства, для вимірювання його результатів підприємства можуть використовувати алгоритм, аналогічний наведеному на рис. 1.4:

Рис. 1.4. Покрокова інструкція для проведення вимірювання оцінки людського капіталу міжнародної аудиторської компанії «Ernst & Young».

Примітка. Побудовано автором за даними Ernst & Young. Як розкриття інформації про кліматичні зміни розкриває ділові ризики та можливості [Electronic resource]. – Access: https://www.ey.com/en_gl/assurance/climate-change-disclosures-revealing-risks-opportunities.

Першим кроком є визначення того, що має бути виміряно, що залежить від цілей і стратегій діяльності (наприклад, вимірювання людського капіталу або інтелектуального капіталу загалом). Другий крок – скласти карту потенційних позитивних і негативних аспектів. Цей процес, також відомий як «застосування теорії змін», є процесом виявлення причинно-наслідкових зв'язків і умов, які мають існувати для того, щоб зміни відбулися в межах певних результатів і були посилені або ослаблені залежно від їхнього впливу. Третій крок – оцінка суттєвості. Це передбачає діалог із внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами та з'ясування їхньої думки про те, що включає в себе людський капітал компанії. Найважливішим є четвертий крок, який полягає у визначенні показників, що використовуватимуться в оцінюванні, а також у розробленні стандартів і політики звітності щодо збору даних.

Теорія Беккера пояснювала, як інвестиції в освіту приносили користь окремим людям, бізнесу та державі. У багатьох штатах із найвищими витратами на освіту медіанний дохід домогосподарств вищий за середній по країні, і становить 67 521 дол. США [95].

У розбивці за регіонами найбільше коштів на освіту витрачається на Північному Сході. Середні витрати на одного учня складають 21 123 дол. США, порівняно з 13 535 дол. США на Середньому Заході, 12 802 дол. США на Заході та 10 954 дол. США на Півдні. Інвестиції в людський капітал приносять користь як окремим працівникам, так і економіці, в якій вони беруть участь, створюючи вищий потенціал заробітку і покращуючи їхню здатність накопичувати багатство. Це особливо актуально у сфері освіти [96].

У 2021 році середній працівник зі ступенем бакалавра заробляв 1 334 дол. США на тиждень. Заробіток на тиждень впав лише до 809 доларів США для випускників середньої школи і зріс до 1909 доларів США для володарів докторського ступеня. Люди з вищим рівнем освіти з більшою ймовірністю заробляють достатньо, щоб заощадити і придбати багатство, що є важливим компонентом економічної мобільності [93].

Людський капітал позитивно корелює з економічним зростанням, оскільки інвестиції, як правило, підвищують продуктивність праці. Процес розвитку людських ресурсів також є одним із видів інвестицій, але інвестиції здійснюються в людський капітал, а не в капітальні вкладення, такі як обладнання [131].

Інвестиції в працівників сприяють створенню більш сприятливих умов для зайнятості в економіках різних країн світу. Підвищення зайнятості також збільшує споживчі витрати, що своєю чергою збільшує доходи компаній і додаткові інвестиції в діловий сектор. Тому зайнятість є важливим показником зростання ВВП.

Під час вивчення людського капіталу необхідно підкреслити вплив міжнародних організацій, таких як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). ОЕСР – це група з більш ніж 38 країн-членів, які роблять внесок у формування та розвиток економічної та соціальної політики в усьому світі [139].

У більшості країн ОЕСР спостерігається помітне зростання рівня вищої освіти серед людей віком 25-34 роки. Середня частка молодих людей з вищою освітою збільшилася з 27% у 2000 році до 48% у 2021 році. У цій віковій групі % тих, хто здобув вищу освіту, на 7 відсоткових пунктів вищий, ніж % тих, хто здобув середню освіту. Середній рівень безробіття не перевищує середній показник по країнах ОЕСР. Якщо нинішні тенденції збережуться, то через кілька років вища освіта стане найпоширенішим рівнем освіти серед дорослих працездатного віку в країнах ОЕСР.

У більшості країн існують значні регіональні відмінності в рівні освіти. У багатьох випадках рівень здобуття вищої освіти серед 25-64-річних на територіях з найкращими показниками вдвічі вищий, ніж на територіях з найгіршими показниками. У міських районах частка дорослих із вищою освітою, як правило, вища, ніж у сільській місцевості, а в столичних районах (де часто розташовані найбільші міста країни) концентрація дорослих із вищою освітою найвища [123].

Інвестиції в людський капітал, як правило, сприяють активнішому зростанню, але це не обов'язково означає, що робочі місця доступні для працівників, які нещодавно здобули вищу освіту. Крім того, географічне положення відіграє важливу роль щодо вакансій і трудової міграції. Якщо вакансії розташовані на півночі, а

кваліфікована робоча сила – на півдні, то зростанню може перешкоджати вартість переїзду і відсутність бажання переїжджати [124].

Незважаючи на безпрецедентні досягнення в галузі людського розвитку за останні 25 років, залишаються значні проблеми в галузі розвитку, особливо для країн, що розвиваються. Криза навчання стримує розвиток багатьох країн. Дані показують, що діти в одних країнах навчаються значно гірше, ніж в інших, незважаючи на те, що відвідують школу однакової кількості часу. Ситуація ще більше ускладнюється пандемією. Багато дітей не відвідують школу і не можуть вчитися.

Щорічно жителі країн, що розвиваються, платять за медичні послуги півтрильйона доларів США, або понад 80 доларів США на людину зі своєї кишені, і ці витрати найсильніше б'ють по бідних. Пандемія COVID-19 також серйозно завадила стабільній роботі основних служб охорони здоров'я, таких як планова імунізація та охорона здоров'я дітей.

Ця проблема особливо актуальна, оскільки COVID-19 загрожує звести нанівець десятиліття здобутків людського капіталу і залишити позаду цілі покоління в країнах, що борються за стримування вірусу, порятунк життів і відновлення економіки:

- Пандемія COVID-19 не дозволила більшості з понад мільярда дітей відвідувати школу.

- У глобальному масштабі учні можуть втратити 10 трильйонів доларів США у вигляді довічного доходу через зниження рівня навчання, закриття шкіл і ризик кинути школу ще в період навчання.

- Країни з низьким і середнім рівнем доходу повідомляють про значні порушення в роботі основних служб охорони здоров'я, таких як планова імунізація та охорона здоров'я дітей.

- Пандемія посилює ризик гендерного насильства, дитячих шлюбів і підліткової вагітності, ще більше скорочуючи можливості для освіти та розширення прав і можливостей жінок і дівчаток.

Надалі країни повинні прагнути узгоджувати свої заходи у відповідь на COVID-19 зі своїми довгостроковими цілями в галузі людського капіталу. Уряди, громадянське суспільство, міжнародні фінансові інститути та приватний сектор

повинні об'єднати зусилля для розробки амбітних, заснованих на фактах інвестицій, щоб допомогти кожній людині розкрити свій потенціал.

- Збільшення соціальних видатків, захист фіскального простору після мораторію на виплату боргу та забезпечення того, щоб основні послуги та фінансова підтримка доходили до бідних і вразливих верств населення.

- Зміцнення мереж соціального захисту для захисту від потрясінь і просування реформ.

- Зосередження уваги на первинній охороні здоров'я та готовності до пандемій, харчуванні, розвитку дітей молодшого віку, освіті та базових послугах у всіх секторах за допомогою поліпшення технологій та управління [18].

Амбітні, засновані на фактах політичні заходи в галузі охорони здоров'я, освіти та соціального захисту можуть відновити втрачені позиції і прокласти шлях до того, щоб сьогоднішні діти перевершили досягнення попередніх поколінь у сфері людського капіталу та якості життя.

Інвестиції в людський капітал залежать від вартості набуття навичок та очікуваного прибутку від інвестицій. Сім'я може впливати на ці змінні. Наприклад, заможні сім'ї можуть знизити витрати на придбання людського капіталу для своїх дітей, субсидуючи освіту та навчання своїх дітей. Крім того, заможні та добре освічені батьки можуть сформувати інтереси та вподобання своїх дітей, прищепити їм повагу до освіти та бажання добре навчатися в школі. Це означає більшу віддачу від знань і навичок порівняно з дітьми з неблагополучних сімей. Таким чином, батьки та опікуни відіграють важливу роль у створенні переваг для своїх дітей, заохочуючи їх до набуття більших обсягів людського капіталу. Зрештою, саме людський капітал має цінність на ринку праці [92].

Добробут працівників слід розглядати не як тягар витрат, а як інвестиції у формування людського капіталу. Нерівність між зайнятими, безробітними та неповною зайнятістю – це не лише питання заробітної плати, а й навичок та здібностей, що значною мірою відображається у величезних рівнях безробіття, з якими стикається суспільство сьогодні.

Наприклад, згідно з даними Центру моніторингу індійської економіки (СМІЕ), які показують, що рівень безробіття в Індії був найнижчим з березня 2021 року – 6,57% у січні, потім різко впав до 8,10% у лютому 2022 року і знову трохи знизився до 7,60% у березні 2022 року: у 2020 р. 2,63 мільярда доларів США було залучено в результаті 243 угод з акціями. У той час як загальний обсяг інвестицій у вплив зростає експоненціально, соціальні інвестиції все ще перебувають у зародковому стані. Інвестиції в людський капітал – це також інвестиції в розвиток компанії, тому розгляд інвестицій у компанію через призму добробуту та розвитку співробітників стає важливим чинником, що визначає інвестиційні рішення [134].

В умовах трансформації та глобалізації сучасна парадигма розвитку інноваційного людського капіталу є важливим важелем підвищення національної конкурентоспроможності та має суттєвий вплив на розроблення інноваційних та інвестиційних моделей національного розвитку [38].

Інноваційний розвиток людського капіталу характеризується принципово новим підходом. Він втілюється у запровадженні нової моделі «навчання впродовж життя» та формуванні нової моделі трудового життя, з першочерговим акцентом на інноваційну працю, використання соціальних технологій, інноваційних форм зайнятості та нових моделей робочого часу. Збільшення інвестицій у розвиток людського потенціалу (з боку держав, підприємств та приватних осіб) призведе до підвищення інтелектуальних стандартів, що є основою сталого економічного розвитку.

Як свідчить зарубіжний досвід, формування інноваційних моделей економічного розвитку потребує запровадження державної регуляторної політики, спрямованої на розвиток інститутів, що забезпечують сприятливий мікроклімат для інноваційного розвитку людського капіталу та підвищення його конкурентоспроможності [22].

Таким чином, розвиток людського капіталу, що формується за рахунок інвестицій в людину, є ключовим елементом побудови моделі сталого економічного розвитку в умовах трансформації глобалізації. Ефективність інвестицій залежить від ступеня розвитку продуктивних здібностей людей, які здатні до інноваційної праці,

творчості та креативності. Важливу роль у відтворенні людського капіталу відіграє держава, яка реалізує регуляторну політику через регулювання. Формування ефективних організаційно-економічних механізмів державного регулювання розвитку людського капіталу є пріоритетним завданням для створення належних умов для підвищення якості людського капіталу, його інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності національної економіки.

1.3. Фактори формування та розвитку людського капіталу в умовах глобальної конкуренції

Людський капітал є визначальною цінністю національної економіки в ринкових умовах. Прояв людського капіталу реалізується як інтелектуальний та креативний капітал, що є теоретично обґрунтованим та доведеним. Інтелектуальний капітал реалізується через дослідницьку діяльність науковців та дослідників, а творчий капітал проявляється митцями та мислителями.

Людський фактор все більше починає визначати перспективи, форми і методи формування нової постіндустріальної реальності. Теоретично це закономірно призвело до формування концепції креативного капіталу.

Креативний капітал є, з одного боку, основним фактором виробництва та важливим ресурсом економічної діяльності, а з іншого – самостійним об'єктом економічних та управлінських відносин.

Протягом останніх кількох десятиліть глобалізація та прискорення впровадження цифрових технологій у результаті кризи COVID-19 різко змінили контекст конкурентоспроможності в усьому світі. Існує взаємопов'язаний світ, де глобалізація прискорила передачу технологій. У результаті третьої промислової революції цифровізація полегшила доступ як до місцевих, так і до міжнародних ринків, що значно вплинуло на конкурентоспроможність.

У Європі процес розширення ЄС призвів до значної неоднорідності, що вплинуло на розвиток і конкурентоспроможність відповідно до політики ЄС і створило великі розбіжності. ЄС підвищив свою конкурентоспроможність, щоб

відповідати новим викликам, використовуючи значні можливості, створені одним із найбільших ринків світу як ефективною платформою для організації спільних дій, тобто місцем для вдосконалення місцевих практик серед членів та надання технічної підтримки та співфінансування. Єдиний ринок Європейського Союзу сприяв посиленню конкуренції між країнами зі значними відмінностями, особливо між старими членами та нещодавно інтегрованими східноєвропейськими країнами, які сильно постраждали від переходу. Усі пов'язані зміни можуть прямо чи опосередковано вплинути на конкурентоспроможність [58].

Швидкий технічний прогрес з початку XXI століття призвів до усвідомлення необхідності сталого розвитку з акцентом на довкілля, людей та суспільство. Більше того, технологічні досягнення поставили людину у центр нашого підходу до розвитку. Таким чином, теорія людського капіталу розвивалася для забезпечення технічного прогресу за рахунок покращення інноваційного потенціалу, участі у науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах (НДДКР), систем освіти, підприємництва та гендерної рівності. Щодо цього людський розвиток має вирішальне значення для переходу від економіки рантиє до індустріальної економіки та економіки знань, що веде до сталого розвитку [49].

Іншими словами, роль людини змістилася з простою виробничою функцією на головну мету і рушійну силу економічного розвитку, що відображено на рисунку, який демонструє основні етапи розвитку теорії людського капіталу (див. Рис. 1.5.).

Багато країн визнали важливість теорії людського капіталу для економічного розвитку, а деякі, такі як Південна Корея та Сінгапур успішно впровадили основи політики для підвищення людського розвитку. Південна Корея була економікою, яка покладалася в основному на сільськогосподарську продукцію та примітивні галузі, такі як виробництво текстилю та велосипедів. Першим кроком на шляху до більш розвиненої та диверсифікованої економіки були зроблені значні інвестиції у підвищення стандарту початкової освіти з упором на якість та переваги освіти K-12 та інших програм професійного навчання. З метою розширення можливостей працевлаштування випускників середніх шкіл та заохочення їх до здобуття вищої

освіти Південна Корея проводить програми професійної освіти та навчання у різних середніх професійних школах у різних галузях [118].

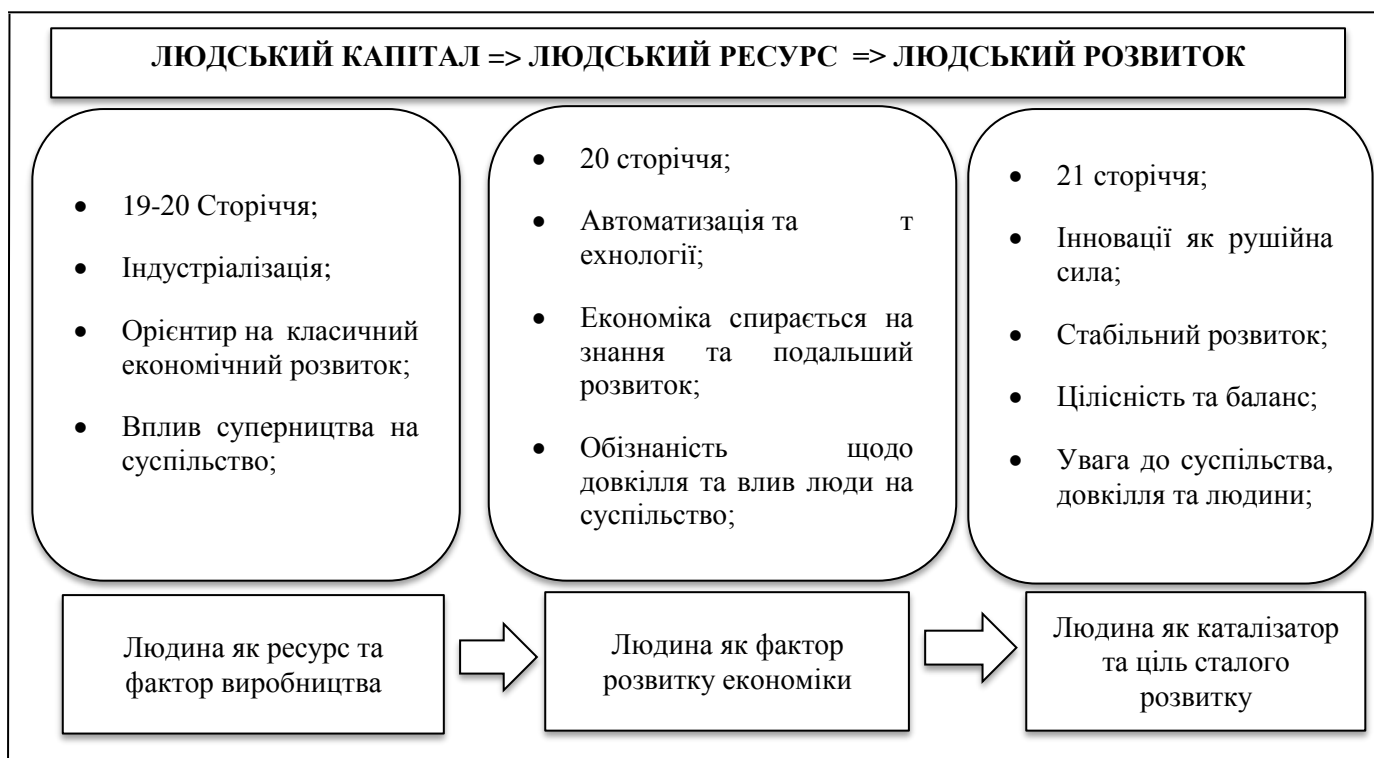

Рис. 1.5. Основні етапи розвитку теорії людського капіталу.

Примітка. Побудовано автором на основі. MDPI: Strategizing Human Development for a Country in Transition from a Resource-Based to a Knowledge-Based Economy, by Btool H., Mohamed Ibrahim Ari, Mohammed bin Saleh Al-Sada and Muammer Koç, published 13 December 2021 [Electronic resource]. – Access: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/24/13750/htm>.

З розвитком позитивної психології, психологічний капітал удосконалювався і широко використовувався вченими [51, 48]. Психологічний капітал є важливим складником позитивного психологічного стану людини. Як новий психологічний ресурс психологічний капітал може впливати на задоволеність роботою з внутрішньої точки зору. У цілому нині теорія конгруентного настрою передбачає, що позитивніший психологічний стан співробітника, тим вище його задоволеність роботою [45].

Психологічний капітал насамперед включає чотири позитивні психологічні чинники: самоефективність/впевненість у собі, надію, оптимізм і стійкість. Працівники з вищепереліченими психологічними чинниками частіше усвідомлюють

зміст і цінність своєї роботи, будучи більш впевненими у подоланні труднощів та успішному виконанні завдань, що призводить до задоволення роботою [44]. Зокрема, стійкість підкреслює особисту придатність та поведінку відповідно до організаційних правил, щоб співробітники могли отримувати задоволення від своєї роботи. Самоефективність/впевненість, надія та оптимізм надихають індивідуальну ініціативу та ентузіазм, дозволяючи співробітникам повністю розкрити свій потенціал. Працівники, мають достатні психологічні ресурси до виконання своєї роботи, задоволені своєю роботою [47].

Поліпшуйте свій психологічний капітал, розвивайте позитивні психологічні ресурси та вирішуйте психологічні проблеми. Відповідно до конгруентної теорії свідомості, позитивна психологія максимізує потенціал співробітників та підвищує продуктивність, тим самим сприяючи впевненості у собі, ключовому компоненту психологічного добробуту. Тому позитивним компонентом психічного здоров'я є позитивний психологічний стан, здатний ефективно розвивати психологічний капітал людини та підвищувати задоволеність роботою [50]. Однак негативні психічні стани роблять людей більш схильними до психічних проблем і зрештою призводять до виснаження психологічних ресурсів [34]. Через війну негативні елементи психічного здоров'я перешкоджають накопиченню психологічного капіталу, що, своєю чергою, призводить до незадоволеності роботою [47].

Стан психічного здоров'я був тісно пов'язані з соціальним капіталом [52]. Згідно з теорією спільної свідомості, позитивний настрій спонукає співробітників до активної взаємодії із зовнішнім середовищем, участі у великих комунікативних та емоційних взаємодіях з іншими, сприяє створенню соціальних мереж, сприяє і в кінцевому підсумку сприяє соціальним зв'язкам. Капітал [39]. Тому варто наголосити, що позитивний компонент психічного здоров'я сприяє накопиченню соціального капіталу. Соціальний капітал дозволяє співробітникам використовувати ресурси, необхідні їм підвищення продуктивності праці та емоційного самовираження, що призводить до більшої задоволеності роботою. І навпаки, негативні психічні стани спонукають співробітників відмовлятися від взаємодії з навколишнім середовищем, спілкування з оточуючими, створення соціальних мереж, завдаючи шкоди

накопиченню соціального капіталу [32]. Нестача соціального капіталу може ускладнити задоволення потреб співробітників у завершенні та емоційної залученості, що призводить до незадоволеності роботою.

Можливості та навички є фундаментальними компонентами корпоративної діяльності, тому необхідні знання про підприємницькі компетенції та конкурентні стратегії необхідні для успіху в бізнесі [105]. Проте сенегальським власникам/менеджерам неформального бізнесу часто не вистачає відповідних компетенцій та стратегій. Недолік підприємницького досвіду у сфері їхньої здатності виявляти потенційні можливості, будувати партнерські відносини, підтримувати ефективні організації та підтримувати високий рівень прихильності та концептуалізації є серйозною проблемою, з якою стикаються мікропідприємці. Це проблема [152]. Незважаючи на важливість підприємницької компетентності, відсутність знань робить деяких підприємців менш інноваційними. Вони готові ризикувати, але без ентузіазму ставляться до того, що роблять, не активні, не готові, прагнуть освоїти нові навички. Ви повинні бути винахідливими, творчими та відданими справі. Це також доповнюється використанням можливостей та перетворенням їх на ефективні конкурентні стратегії для отримання прибуткової продуктивності [33]. Доступ до оборотного капіталу і підприємницьким навичкам необхідний як значного поліпшення економічної активності більшості країн, але й самої активності [46].

У діловому світі очікується, що підприємці взаємодіятимуть і матимуть справу з усіма зацікавленими сторонами, включаючи постачальників, клієнтів, співробітників, державних чиновників та конкурентів [33]. Мікропідприємці значною мірою покладаються на компетентні відносини для побудови формальних та неформальних партнерських відносин із зацікавленими сторонами, включаючи клієнтів та постачальників, співробітників та робітників, сім'ю та друзів, ділових партнерів та колег [89–90]. Ця здатність створює конкурентну перевагу [105], що проявляється у ефективності бізнесу [43]. Очікується, що власники / менеджери малого бізнесу виконуватимуть кілька ролей і керуватимуть кількома операційними областями [33], включаючи фінансові, кадрові, фізичні та технічні. Організаційна спроможність вимагає від компанії можливості планувати, керувати, делегувати і координувати широкий

спектр ресурсів. Організаційні можливості дозволяють мікропідприємцям ефективно організовувати та оптимально використовувати ресурси компанії, гарантуючи, що потрібні люди виконуватимуть потрібну роботу у потрібний час. Погана координація обмежених ресурсів у малому та середньому підприємстві (МСП) призводить до низької ефективності бізнесу [36]. Ці ресурси складаються з людей, технологій, обладнання та засобів, інформації про продукти та матеріали та гроші [33].

Виявлення та розуміння ключових факторів, що впливають на економічні показники, має вирішальне значення для розробки ефективної економічної політики [88, 90, 132]. Економічна ефективність пов'язані з досягненням економічних цілей [91]. З погляду неформального малого бізнесу економічна ефективність пов'язана з фінансовими та нефінансовими показниками [151].

Конкурентна стратегія – це вигідне конкурентне становище, похідне від економічної стратегії бізнесу і спрямоване, передусім, підвищення конкурентоспроможності організації з досягнення найкращих результатів [43]. Конкурентна перевага відноситься до стратегій, які створюють цінність, коли продукт чи послуга конкурента є цінними, відтвореними та незамінними. Двома основними стратегіями отримання конкурентної переваги є переваги у витратах чи цінах та стратегії диференціації. Стратегії ціноутворення допомагають підприємствам досягти переваг, що ґрунтуються на витратах, шляхом мінімізації різних витрат, пов'язаних з товарами/послугами, розробкою продуктів, маркетингом, виплатою заробітної плати та адмініструванням. Висока продуктивність у довгостроковій перспективі. Оскільки вони, як правило, пропонують нижчі ціни, ніж їхні конкуренти, на ідентичні товари, неформальні малі підприємства можуть використовувати стратегії переваги у витратах для отримання прибутку вище за середній.

Малі підприємства використовують стратегії ціноутворення, які вважаються ключовими факторами при виборі клієнтів та ухваленні рішень про купівлю [150,41]. Відмінні переваги належать конкурентним стратегіям, реалізованим підприємцями для товарів/послуг з певними характеристиками проти їх конкурентами [43]. Ці специфікації зазвичай стосуються якості продукту/послуги, дизайну, інновацій, іміджу бренду та задоволеності клієнтів, і конкурентам має бути важко їх відтворити [100].

Відповідно до теорії ресурсного погляду, талант можна розглядати як дефіцитний та унікальний актив, який забезпечує компаніям стійку конкурентну перевагу [18]. Цікавим питанням для організацій є питання про те, як розвивати людський капітал, який відіграє ключову роль у досягненні цілей організації.

З точки зору конкурентоспроможності бізнесу організаційні інновації допомагають зміцнити компанію та зайняти більш високі позиції. Наприклад, інноваційні продукти фірм мають позитивний вплив на стійку конкурентну перевагу. Інновації у продуктах підвищують корпоративну цінність за рахунок задоволення потреб ринку [23].

Управління стійким розвитком шляхом регенерації людського капіталу – складний та багатогранний процес, що впливає на формування стійкої конкурентної переваги компаній, причому зовнішній і не може існувати у відриві від організаційної поведінки, що визначає стратегічний вектор. Внутрішні фактори та особливості. У той самий час у економічній науці відсутня універсальний інструментарій чи понятійний апарат у цій галузі. Наприклад, нині немає єдиного підходу до визначення поняття «організаційна поведінка». Обговорення подібності понять «організаційна поведінка» та «організаційна культура» поширені у наукових працях сучасних провідних вчених. Безперечно, ці дослідження можуть інтелектуалізувати економічну діяльність на всіх рівнях, але для більш глибокого розуміння використання цих понять, пов'язаних з людським капіталом, що потребує конкретних вкладень як матеріальних, так і нематеріальних

На Рис. 1.1 Додатку Г показаний механізм управління сталим розвитком підприємств через відтворення людського капіталу системі організаційного поведінки. З розкриває значення конкурентоспроможної кар'єри для людського капіталу як генераторів інтелектуальних елементів та пріоритет єдності інтересів учасників соціально-трудова відносин на всіх рівнях. Ефективність застосування системного підходу до забезпечення цілісності організаційної поведінки компанії та підтримки організаційної культури, що лежить в її основі. Виходячи з розглянутих у першій частині дослідження етапів відтворення людського капіталу у фірмах,

структура організаційної поведінки у фірмах поділяється на індивідуальний, груповий та організаційний рівні [57].

Зрештою, стійкість управління людськими ресурсами (УЛР), мабуть, найскладніше завдання, яке повинно бути належним чином виконано, для його подальшого ефективного функціонування. Теорії, моделі, системи та процеси УЛР включають мотиви, орієнтовані на отримання прибутку, розширення соціальних, екологічних та економічних результатів і одночасно вирішують соціальні, екологічні та економічні проблеми. Процес сталого розвитку відбувається шляхом розвитку навичок працівників та підтримки здорової та активної робочої сили на основі теоретичних процесів [116]. Проте дослідники провели різні дослідження у цій галузі та дійшли висновку, що недостатньо досліджень, спрямованих на усунення причин стійкості УЛР у вищій освіті. Автори попередніх досліджень виділяють чотири фактори організаційної стійкості: людські ресурси, соціальні фактори, психологічні фактори та бренд роботодавця. Фактори організаційної стійкості показані на рисунку (див. Рис.1.6.).

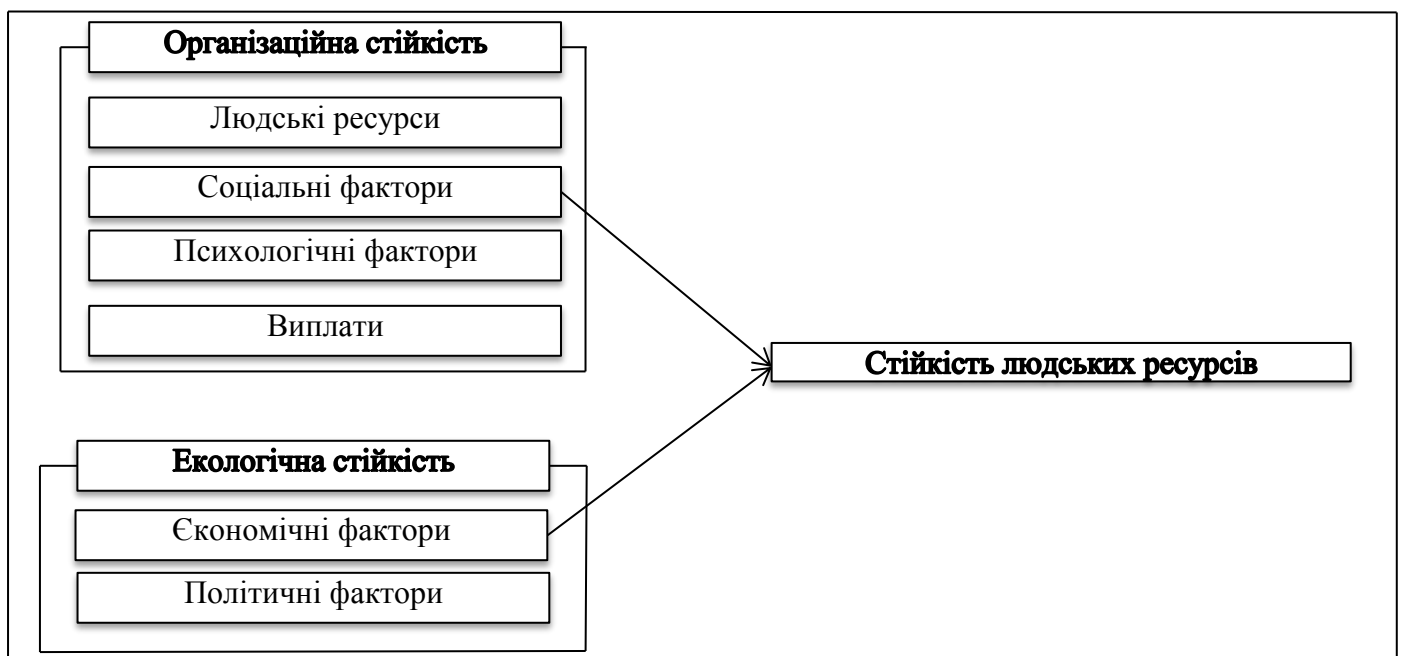

Рис 1.6. Фактори організаційної стійкості людських ресурсів.

Примітка. Побудовано автором на основі Xu, Y.; Li, A. The relationship between innovative human capital and interprovincial economic growth based on panel data model and spatial econometrics. J. Comput. Appl. Math. 2020.

Економічні та політичні фактори також входять до складу екологічної стійкості [150,41].

За умови, що співробітники діють із задоволенням та рішучістю розвивати організацію, повноваження університету розвиваються за допомогою планування стратегічного розвитку, підтримки досліджень та інновацій, майбутньої діяльності, досліджень та розвитку професійних навичок. Велика автономія та мотивація співробітників створюють більше можливостей для навчання та творчості на робочому місці. Крім того, відповідальність та етичні зобов'язання співробітників університету призвели до дотримання принципів та правил. Стійкий розвиток людських ресурсів реалізується через безпосередній досвід набуття знань та навичок. Унікальні механізми, такі як планування спадкоємності, методи мотивації, командна робота, навчання, коучинг, професійні семінари, саморозвиток, обмін знаннями, практичне навчання та мережева взаємодія, підвищують рівень таланту і, зрештою, можуть забезпечити стійкість управління людськими ресурсами на всіх рівнях.

Висновки до розділу 1

Людський капітал – це знання, навички та досвід, якими володіють працівники в економічній діяльності. Навички приносять економічну вигоду. Це пояснюється тим, що грамотна робоча сила сприяє підвищенню продуктивності праці. Людський капітал позитивно корелює з економічним зростанням, оскільки інвестиції, як правило, підвищують продуктивність праці. Процес розвитку людського капіталу є одним із видів інвестицій, але він інвестує в людський капітал, а не в обладнання або інші капітальні вкладення.

Розвиток людського капіталу є ключовим елементом побудови моделі сталого економічного розвитку в умовах трансформації глобалізації, оскільки він формується за рахунок інвестицій у людей. Ефективність інвестицій визначається ступенем розвитку виробничого потенціалу індивідів, здатних до інноваційної праці, творчості та креативності.

Держава відіграє важливу роль у відтворенні людського капіталу, і держава реалізує нормативну політику через регулювання. Формування ефективних організаційно-економічних механізмів державного регулювання розвитку людського капіталу є пріоритетним завданням для створення необхідних умов для підвищення якості людського капіталу, його інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності національної економіки.

Підвищення конкурентоспроможності та часті технологічні інновації в сучасну глобальну епоху збільшили значення людського капіталу як у виробничому секторі, так і у сфері послуг. Людський капітал вважається найдовгостроковішою і найстійкішою формою інтелектуального капіталу, і в деякій літературі стверджується, що єдиною істотною відмінністю між організаціями є їхня унікальна здатність створювати цінність за допомогою людського капіталу.

Зв'язок людського капіталу з роллю виконання завдань у процесі розгортання для створення вартості на товарних ринках може здатися на перший погляд спрощеним. Стабільні характеристики, такі як знання, обізнаність, досвід та освіта, і змінні характеристики, як, зокрема, вплив і дії, належать до категорії людського капіталу. І навпаки, інші індивідуальні характеристики можуть стати більш важливими для підприємства і вважатися людським капіталом, якщо вони становлять основу основної виробничої діяльності.

Отже, те, що можна вважати людським капіталом, залежить від контексту, часу та простору, але здебільшого від того, що необхідно для створення вартості на ринку продукції. Тому інноваційне та творче використання людського капіталу є більш важливим, ніж абсолютний тип людського капіталу. У результаті було визначено основні чинники, що забезпечують зростання формування креативного капіталу в культурних і творчих індустріях у розвинених країнах. Було встановлено, що основними чинниками, які впливають на внесок творчості у ВВП, є рівень державних видатків на освіту, а також доступність і якість освітнього процесу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

2.1. Дослідження міжнародних конкурентних переваг та структури людського капіталу в Україні у довоєнний період

Розпочинаючи дослідження того, який вигляд мав би військовий конфлікт із Росією, важливо організувати та вивчити стан економічного розвитку України до війни. Важко проаналізувати, скільки саме втратила Україна нині, але прямий вплив цих чинників на людський капітал та економічний розвиток загалом – економічна стабільність, демографічне становище населення, значні втрати людських ресурсів загалом, зміни в системі освіти та великий приплив біженців за кордон – можна підкреслити.

Україна є однією з найбільш економічно конкурентоспроможних виробничих баз у Європі. За вартістю робочої сили, комунальних послуг і податків Україна сміливо конкурує з країнами Центральної та Східної Європи, і дедалі більше інвесторів розміщують свої виробничі бази в Україні [140].

На нинішньому етапі постіндустріального розвитку найважливішим моментом для підвищення продуктивності та конкурентоспроможності України є умови, за яких можна поліпшити ключові економічні чинники, такі як людський капітал і технології. Українські підприємства поступово зміцнюють свої позиції, реалізуючи свій виробничий та експортний потенціал і розширюючи інвестиційні можливості в умовах досить сильної конкуренції в Європі. Співпраця з іноземними партнерами зазвичай спонукає і примушує підприємства істотно змінюватися і реформуватися, щоб сприяти інноваціям і відповідати європейським стандартам якості продукції та послуг, а також вимогам, встановленим ЄС щодо прозорості та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Взаємозв'язок між якістю людського капіталу і технологіями є важливим фактором для розвитку підприємств у сучасну епоху. Крім того, у процесі розвитку співробітників необхідно максимально ефективно використовувати умови, в яких вони працюють, а використання співробітниками новітніх технологій та їхнє вдосконалення є фактором розвитку підприємств відповідно до сучасних світових стандартів і цифровізації, а також підвищення їхньої конкурентоспроможності в міжнародному просторі.

Наприклад, підвищення конкурентоспроможності України на світовому ринку пшениці є важливим показником, що характеризує ефективність економічних та управлінських процесів, пов'язаних із виробництвом, внутрішнім і зовнішнім розподілом зерна. Українські учасники ринку використовували та розвивали наявні конкурентні переваги. Здебільшого вони пов'язані з потенціалом більш доступних ресурсів (дешева робоча сила, висока родючість природних ґрунтів, кліматичні умови). Конкурентна перевага вітчизняної пшениці формується під впливом доволі суперечливих і нестабільних факторів. Це дає змогу вітчизняним експортерам виходити на ринки з найнижчими бар'єрами для входу. Дослідження свідчать, що основними факторами у формуванні конкурентоспроможності української пшениці є параметри ринку (здебільшого його обсяги). Однак низькі бар'єри та зростаючий попит на пшеницю створюють додаткові ризики для вітчизняних виробників і нові можливості для конкурентів.

Одним із головних здобутків людського капіталу є те, що до воєнного конфлікту людський капітал мав усі задатки для подальшого розвитку та вдосконалення. Рейтинг країн світу відповідно до Глобального інноваційного індексу, який дає змогу оцінити ефективність зусиль із впровадження та розвитку інновацій у своїй країні, наведено в таблиці Д.1 Додатку Д [94,40]. Зокрема, у 2019-2021 роках серед інших країн, які брали участь у дослідженні інновацій, Україна погіршила свої позиції з 47-го на 49-те місце, хоча й втратила чотири місця порівняно з 2020 роком (45-те місце). Глобальний індекс інновацій у 2021 році становив 35,6, але він перебуває на найнижчому рівні порівняно з попередніми роками. Світовими лідерами в Глобальному інноваційному індексі є розвинені країни. Швейцарія,

Швеція, Нідерланди та США мають індекси вищі або трохи нижчі за 60 пунктів. За рівнем розвитку інновацій українська економіка значно поступається іншим розвиненим країнам.

Реалізація інноваційної політики залежить від ефективності державної регуляторної політики, яка базується на нормативно-правових актах, Законі України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про державну програму розвитку інноваційної діяльності в Україні», «Про інформаційні технології», «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Про стратегію розвитку і використання трудового потенціалу України на період до 2025 року» та інші.

Україна, як і всі постсоціалістичні країни, входить до категорії перспективних країн для цифровізації бізнесу за версією Global Ranking of the Digital Intelligence Index [135]. Зона характеризується економікою, що швидко оцифровується, з все ще обмеженою цифровою інфраструктурою. За темпами цифровізації Україна дуже відстає від світових лідерів. Україна посідає 64-е місце зі 139 країн згідно з рейтингом Networked Readiness Index (індекс Світового економічного форуму, що розраховується на основі безлічі показників, від державних закупівель до соціального впливу цифровізації). Країни з вищим рівнем доходів, як правило, займають лідируючі позиції в рейтингах інформатизації економіки [125].

Сьогодні багато компаній намагаються запровадити технології Індустрії 4.0. Небагато людей, які ведуть бізнес в Україні, можуть робити це в масштабах, які можуть принести значний фінансовий та економічний ефект [21]. Основними деструктивними факторами є недостатній рівень та якість мобільного доступу до Інтернету та вразливість інституційного середовища, а також насамперед неефективність людських ресурсів. Продуктивність праці є ключовим економічним показником якості людського капіталу та має вирішальне значення для економічного зростання та цифровізації бізнесу [80]. Сьогодні український людський капітал характеризується недостатнім рівнем продуктивності. Продуктивність праці становила 20 496 дол. США за даними 2021 року, у той час як вибірка зі 189 країн у середньому становила 42 751 дол. США на одного працівника (Міжнародна

організація праці, 2021 рік), що ставить її на 115 місце зі 189 країн. Серед постсоціалістичних країн лише Узбекистан (14 883 дол. США), Таджикистан (13 345 дол. США) та Киргизстан (9 293 дол. США) мають нижчу продуктивність праці, ніж Україна (рис. 2.1) [73]:

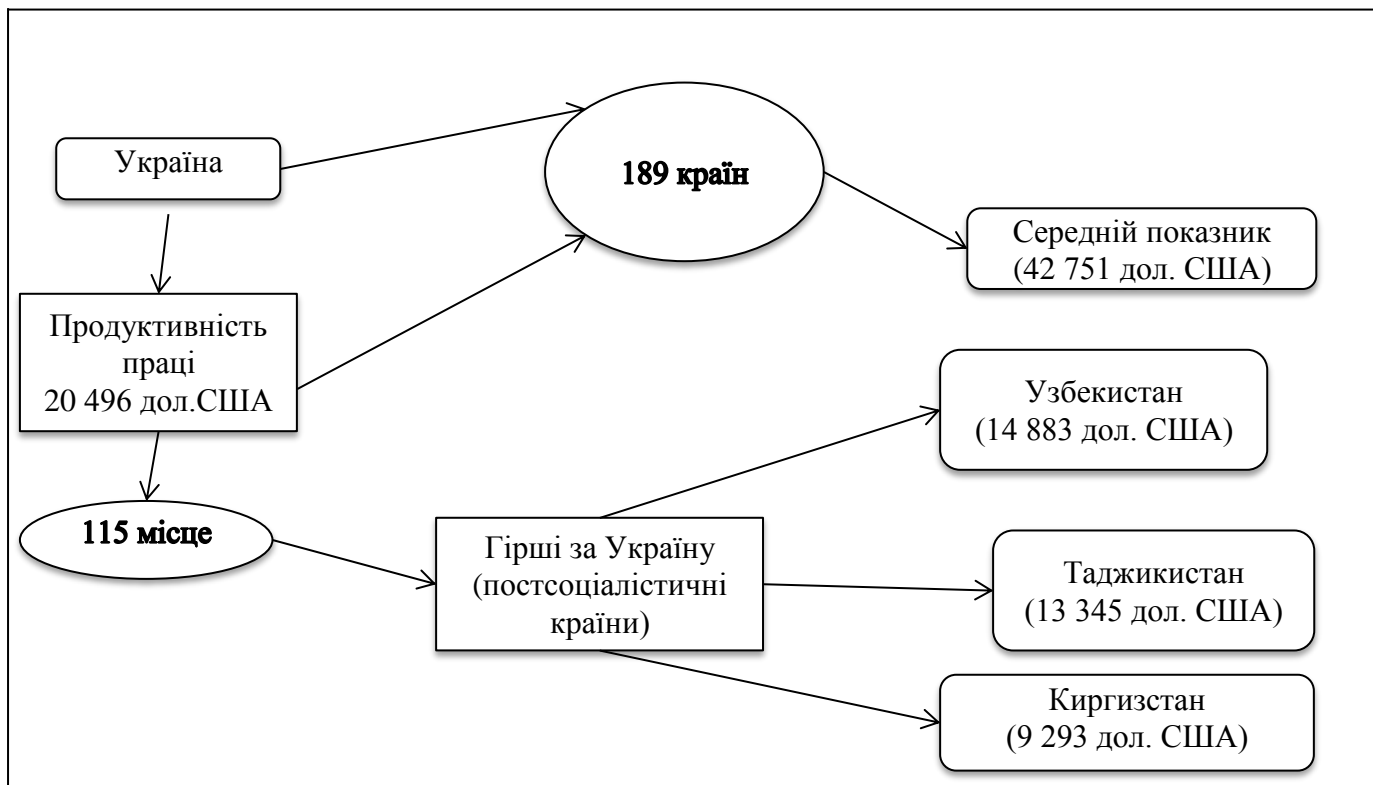

Рис 2.1. Деякі показники продуктивності праці у світі у 2021 р.

Примітка. Побудовано автором на основі даних International Labour Organization. (2021). Statistics on labour productivity.

Низький рівень продуктивність праці зумовив продовження сталої тенденції зниження інвестиційної активності. Наприклад, за останнє десятиліття лише близько 15% промислових підприємств України впровадили у свою виробничу діяльність інноваційні процеси та продукти [63]. Також перехід на цифровізацію не стимулює віддачу виробництва, що призводить до слабкої цифровізації національної економіки. Це може призвести до посилення демографічної диференціації доходів усередині країни та посилення технологічного відставання України від світової арени.

Важливим недоліком для розвитку людського капіталу в Україні завжди була криза зменшення населення. Населення України скорочується одними з найшвидших

темрів у світі і до 2050 року скоротиться до 35 млн. осіб. Низька народжуваність, високий рівень смертності та високий рівень імміграції є причиною значного скорочення населення: у 2020 році населення України зменшилося на 314 000 осіб. Це пояснюється тим, що рівень народжуваності був нижчим за рівень смертності. На кінець 2021 року населення України становило 41,59 млн. осіб, в свою чергу, станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 34,5 млн. громадян проти всього 27,8 млн. на кінець серпня. За шість місяців війни кількість людей, які живуть та працюють в Україні, зменшилася на 6,7 мільйони людей, при цьому частина з них залишила територію країни (рис. 2.2):

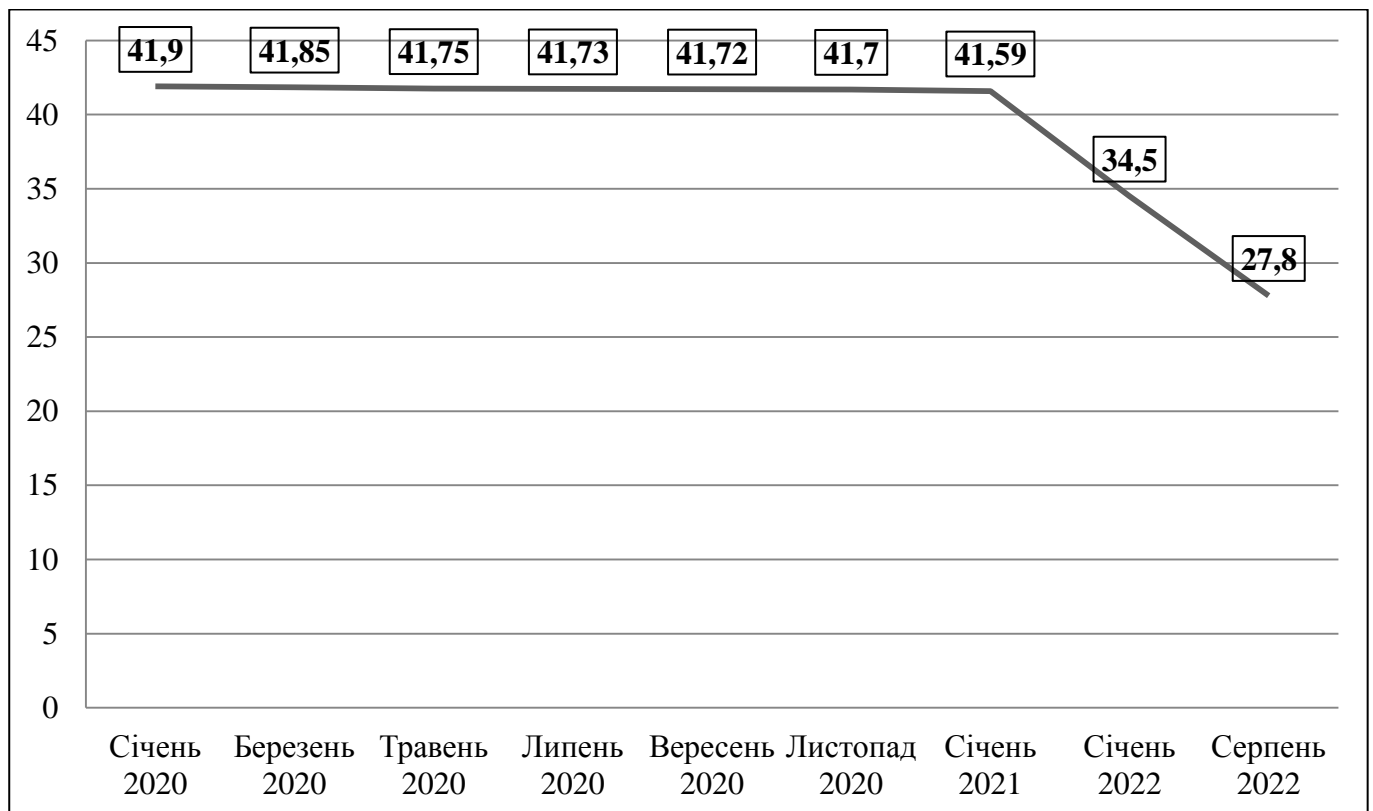

Рис. 2.2. Динаміка чисельності населення України за період січень 2020 р. – серпень 2022 р., (млн. ос.).

Примітка. Побудовано автором за даними Кабінету Міністрів України.

За різними оцінками, за кордоном працює 3 млн. українських робітників, і їхня кількість постійно зростає. Політичні, соціальні чинники та фактори безпеки призвели до високого рівня бідності та труднощів у пошуку гідно оплачуваної роботи.

Майже половина українських мігрантів зайнята в низькокваліфікованих професіях, яких приваблює дедалі легший доступ до ринку праці ЄС. На початку 2010-х років зазначалося, що щороку Україну залишало близько 500 000 осіб. З 2014 року щорічна кількість осіб, які виїжджають, значно знизилася, але відтоді сотні тисяч українців продовжували покидати країну; тільки 2020 року було зафіксовано позитивну тенденцію, коли українці масово повернулися додому через коронавірус. Минулого року кількість громадян, які повернулися на батьківщину, перевищила 80 000 осіб. Загалом 2,6 млн. українців не повернулися в країну в період з 2011 по 2020 рік.

Сільське населення України скорочується через міграцію добре освіченої та забезпеченої молоді, що має серйозні довгострокові наслідки для економічного розвитку та соціальної згуртованості сільських районів. Україна має один із найшвидших темпів старіння населення в Європі, що є прямим наслідком зниження народжуваності. Понад одну п'яту населення старше 60 років, і за прогнозами до 2050 року ця частка зросте до 36%. Жінки становлять близько двох третин населення у віці 65 років і майже чверть населення у віці 80 років, і вони схильні до підвищеного ризику вразливості та бідності.

Зростаючі витрати на охорону здоров'я та пенсійне забезпечення чинять тиск на державні фінанси, що фінансуються за рахунок скорочення робочої сили та поганого здоров'я. За прогнозами, витрати, пов'язані зі старінням, в Україні будуть одними з найвищих у Європі та досягнуть 25% ВВП до 2050 року. Робоча сила в Україні характеризується низьким рівнем участі, особливо серед літніх українських чоловіків і жінок та жінок працездатного віку, який до 2050 року знизиться більш ніж на 30%. Поширеність неформальної зайнятості та незадекларованих доходів ще більше знизить тягар внесків до фонду соціального страхування, що призведе до втрати фіскального простору [145].

Проблема розвитку людського капіталу в Україні також є прямим наслідком того факту, що 2021 року період з наявним людським капіталом в Україні становив 10,3%, що не є позитивним показником і свідчить про те, що в країні високий рівень безробіття. Наприклад, середня чисельність безробітних у віці 15-70 років (метод Міжнародної організації праці – МОП) у 1 кварталі 2021 року становила 1,8 млн. осіб,

що на 257 000 більше, ніж у 1 кварталі 2020 року. Рівень безробіття серед населення віком від 15 до 24 років є найвищим (рис. 2.3):

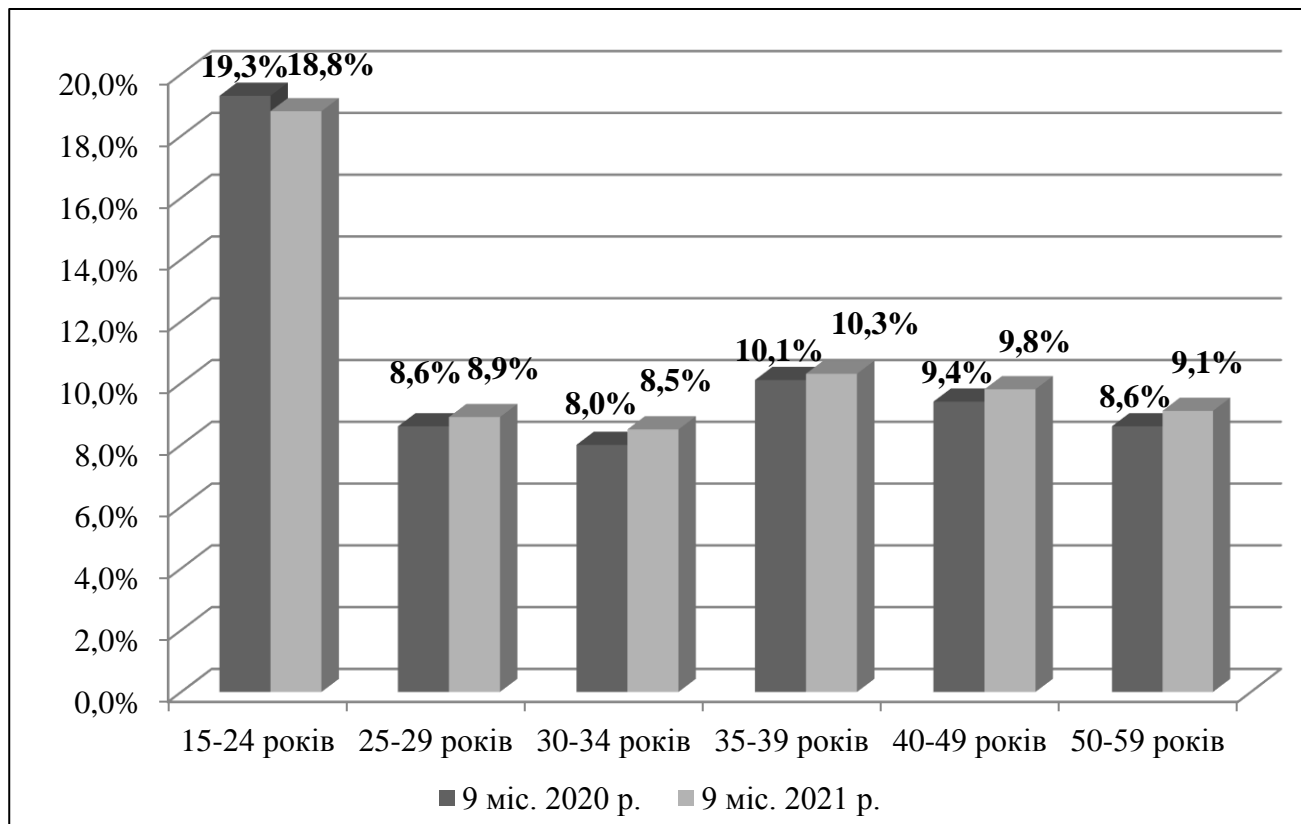

Рис. 2.3. Рівень безробіття населення України за віковими категоріями у 2020-2021 рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Збільшення обсягу та рівня безробіття спостерігалось як серед жінок, так і серед чоловіків. Кількість безробітних жінок збільшилася на 118 000 (874 000), а рівень безробіття у відсотках від робочої сили зріс з 8,7% до 10,6%. Кількість безробітних чоловіків збільшилася на 139 000 (932 000), а рівень безробіття зріс із 8,5 % до 10,4 %. Станом на 1 жовтня 2022 року, у загальній кількості реєстрацій 110,9 тис. безробітних чоловіків (37%), жінок – 185,8 тис. (або 63%) [78,82].

Зростання безробіття відбулося серед громадян усіх вікових груп. Найвищий рівень безробіття становив 19,7 % серед молоді до 25 років (15,5 % у 1 кварталі 2020 року), а найнижчий – 8,2 % серед громадян віком 30-34 роки (7,6 % у 1 кварталі 2020 року). Вікові групи (на період 1.10.2022 року): 25% зареєстрованих безробітних були

молодші 35 років [82].. 29% безробітних були у групі від 35 років до 44 років без роботи були 28% у віці від 45 до 55 років. 18% – старше 55 років (рис. 2.4):

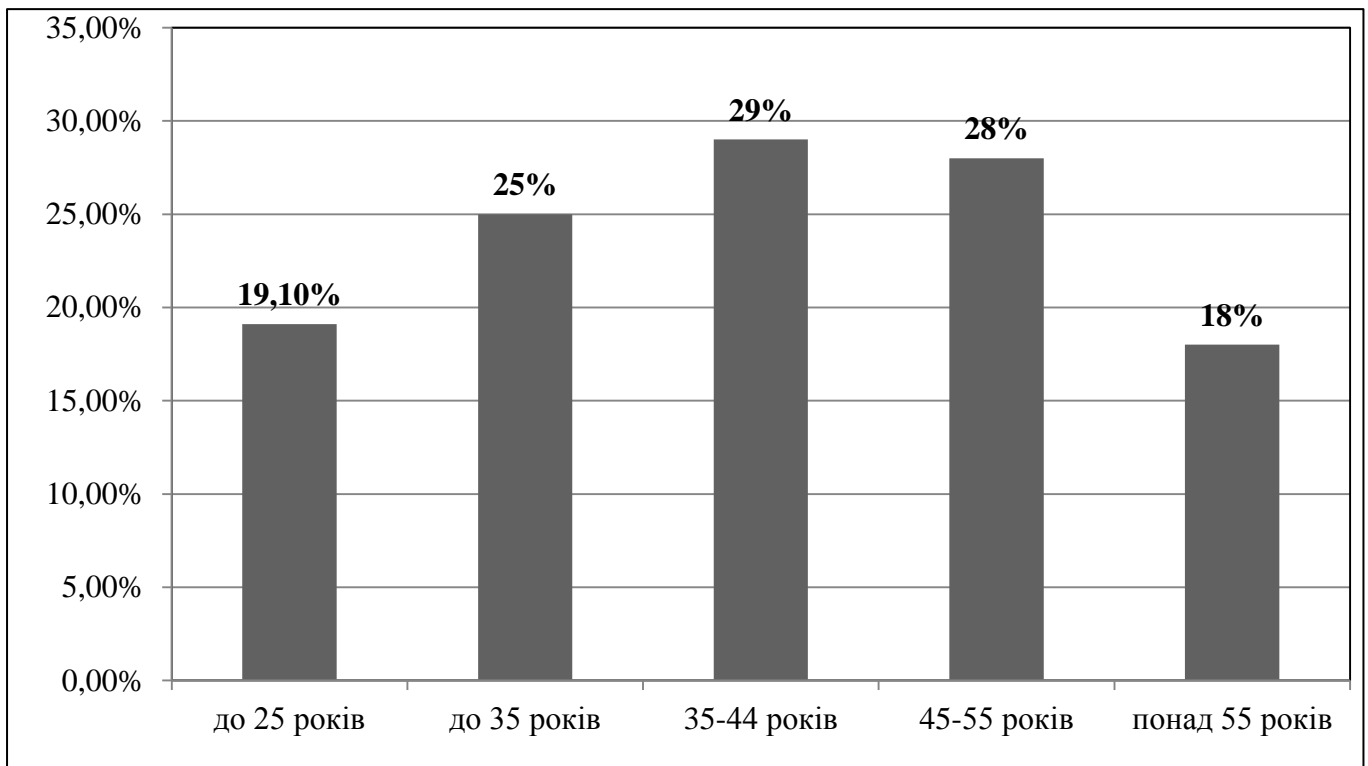

Рис. 2.4. Рівень безробіття населення України за віковими категоріями станом на 1 жовтня 2022 р., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Водночас, є певні досягнення й у сфері зайнятості, зокрема, за даними Державної служби статистики України, кількість зайнятих у третьому кварталі 2021 року сягнула 16 млн. осіб. Порівняно з попереднім роком зайнятість збільшилася на 75 тисяч осіб.

Однак, рівень зайнятості майже не змінився і становив 56,9 % порівняно з 56,1 % у третьому кварталі 2020 року. Кількість вакансій на 1 жовтня 2022 р., зареєстровано у Державній службі зайнятості, 29,4 тис. одиниць, на 60% менше, ніж раніше, в ту саму дату минулого року (73,9 тис. одиниць).

Зайнятість населення України за основними показниками за дев'ять місяців 2020 та 2021 року представлена на рисунку (див. Рис. 2.5).

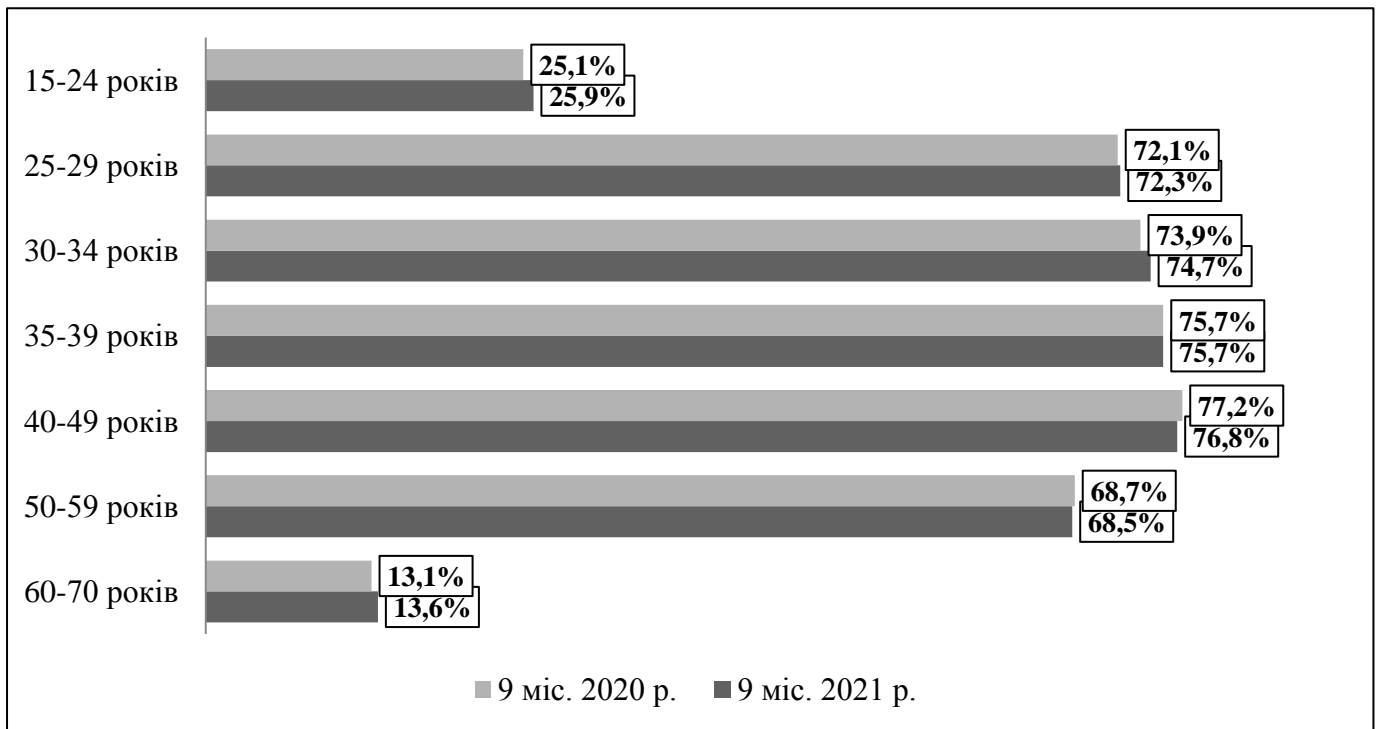

Рис. 2.5. Рівень зайнятості населення України за віковими категоріями у 2021-2022 рр., (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

У середині травня 2022 р. Національне агентство зайнятості опублікувало звіт про стан ринку праці з січня по квітень 2022 року. За їх даними, у період із січня по квітень 2022 року послугами Служби скористалися 559,9 тис. осіб, з яких 495 тис. зареєстровані як безробітні, що на 34% менше, ніж за аналогічний період минулого року.

З 1 березня 2022 р. працевлаштовано 53,8 тис. осіб, із них 47,9 тис. безробітних. За даними Державної служби зайнятості, середня тривалість пошуку роботи скоротилася зі 112 до 91 дня. Показник знизився у всіх регіонах, але найбільше у Закарпатській, Волинській, Луганській, Львівській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях.

Щодо розподілу зайнятих за сферами діяльності, то найбільшу частку працевлаштованих громадян станом на 10.03.2022 року зафіксовано у сільському господарстві (див. Рис. 2.6).

Рис. 2.6. Розподіл працевлаштованих громадян в Україні за галузями станом на 01.03.2022 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби зайнятості України.

Найбільша частка безробітних в Україні станом на 01.10.2022 р. зосереджена у сфері торгівлі та послуг (рис. 2.7):

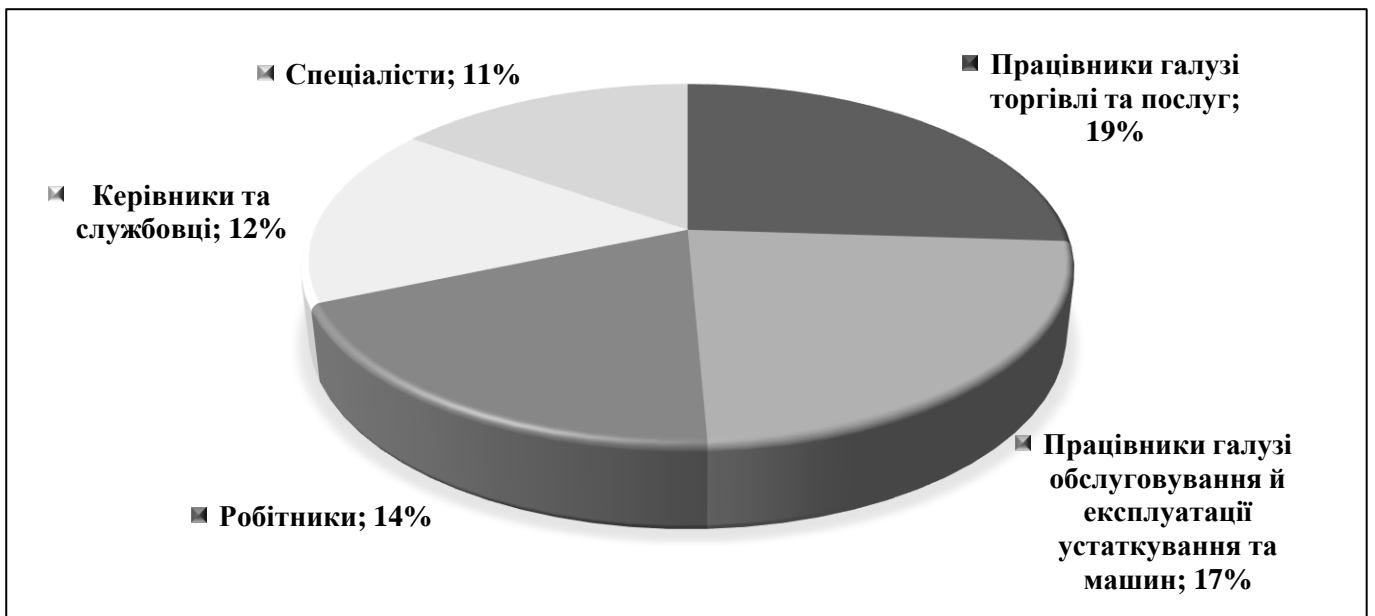

Рис. 2.7. Розподіл безробітних в Україні за видами економічної діяльності та категоріями персоналу станом на 01.10.2022 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби зайнятості України.

Щодо запропонованих вакансій, то ситуація виглядає більш оптимістично. Існуючі вакансії за видами економічної діяльності станом на 01.10.2022 р. представлені на рисунку (рис. 2.8):

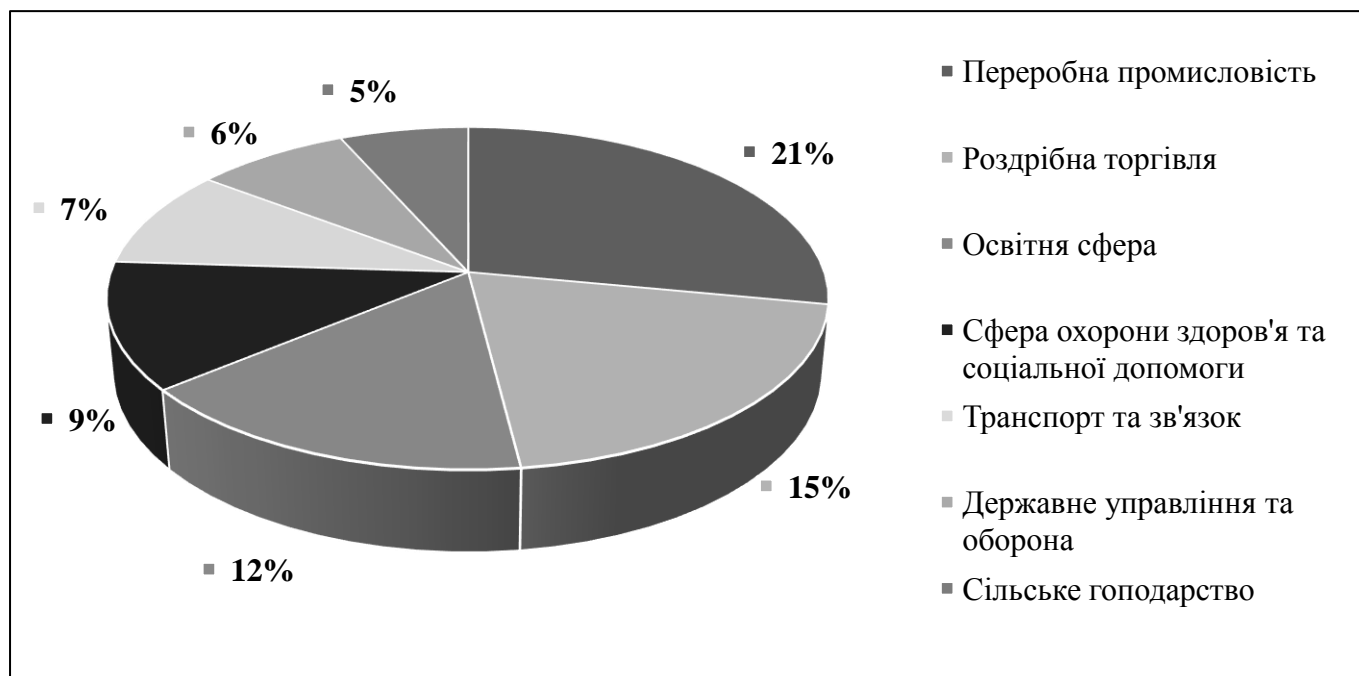

Рис. 2.8. Розподіл вакансій Державної служби зайнятості України за галузями
Станом на 01.10.2022 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби зайнятості України.

В підсумку можна сказати, що економічна ситуація в Україні до збройного конфлікту була досить складною. Наведені вище приклади не більше ніж підкреслюють сильні та слабкі сторони нашої економіки. Основними недоліками для належного розвитку людського капіталу України є високий рівень смертності, старіння населення та міграція населення з крейди в міста та за кордон. Для того щоб розвиток людського капіталу функціонував належним чином, необхідно внести зміни в законодавство, стимулювати розвиток сіл і міст і створити відповідні умови як для навчання, так і для роботи. Крім надстратегічного завдання реформування політичної системи, план реконструкції має відповідати на найближчі виклики та інші стратегічні цілі.

По-перше, він має забезпечити повернення українських біженців з європейських країн. Близько 6,4 млн. українців виїхали з країни, ще 6-7 млн. громадян залишили своє постійне місце проживання і переїхали в західні регіони України. Цей план має забезпечити майбутнє для всіх них.

По-друге, план реконструкції має включати деоригінізацію. Війна зменшила роль олігархів в українській політиці. Відновлення України не має дозволити їм повернутися до влади. Натомість необхідно ухвалити сильні антимонопольні закони, цивілізовані правила лобювання та нові правила захисту ЗМІ від впливу олігархії.

По-третє, нова економіка України не може спиратися на пострадянську промисловість. Вона має розпочатися з перегляду військово-промислового комплексу, потім відродження практико-орієнтованої Академії наук, а потім спрямована на побудову нової, технологічно розвиненої економіки.

По-четверте, необхідно провести комплексні перетворення в гуманітарній сфері. Нова Україна має розвивати нову, орієнтовану на громадян культуру, включно з історичною пам'яттю, освітою та культурною політикою. Повоєнне відновлення – це шанс України подолати наслідки війни. Але це також шанс покращити політичну та економічну систему і створити світле майбутнє для нашої країни.

2.2 Оцінка втрат та здобутків людського капіталу України за період військового вторгнення

Військове вторгнення росії на територію нашої країни може мати руйнівні наслідки в майбутньому не тільки для економіки України, а й для розвитку людського капіталу. Як уже згадувалося в першому розділі про людський капітал, людський капітал безпосередньо залежить від рівня смертності, демографічних показників і навчання у вищих навчальних закладах. Під час війни людське життя втрачає ту цінність, яку воно зазвичай має, руйнуються школи та інфраструктура, гинуть люди.

Визначення України – це висококваліфікований, добре освічений, творчий та мотивований людський капітал. Згідно з рейтингом Global Talent Competitiveness Ranking (GTCL, 2021), Україна посідає 61 місце зі 155 країн. Цей рейтинг включає

рейтинги, що ґрунтуються на таких комбінованих показниках: «Ефективність» 85 місце, «Привабливість» – 80, «Зростання» – 57, «Утримання» – 59, «Професійні та технічні навички» – 69, «Навички глобальних знань» – 39 [136]. Показники, перелічені в оцінці, поділені на дві групи.

Перші чотири індикатори оцінюють стан розвитку талантів у країні, політику створення та стимулювання, а останні два є результатами попереднього індикатора – якості талантів. Важливо, що умов замало розвитку таланту. Країни мають високі значення згідно з Глобальним індексом когнітивних навичок

Опис кількісних показників довоєнного людського капіталу. У цьому дослідженні доцільно використовувати індекс робочої сили. При цьому, за даними Національної служби статистики України, кількість літніх людей, що працюють у 2021 р., 17,4 мільйони осіб віком 15 років і старше (без верхньої вікової межі). 54,6% населення відповідного віку, 17,7 млн. у 2020 р., або 55,1%. З 2019 року – 18,2 млн., або 56,3% [79].

Незважаючи на значні втрати людського капіталу в Україні. Також варто розглянути деякі його досягнення. По-перше, підтвердження посилення національної самосвідомості підтверджується результатами опитування рейтингової агенції (1000 респондентів, станом на 27.04.2022). Таким чином, 92% респондентів вважають себе українцями, а росіянами – лише 5%.

З 2008 до 2014 року 83% громадян ідентифікували себе як українці. І 15% вважали себе росіянами. 89% розцінили спробу російських бойових дій як геноцид в Україні. Більшість українців (80%) вважають українську мову своєю рідною, але це не завжди так. Лише 51% використовують українську як основну мову. Особливо слід зазначити позитивну динаміку зростання цього показника з 2012 по 2022 [69].

Ішла війна, яка дала певний поштовх до дерусифікації громадської думки, а по-друге, сприяла зміні цінностей населення. Українці стали віддавати пріоритет нематеріальним цінностям, таким як спілкування з близькими, соціальна взаємодія та взаємодопомога, благодійність. Це відродило активне громадянське суспільство. Спільноти однодумців формуються, об'єднуються новими цінностями та поширюються за кордон. Здійснюються такі здобутки, як створення національної

цифрової культури на основі кваліфікованих користувачів. Це змусило людей розрізняти правдиву та актуальну інформацію та відповідність вимогам безпеки та чистоти даних.

Згідно зі статистикою, наприкінці травня збитки, завдані інфраструктурі України, перевищили 105 млрд. дол.США. Прямі збитки української економіки від пошкодження і руйнування житлових і нежитлових будівель та інфраструктури становили 105,5 млрд. доларів США, або понад 3,1 трлн. грн. Такі міста, як Маріуполь, Харків, Чернігів, північна частина Донецька та Лисичанськ, найбільше постраждали від руйнування житлового фонду. Загалом, унаслідок війни було пошкоджено, зруйновано або захоплено понад 44 мільйони квадратних метрів українського житла. Ця цифра зумовлена подальшим руйнуванням і додаванням нових міст до населених пунктів, включених до розрахунків збитків.

Документально підтверджені прямі збитки українському бізнесу вже сягнули 11,3 млрд. дол. США. Детальні статистичні дані про втрату медичних закладів представлені на рисунку 2.9:

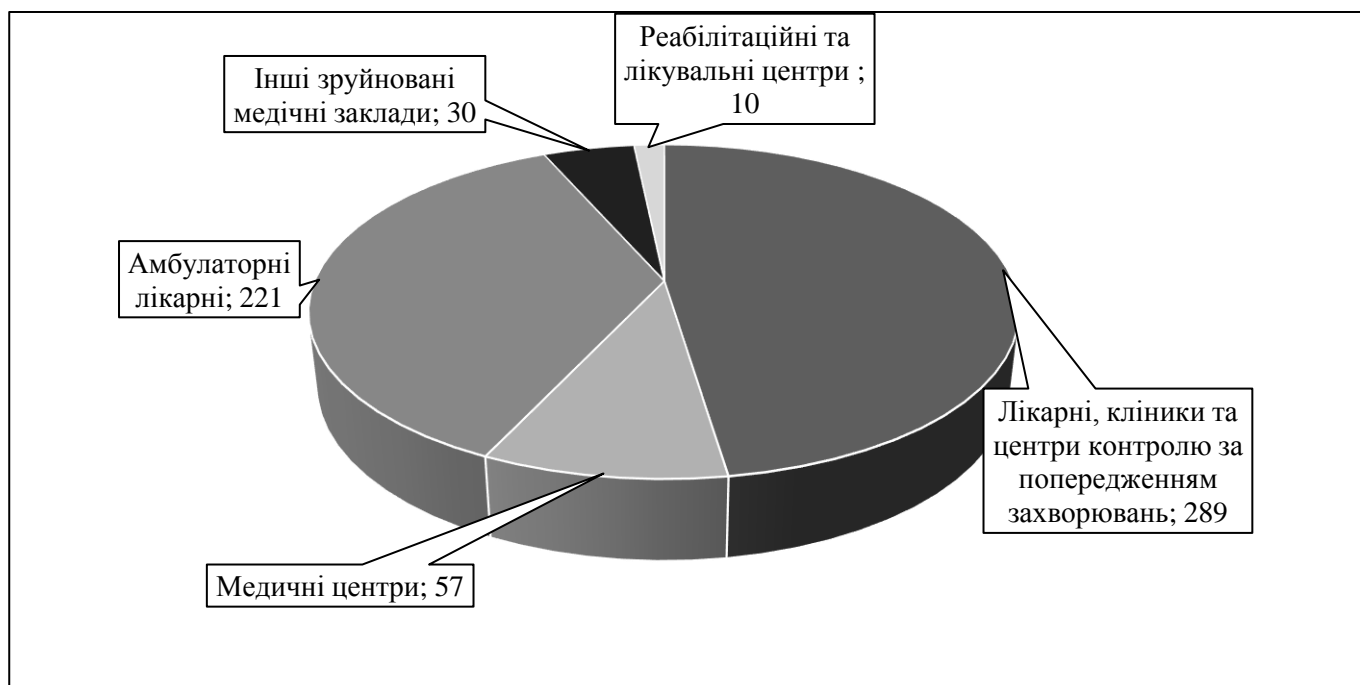

Рис 2.9. Кількість пошкоджених закладів охорони здоров'я під час війни в Україні станом на 01.05.2022 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Kyiv School of Economics.

Збитки, спричинені війною навчальним закладам у травні збільшилися на 103 млн. дол. США і сьогодні складають 1,5 млрд. дол. США. Збитки, нанесений медичним закладам, збільшилися ще на 45 млн. дол. США. За типом медичних установ найчастіше руйнувалися або пошкоджувалися лікарні, поліклініки та приватні роботодавці, за ними слідували амбулаторії. Загалом було зруйновано або пошкоджено 643 медичні заклади, прямі збитки, завдані медичним установам, на кінець травня становили понад 1,1 млрд. дол. США [58].

Економічний вплив війни можна розглядати на двох рівнях: національному та міжнародному. Україна, на жаль, страждає від традиційних економічних наслідків війни національного масштабу. Бойові дії призвели до інтенсивного переміщення населення і практично паралізували економіку зони конфлікту: за даними ОЕСР, близько 3 млн. осіб залишили Україну в перші три тижні війни, а за весь час конфлікту – 4,6 млн. осіб (рис. 2.10):

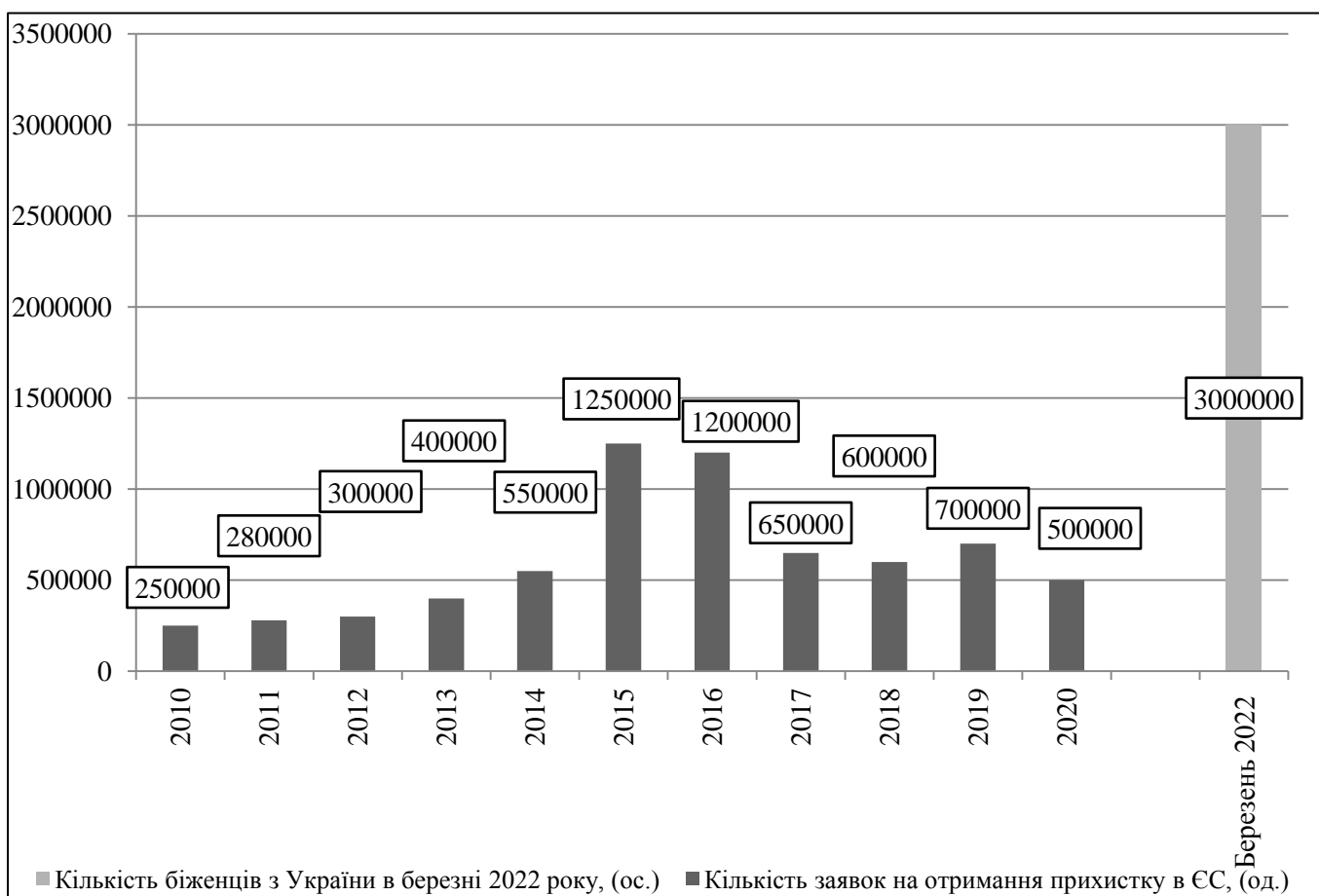

Рис. 2.10. Динаміка відтоку біженців з України у 2010-2022 рр.

Примітка. Побудовано автором за даними VisitUkraine.

На сьогодні найбільшими центрами прийняття біженців в Європі є Польща, Угорщина, Республіка Молдова, Словаччина та Румунія (рис. 2.11):

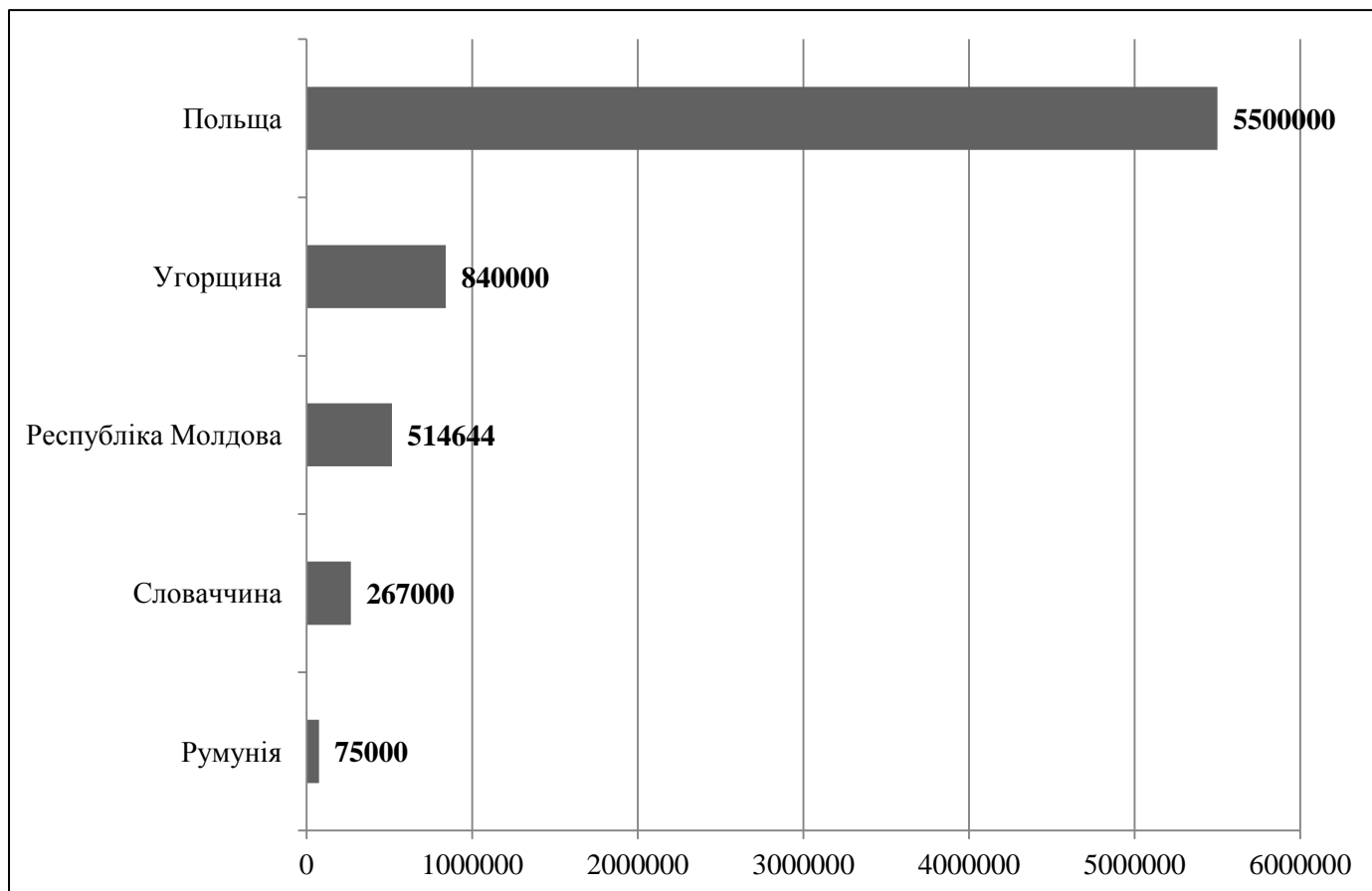

Рис. 2.11. Найбільші центри Європи за кількістю прийнятих біженців з України станом на 01.08.2022 р., (ос.)

Примітка. Побудовано автором за даними VisitUkraine.

Польські прикордонники повідомляють, що від початку війни з України до Польщі виїхало 5,5 млн. осіб. Водночас, за даними Західної філії Національної прикордонної служби України, українці у великій кількості повертаються додому. За останні кілька днів понад 48 000 осіб прибули з-за кордону, 33 500 з них повернулися з Польщі; загалом з кінця лютого в Україну повернулися понад 3,6 млн. українців.

Польща вже витратила майже 1% свого ВВП на надання допомоги українцям. 70% поляків допомагали українцям різними способами, зокрема евакуювали їх у свої домівки, забезпечували одягом і предметами гігієни, відправляли гроші в гуманітарні фонди.

25 липня 2022 року польський економічний журнал Dziennik Gazeta Prawna опублікував результати дослідження, проведеного на замовлення Польської асоціації великих міст, що об'єднує 12 найбільших міст Польщі. Аналітики встановили, що загальна кількість українців, які жили в Польщі до війни і прибули в країну як біженці після 24 лютого 2022 року, становить 3,37 млн. осіб. Це означає, що українці тепер становлять 8% польського населення. Дослідження ґрунтувалося на даних про отримані номери PESEL і нові реєстрації мобільних телефонів.

Промислова та логістична інфраструктура України була серйозно пошкоджена, якщо не знищена. Частину країни, нині окуповану російськими військами, було взято. У цій частині в основному вирощують пшеницю. Ферми і сільськогосподарську техніку було знищено у великій кількості, що зробило землю непридатною для посіву. Судноплавні шляхи через Чорне море також було перекрито, що є ще одним серйозним ударом по економіці України, яка традиційно будувалася навколо портів і морської торгівлі (Південне, Одеса, Чорноморськ). Світовий банк прогнозує, що у 2022 році економіка України скоротиться на 45% [120].

Крім того, тисячі цивільних і військових осіб було вбито, а мільйони переміщено (7,1 млн. осіб усередині країни і 4,6 млн. осіб за її межами). Будинки, мости, дороги, порти, промислову, сільськогосподарську та соціальну інфраструктуру (школи, дитячі садки, лікарні), лінії електропередач, склади та розподільчі центри було повністю або частково зруйновано. Крім того, з початком війни кількість жертв серед цивільного населення зростала з кожним днем.

За даними Центру досліджень економічної політики (CEPR), українська економіка втратила 30-50% свого виробничого потенціалу, причому втрати в основному зосереджені на Сході України.

Валютні резерви України на кінець червня становили 23 млрд. дол. США. За нинішніх темпів Україна скоро опиниться на межі фінансового краху, якщо допомогу не буде прискорено. Існує кілька причин різкого скорочення золотовалютних резервів, усі з яких перебувають поза контролем України.

Російське вторгнення зруйнувало економіку, а іноземна допомога виявилася недостатньою. Витрати, пов'язані з війною, різко зросли, в той час як інші витрати були зведені до мінімуму.

Необхідно також простежити зміну витрат на оборону і військові потреби, які через російське вторгнення зросли з 6,6% національного бюджету в грудні 2021 року до 36% у червні 2022 року.

У період з березня по травень 2022 року власні доходи уряду покривали лише близько 40% витрат на управління країною та оплату рахунків. Ще 40% було покрито НБУ. Решту було покрито за рахунок грантів (близько 7% від вартості трьох місяців повномасштабних бойових дій), зовнішніх позик і муніципальних облігацій. Росія також позбавила Україну ресурсів і заблокувала більшу частину її експорту. До війни експорт України становив 40% ВВП, причому зерно і сталева продукція були двома найбільшими категоріями. У Маріуполі, який зараз перебуває під окупацією, було зруйновано два найважливіших металургійних заводи України, а в окупованих районах півдня України зерно було втрачено для Росії. Решта експорту неминуче відчуває нестачу в транспортних потужностях. Товари в основному перевозяться морем, і порти на Чорному морі наразі блоковані російськими військовими кораблями [143].

Війна в Україні посилила невизначеність щодо майбутніх продажів і особливо інфляцію: у період із січня 2022 року по березень 2022 року невизначеність щодо продажів зросла із середнього показника трохи більше ніж 120% у 2019 році до майже 140%. Однак цінова невизначеність зросла зі 140% до приблизно 175% у березні 2022 року. Тим часом невизначеність у сфері зайнятості збільшилася незначно. Ця картина відрізняється від тієї, що спостерігалася під час COVID-19, і підкреслює, що невизначеність, пов'язана з війною в Україні, особливо актуальна для інфляції, оскільки вона сильно впливає на коливання цін на енергоносії та інші товари [148].

У звіті NIESR Global Economic Outlook Spring 2022 кількісно оцінено ці шляхи передачі за допомогою Глобальної економетричної моделі Національного інституту (NiGEM).

Згідно з моделлю, у січні 2022 року (передвоєнний період) ВВП Росії знизиться більш ніж на 10% порівняно з базовим рівнем. За прогнозами, війна також призведе до скорочення економіки України більш ніж на 30 відсотків у 2022 році і зниження світового ВВП приблизно на 1%. Європа залишається найбільш постраждалим регіоном через свої торговельні відносини і залежність від поставок енергоносіїв і продовольства через близькість до України. Згідно з прогнозами, у 2022 році ВВП Європи знизиться більш ніж на 1% порівняно з базовими прогнозами, Вплив війни в Україні на Світове ВВП очікувані показники на період 2022 -2023 року зображено на (рис. 2.12).

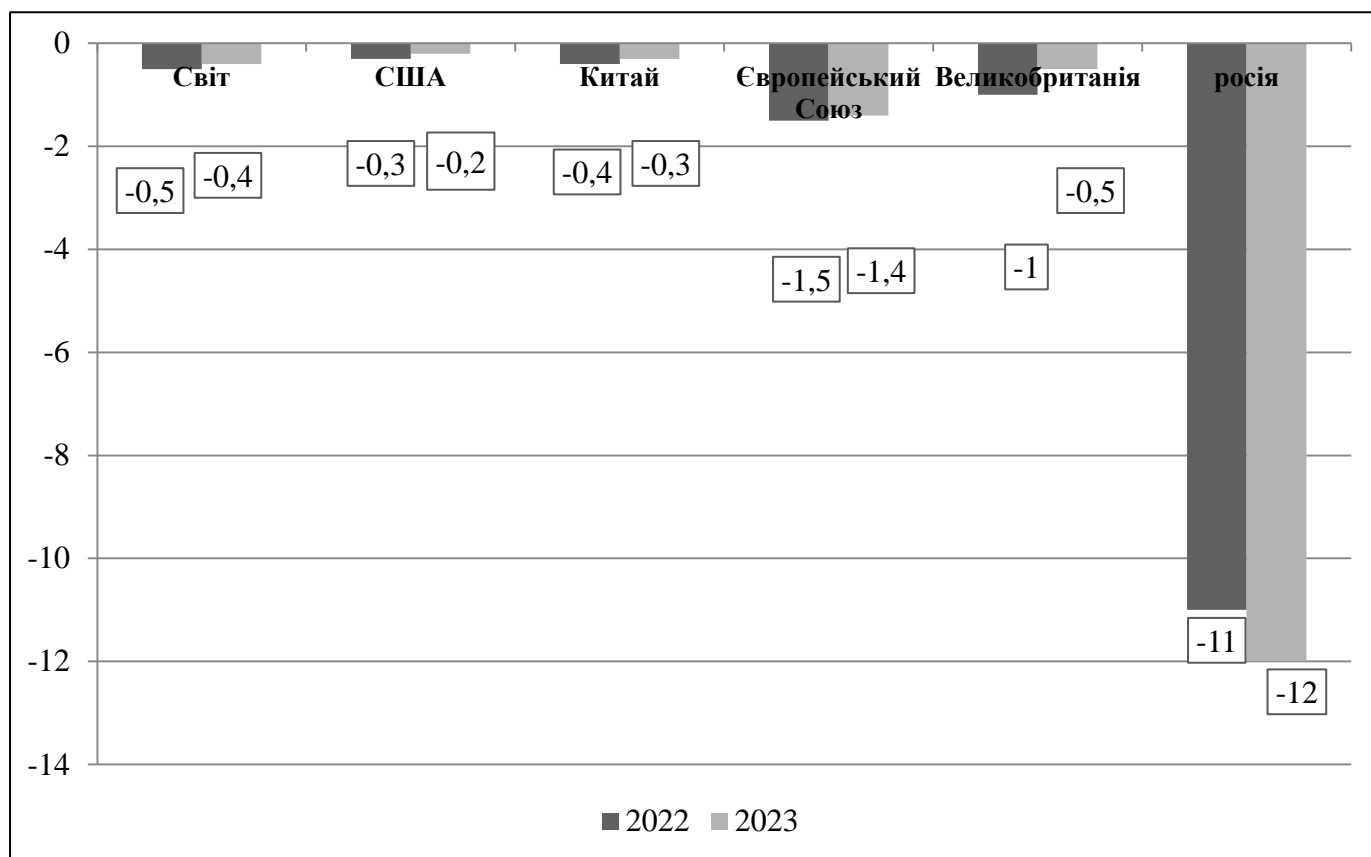

Рис. 2.12. Вплив війни в Україні на світовий ВВП у 2022-2023 р. (прогноз), (%).

Примітка. Побудовано автором за даними National Institute of Economic and Social Research.

Війна сприяла серйозному економічному спаду в росії, до того ж очікується, що її ВВП 2022 року знизиться на 12 відсоткових пунктів порівняно з прогнозом на зиму 2022 року (тобто -9,1% 2022 року порівняно з прогнозом +3,2% у лютому того самого

року) і ще на 11% 2023 року. Загальний вплив на ВВП росії не повністю компенсується вищими доходами від експорту енергоносіїв [17].

Повномасштабне вторгнення росії завдасть серйозного удару по економіці України і створить сильний інфляційний тиск. У результаті 2022 року інфляція буде трохи вищою за 30%, а ВВП скоротиться на третину. Очікується, що наступного року економічне зростання прискориться, а інфляція повернеться до тенденції зниження.

При збереженні більшості шоків пропозиції інфляція прискориться і досягне 31% до кінця 2022 року. Останнє включає в себе вплив військових дій і підвищення цін на енергоносії. Очікується, що наступного року інфляція сповільниться завдяки поліпшенню інфляційних очікувань, поліпшенню логістики та помірному зростанню врожаю.

Зниження світової інфляції та жорстка монетарна політика НБУ матимуть подальший дезінфляційний вплив. З іншого боку, дефляція стримуватиметься необхідністю підвищення цін на енергоносії та поступового наближення цін на електроенергію для домогосподарств до ринкового рівня. Тому споживча інфляція знизиться приблизно до 20% у 2023 році, сповільнившись до однозначних цифр лише до кінця 2024 року [60].

Наслідки війни відчуватимуться багатьма каналами. Значне скорочення виробництва в росії та Україні безпосередньо стримує глобальну економічну активність і знижує попит на продукцію в інших країнах. З огляду на обмежену пряму роль Росії та України у світовій діяльності та торгівлі, цей вплив є відносно скромним, але все ж таки може знизити глобальне зростання цього року більш ніж на 1/4 відсоткового пункту за ринковими цінами і майже на 1/2 відсоткового пункту за паритетом купівельної спроможності [122].

Війна чинить сильний вплив на доходи підприємств і населення. За даними Національного банку України (НБУ), у березні 2022 року 32% підприємств припинили свою діяльність, але цей показник знизився до 17% у квітні та 14% у травні. Незважаючи на скромне відновлення, виробничі потужності залишаються на рівні 40% від довоєнного рівня: наприкінці травня третина респондентів заявили, що

зниження активності пов'язане з проблемами в ланцюжку поставок, а майже 53% - із втратою ринків збуту.

Дійсно, кількість компаній, які втратили ринки, в останні місяці збільшилася. Компанії не можуть експортувати свої товари, споживання різко впало, і є побоювання щодо довгострокових негативних наслідків. Найбільше постраждали металургія, гірничодобувна промисловість і машинобудування. Менші втрати спостерігаються в харчовому, текстильному, швейному, взуттєвому та фармацевтичному секторах [59].

Зростання безробіття і зниження заробітної плати також негативно вплинули на соціально-економічне відновлення: за даними НБУ, наприкінці квітня 54% підприємств були змушені скоротити персонал і 34% – заробітну плату.

Компанії у сфері промисловості, торгівлі та будівництва скоротили активність і кількість робочих місць, а зарплати в державному секторі також знизилися, згідно з опитуванням Gradus Research, у той час як рівень безробіття знизився з 41% у квітні до 35% у травні. Однак, пропозиція праці та активність пошуку роботи неухильно зростали [61].

Для підтримки підприємництва в березні 2022 року Верховна Рада України ухвалила поправки до Податкового кодексу. Найменші підприємства (1-2 групи) були тимчасово звільнені від сплати єдиного податку, а третя група (малі та середні підприємства) отримала зниження податку. Було скасовано податок на майно на займану землю, а також акцизний податок і ПДВ на нафту і нафтопродукти. Однак у міру відновлення бізнесу дуже важливо, щоб МСП знову почали платити податки [64].

За даними Національного казначейства України, видатки державного бюджету в січні-травні 2022 року становили 783,6 млрд. гривень, причому на загальний рахунок припало 74,4% запланованих видатків, витрати за період 4-х місяців 2022 року у порівнянні із аналогічним періодом 2021 року у млн. грн. (див. Рис. 2.13).

Дефіцит бюджету в січні-травні становив 263,2 млрд гривень (близько 9 млрд. дол. США).

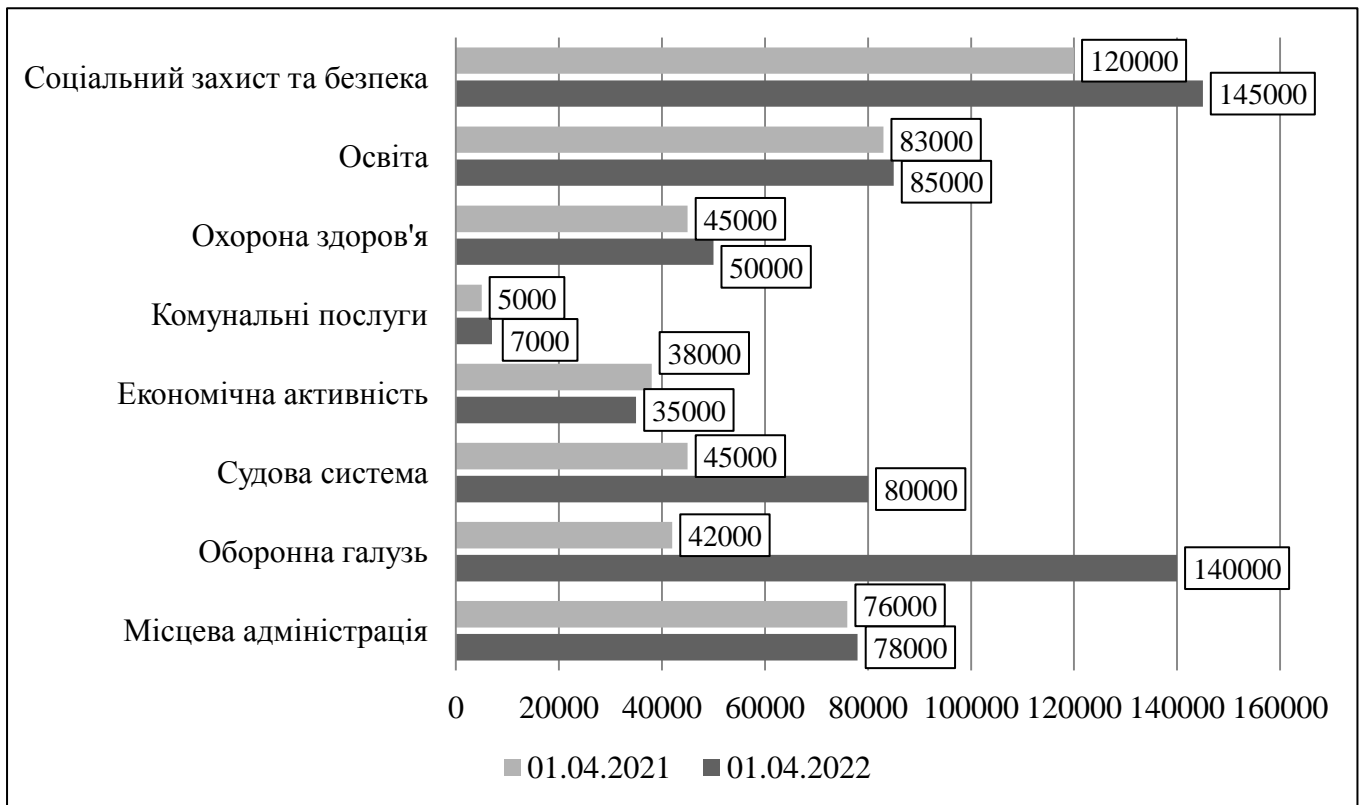

Рис. 2.13. Видатки державного бюджету за період січень-травень 2022 року у порівнянні із аналогічним періодом 2021 р. за сферами, (млн. грн.).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Кабінету Міністрів України.

Від початку війни податкові надходження коливалися в межах 54-56 млрд. дол. США на місяць, покриваючи лише близько 30 % витрат. Підприємства справно платять податки, але ПДВ і акцизи знижуються через скорочення імпорту та скасування деяких державних платежів.

Збільшення витрат не може бути покрито доходами бюджету, доходи за 4 місяці 2022 року у порівнянні з аналогічним періодом у 2021 році, у млн.х грн., зображено на рисунку (див. Рис. 2.14).

У результаті державні запозичення для фінансування державного бюджету України в січні-травні 2022 року становили 376,6 млрд. грн., що становить 170,5% від запланованих запозичень. внутрішній державний борг (включно з інвестиціями НБУ в розмірі 120 млрд. грн. у військовий борг, що становить 32% від загального обсягу державних запозичень) [66].

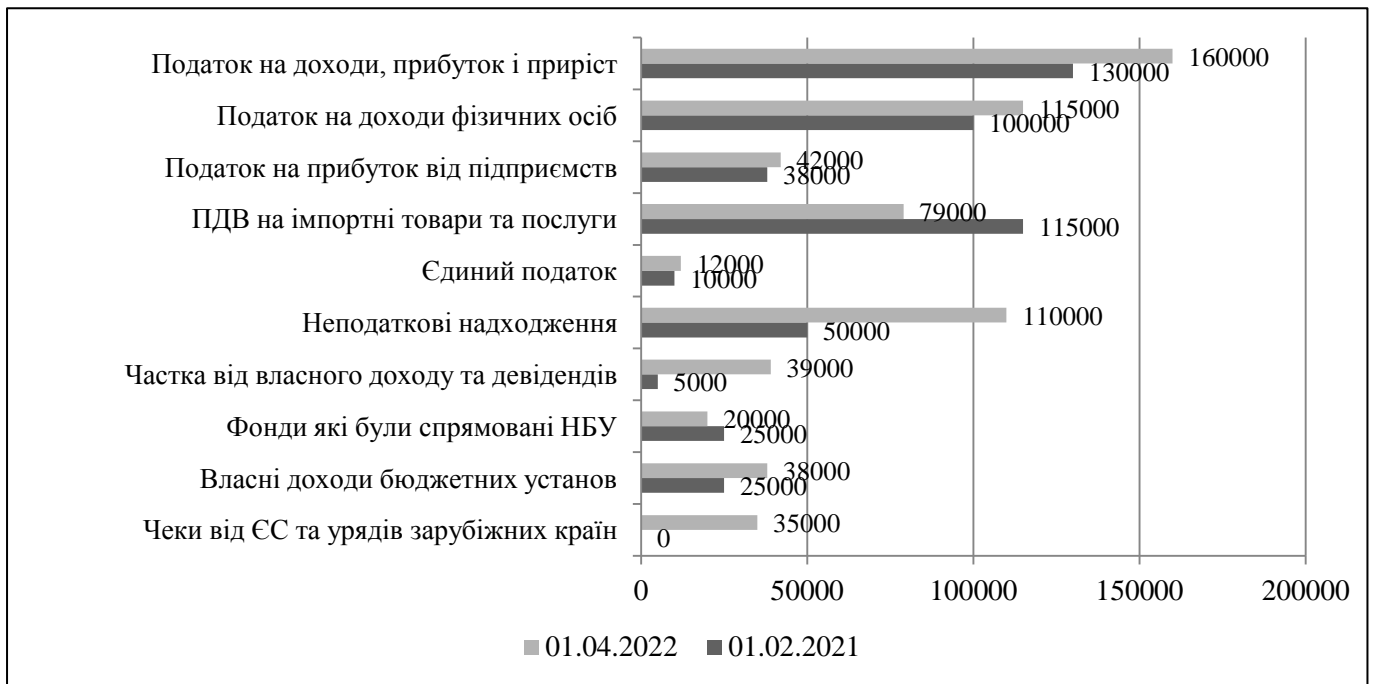

Рис 2.14. Доходи державного бюджету за період січень-травень 2022 року у порівнянні із аналогічним періодом 2021 р. за сферами, (млн. грн.).

Примітка. Побудовано автором на основі даних Кабінету Міністрів України.

Відношення боргу до ВВП на кінець 2021 року становило 43,28%, що дорівнювало 86,61 млрд доларів США; у лютому 2022 року воно знизилося, але початок війни призвів до подальшого зростання державного боргу (90,44 млрд доларів США у травні 2022 року), Зміни у відношенні ВВП до державного боргу у % період із 31.12.2017 по 31.05.2022 року.

Кредити від міжнародних фінансових інститутів, які Україна отримує нині, збільшують державний борг. У воєнний час державні витрати збільшуються, а виплати і погашення боргів стають тягарем для економіки. Комітет з фінансових послуг Палати представників США запропонував програму полегшення боргового тягара, що передбачає призупинення виплат, але не зміг прийти до рішення. Таким чином, планується, що виплати за державним боргом сягнуть свого піку в 2022 і 2023 роках і триватимуть до 2047 року.

Отже, відбудова України вже сьогодні є нагальним питанням. Очевидно, що плани повоєнної відбудови дуже складні й потребують значних досліджень та оцінки. Для повного вивчення цих планів недостатньо наукової роботи.

Європейська комісія та уряд України готують план відновлення економіки. На цю тему вже було опубліковано роботи, включно з відомим "Планом відновлення України" Беккера та ін. Цей план спрямований на створення спеціального агентства з функціями, аналогічними Агентству з економічного співробітництва, що керувало планом Маршалла. На думку вчених, агентство має бути створене якомога швидше, щоб провести трьохетапну реконструкцію і мінімізувати збитки. Вони також стверджують, що допомога має надаватися у формі грантів, а не кредитів. Вартість програм реконструкції в Україні оцінюють у 200-500 млрд. дол. США. Сума сильно залежить від тривалості війни та завданих нею збитків [98].

Людський капітал є основним джерелом економічного розвитку у повоєнних країнах. Для того, щоб повернути людський капітал на батьківщину, його необхідно розвивати відповідно до новоствореної національної політики, яка передбачає реконструкцію житла та об'єктів громадської інфраструктури, відповідно до програми реалізації, популяризації «розумного міста». концепції. Розвиток бізнесу, заходи психологічної реабілітації, возз'єднання Seven Eat.

Оновлення та модернізація системи освіти – необхідна умова формування та розвитку людського капіталу країни, реалізація – найважливіший елемент програми цифрової безпеки, подальше створення адекватних та рівних умов для здобуття пільг. Важливо забезпечити загальну середню освіту для всіх учасників освітнього процесу.

Станом на літо 2022 року війна в Україні триває вже понад три місяці, забрала тисячі життів і зруйнувала мільйони життів. Вона вплинула на світову економіку і тяжко позначилася на Україні, не лише зруйнувавши промисловість, а й спричинивши масову міграцію, зниження доходів населення та збільшення бюджетного дефіциту і державного боргу. Якщо війна продовжиться, негативний вплив на економіку буде ще сильнішим. Важливі принципи відновлення України включають: розуміння ситуації на місцях, створення системи моніторингу, збереження стратегічної спрямованості, приборкання корупції, розвиток механізмів координації та нарощування потенціалу.

2.3. Визначення потенціалу та резервів використання людського капіталу для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України в умовах післявоєнного відновлення

Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 року передбачає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями, а реалізація цієї норми – головною метою політики національної безпеки. Тому розбудова держави загального добробуту, перехід до інноваційної моделі економічного розвитку, інтеграція до європейського економічного простору та формування сильного громадянського суспільства потребують формування, нагромадження та ефективного використання людського капіталу, причому інвестиції спрямовуються на його зростання та розвиток його професійних якостей. Розвиток формує сучасні виробничі потужності та перетворює їх на основні продуктивні сили стійкої економіки, заснованої на знаннях.

Змінна людського капіталу є одним із найважливіших завдань, що стоять перед цими організаціями, оскільки володіння інноваційними та творчими розумами з науковим досвідом, знаннями та кваліфікацією є однією із сучасних змінних, що викликають зростаючий інтерес установ, які прагнуть досягти конкурентної переваги у світлі швидких і складних змін у сучасному світі. Командна робота може створити та забезпечити конкурентну перевагу, яка гарантує безперервність та успіх колег із науково-дослідних та освітніх установ.

Важливість цього дослідження очевидна з таких причин:

1. Воно забезпечує наукову додану вартість у діагностиці фундаментальної ролі людського капіталу, одного з найважливіших активів організації, у досягненні конкурентної переваги

2. Підкреслити концепцію людського капіталу та його важливість як однієї з основних і фундаментальних тем для успіху освітніх закладів.

Щодо України, то нинішня ситуація з людським капіталом, особливо в сільській місцевості, викликає тривогу: висококваліфіковані людські ресурси, знецінення робочої сили, зростаюче безробіття та низький рівень інновацій. Через важкі

соціально-економічні умови життя та низькі доходи сільського населення демографічна криза поглиблюється з кожним роком. Низька народжуваність і високий рівень смертності сягнули кризового рівня і становлять загрозу не лише для сільських районів, а й для держави загалом і національної безпеки зокрема.

Дослідження Світового банку підтверджує роль національного капіталу і показує, що у світі накопичено 65% людського капіталу, тоді як накопичені матеріальні ресурси становлять лише 16% суспільного багатства. Людський капітал становить 70-80% національного багатства в розвинених країнах і 30% в Україні.

За даними Організації Об'єднаних Націй, яка щорічно оцінює індекс людського розвитку (ІЛР), індекс України 2019 року становив 0,779, що відносить її до країн із високим рівнем людського розвитку (74-те місце зі 189 країн і територій) З 1990 до 2019 року ІЛР України зріс на 7,4%, із 0,725 до 0,779 . Відповідно до компонентів індексу:

- середня тривалість життя українців становить 72,1 ік;
- середня тривалість освіти в Україні становить 11,4 років, а очікувана тривалість освіти – 15,1 року;
- валовий національний дохід (ВНД) на душу населення становить 13216 дол. США [150].

Порівнюючи ІРЛП України з аналогічними показниками в сусідніх країнах, можна зробити такі висновки.

Лише Молдова має найнижчий Індекс людського розвитку: очікувана тривалість життя 71,9 років, середня тривалість навчання 11,5 років, середня тривалість навчання 11,7 років і загальний індекс 0,750, що ставить її на 90 місце в рейтингу. Однак ВНД на душу населення в країні перевищує показник України - 13 664 долари США (Звіти про людський розвиток, 2020). ВНД Білорусі становить 40,3% (18 546 дол. США) до України, 97,9% (26 157 дол. США) до росії, 122% (29 344 дол. США) до Румунії, 137,1% (31 329 дол. США) до Угорщини, 139,3% (31 623 дол. США) до Польщі та 143,0% (32 113 дол. США) до Словаччини.

У глобальному масштабі Україна належить до країн із високим рівнем людського розвитку (ІРЛ 0,753 і вище), але має індекс, нижчий за середній у регіоні

Європи та Центральної Азії (0,791), та відстає від інших великих країн регіону, таких як Казахстан (0,825) і росія (0,824) [146].

Міграція в Україні зростає з 2005 року: на кінець 2019 року міграційний приріст становив 21512 осіб, з них 18 222 – міждержавні мігранти. Збільшення міграції було зафіксовано у восьми регіонах України, причому найбільший приплив мігрантів спостерігався в Київській області – 27 343, Києві – 17 175 та Одеській області – 9 075. В інших регіонах міграція скоротилася. Донецька і Луганська області втратили 7 680 і 4 940 осіб відповідно, а Кіровоградська і Вінницька області – 3 345 і 2 724 особи відповідно [62].

Згідно з рейтингом ІРЧП, середня тривалість навчання в Україні становить 11,4 років, а очікувана тривалість навчання – 15,1 років. Порівняно з країнами, що посідають перші місця в рейтингу, найвища середня тривалість навчання була в Німеччині – 14,2 років та Швейцарії – 13,4 років. Найвища очікувана тривалість навчання – у країнах, що посідають перші місця в рейтингу, Норвегії (18,1 років) та Ірландії (18,7 років). За рівнем освіти Україна посідає 46-те місце з показником 0,797. Порівняно із сусідніми країнами, Польща (23-тє місце) має найвищий рейтинг, за нею йдуть Білорусь (30-тє місце), росія (33-тє місце), Словаччина (35-тє місце) та Угорщина (39-тє місце). Румунія і Молдова також відстають, посідаючи 55-тє і 79-тє місця [109,130].

Щодо вищої освіти, то, за даними Державної служби статистики України, у 2019-2020 навчальному році у вищих навчальних закладах країни навчалося 13 988 осіб з особливими освітніми потребами, що становить менш як 1% від загальної кількості студентів; 76,6% навчалися в університетах, академіях та інститутах, решта - у коледжах і професійно-технічних училищах. Слід зазначити, що решта навчаються в коледжах і професійних училищах. Для порівняння: у США 2019 року молоді люди з особливими освітніми потребами становили 19,4% студентів зі ступенем бакалавра та -11,9% аспірантів. В університетах Великої Британії частка студентів з особливими потребами становила 14,3%. Пандемія COVID-19 докорінно змінила формат освітнього процесу [25].

Інвестиції в людський капітал та освіту сприяють інклюзивному зростанню та розвитку, на які також впливає доступність інфраструктури охорони здоров'я для населення. Усім членам суспільства мають бути надані засоби для розвитку основних людських здібностей – найважливішої основи соціальної інтеграції.

Існує також низка політичних наслідків для надання освіти дітям, тимчасово переміщеним внаслідок війни в Україні.

1. Відкриття класів для українських біженців у деяких школах сусідніх країн і розширення шкіл у тих частинах України, куди переїхало багато родин внутрішньо переміщених осіб.

2. Репетиторство онлайн, телефоном або особисто.

3. Адаптація навчальних програм у країнах, що приймають біженців (включно з друком підручників українською мовою), щоб багато дітей біженців мали доступ до стандартної шкільної освіти.

У післявоєнній економіці деякі робочі місця повернуться, а інші будуть замінені новими. Мета полягала у визначенні професій, а точніше навичок, для післявоєнної економіки, і було створено центри навчання і перенавчання для дорослих біженців. Будівництво, цивільне будівництво, медицина та інформаційні технології - це галузі, які, ймовірно, стануть ключовими в післявоєнній економіці, як і експорт сільськогосподарської продукції до війни [25].

Самостимулювання може бути посилено за рахунок доступності перепідготовки, поліпшення ринків праці та регулювання, поліпшення умов праці та інших механізмів підвищення якості життя. Як засвідчили інші війни, економічне, соціальне та політичне відновлення України залежить не лише від повернення біженців і відновлення ринків та інфраструктури, а й від відновлення соціальної згуртованості та довіри до інституцій. Чи зможе повоєнний український уряд зберегти національну згуртованість [35].

Особливу увагу слід приділити прояву корпоративної соціальної та гуманітарної відповідальності за умов війни. Ставлення «середнього українця» до середніх та великих підприємств було не дуже доброзичливим, але після російського вторгнення ситуація дуже змінилася. Надання соціальної та гуманітарної допомоги

стало честю для багатьох підприємців. Для тих, хто втратив свої будинки та роботу через військових. І багато українців це відчувають.

Організована та здійснюється соціальна та гуманітарна допомога. Багато вітчизняних компаній. Наприкінці квітня Центр «Розвиток КСВ» склав перший список «Внесок бізнесу у Перемогу України». Тоді у списку було понад 300 компаній [83].

Поширення COVID-19 зменшило невизначеність, але меншою мірою. У той самий час багато країн відчувають довгострокові несприятливі наслідки пандемії. Зниження доходів населення, зростання рівня бідності, інфляція, брак фінансових ресурсів тощо. В Україні на тлі кризи дестабілізації, спричиненої явищем пандемії, 2021 рік компенсує падіння ВВП попереднього року, а сталий розвиток економіки в прогностичний період призведе до інфляції, яка прагне досягти мети 5% до кінця 2022 року. Ще у січні авторитетний міжнародний орган передбачив сильніше відновлення світової економіки у другому кварталі цього року після короткострокового впливу магістралі Omron [112].

Наслідки війн в Україні не лише зруйнували надії економічних агентів на відновлення економіки, а й значно сповільнили глобальне зростання. На початку року світова економіка ще не повністю оговталася від пандемії COVID-19, але між шляхами відновлення країн з розвинутою економікою, з одного боку, і ринками, що розвиваються, з іншого, є суттєві відмінності. дорога до одужання. Окрім війни, до уповільнення ділової активності призвели й епідеміологічні наслідки. Структурні відносини глобально інтегрованих ланцюжків поставок руйнуються, що збільшує ризик каскадних глобальних збоїв. У свою чергу, прискорення інфляції призвело до посилення грошово-кредитної політики в багатьох країнах. Безперечно, війна значно уповільнить відновлення світової економіки, уповільнить розвиток, ще більше прискорить інфляцію та створить ризики для економічних перспектив.

Слід зазначити, що весняний прогноз Міжнародного валютного фонду виходив із того, що конфлікт не вийде за межі України і що подальші санкції проти росії не торкнуться енергетики, що є важливим (хоча базовий сценарій враховував саме цей результат): рішення європейських країн про поступову відмову від російських

енергоресурсів та оголошене до 31 березня 2022 року ембарго. Передбачалося, що до 2022 року вплив пандемії на охорону здоров'я та економіку ослабне [113].

Зрозуміло, що є різке двозначне падіння ВВП України (від 30% до 45%, залежно від сценарію подальшого розвитку, за різними прогнозами) та зростання інфляції (не менше 20%). Прогнозується, що світове економічне зростання сповільниться до 3,6% у 2022 та 2023 роках з оціночних 6,1% у 2021 році. Це на 0,8 процентних пунктів та 0,2 процентних пункти нижче прогнозів на 2022 та 2023 роки відповідно у січневому випуску World Economic Outlook. Прогнозується, що після 2023 року світова економіка знизиться приблизно до 3,3% у середньостроковій перспективі.

Криза, пов'язана з війною в Україні, дуже відрізняється від багатьох економічних криз кінця ХХ – початку ХХІ століття. Військове вторгнення з боку росії спричинить втрату людського капіталу та дестабілізацію товарних ринків. Очікується, що довгострокові втрати в країнах з ринком і країнах, що формуються, будуть набагато вищими, ніж у розвинених країнах. Фіскальна політика грає особливу роль у періоди криз. Це захищає найуразливіші верстви населення від фінансових наслідків високих цін на продукти харчування та енергоносії. У більш широкому значенні реакція уряду визначається складним тлом високої інфляції, уповільнення економіки, високого рівня боргу та посилення умов кредитування. Бюджетні обмеження посилюються, оскільки центральні банки підвищують відсоткові ставки боротьби з інфляцією [114].

Український трансфертний механізм працює дуже швидко, але це пов'язано із споживчою моделлю вітчизняної економіки і при цьому склалася дуже виражена залежність між реальним ВВП та номінальною заробітною платою. За заданих макроекономічних співвідношеннях середня номінальна заробітна плата могла збільшитися лише на 3-7% у 2022 р., що призвело до втрати населенням купівельної спроможності та реального добробуту через високу інфляцію.

Як згадувалося раніше, зниження реального ВВП на 35% означає стагнацію багатьох ринків. Частково це пов'язано з тривалим процесом репатріації «біженців» всередині країни, а почасти з тим, що значна частина чоловічого населення бере участь у захисті біженців. Таким чином, оскільки людський капітал є найціннішим

економічним ресурсом, його зростання в економіці країни є одним із ключових чинників стратегічного зростання. Носії людського капіталу, які можуть ефективно використовувати людський капітал, є творцями доданої вартості. Більше того, існує як прямий внесок у ВВП, так і опосередкований – через зростання загальної продуктивності чинників виробництва (здатність виробляти більше і дешевше на одиницю витраченої праці та капіталу). Країни з високою якістю людського капіталу, які краще за інших навчилися формувати й використовувати знання, навички та здатність людей до подальшого навчання, отримують значну конкурентну перевагу. Україна залишається країною з високим рівнем людського розвитку. Людський капітал країни вирізняється високою якістю і є конкурентною перевагою країни. Однак поступово він стає дефіцитним економічним ресурсом. Причини цього включають високий рівень смертності серед населення працездатного віку, старіння демографічної структури та поглиблення депопуляції, міграцію високоосвіченого населення та зростання трудової міграції.

Потенціал економічної стабільності та стійкості буде підвищений завдяки політиці, яка врівноважує зростання макроекономічної стабільності та стимулює підприємницьку активність [106, с. 117]. Максимальне розширення економічних можливостей в Україні є законодавчо гарантованим за рахунок повної модернізації державних інститутів. Це збільшить ваші податкові зобов'язання та зареєстровану зайнятість. Важливим резервом поповнення державного бюджету України є ресурси, одержані за рахунок скорочення тіньового сектору економіки. Україна вже застосувала ризик-орієнтований підхід до боротьби з відмиванням грошей. На законодавчому рівні успішно реалізовано стандарти Групи з розробки заходів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом [104, с. 1]. Плануються подальші заходи щодо боротьби з ризиками та загрозами операційної діяльності суб'єктів кредитно-фінансової сфери, у тому числі створення умов для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Це включає, зокрема, ведення ефективної фінансово-господарської діяльності, недопущення переведення безготівкових коштів у тіньове готівкове обіг, незаконного виведення готівки та інших цінностей за кордон. Певні ризики, особливо у сфері інформаційної безпеки, мають особливе значення у зв'язку з реалізацією Плану

дій BEPS світовим співтовариством. Планується оновлена концептуальна реалізація податкових видатків [107].

Посилення адресного характеру податкових пільг використовується у процесі формування, затвердження та виконання республіканського бюджету. Основою для послідовної інституціоналізації міжнародної системи обміну даними є імплементація вимог Єдиного стандарту звітності (CRS) до українського законодавства. Таким чином, довіра до фіскального регулювання України зміцниться на тлі зниження ризику ухилення від сплати податків [121].

Війна в Україні призвела до катастрофічних економічних і гуманітарних втрат, включно із загибеллю людей, пораненнями, переміщенням населення і негативним впливом на фізичне і психічне здоров'я. Людський капітал країни страждає від серйозних негативних наслідків, які можуть впливати протягом тривалого часу. Продовження війни призведе до зростаючих втрат, що потребуватиме розробки та кількісної оцінки стратегічного плану економічного розвитку України в післявоєнний період, що має включати програму промислового та професійного розвитку, а також загальне інституційне та нормативне середовище. Нині реальний дохід на душу населення українців нижчий, ніж у сусідніх європейських країнах, тому інвестиції в людський капітал мають бути значно збільшені. Комплексна політика розвитку людського капіталу має бути системним об'єктом, сприяти зростанню продуктивності праці та створенню умов для підвищення активності та соціальної відповідальності громадян.

Висновки до розділу 2

До початку війни економічна ситуація в Україні була досить складною. Основними недоліками для належного розвитку людського капіталу в Україні є високий рівень смертності, старіння населення та міграція населення із сільської місцевості до міст і за кордон. Для розвитку людського капіталу необхідно провести певні реформи, стимулювати розвиток сіл та міст і створити відповідні умови як для навчання, так і для роботи. Крім надстратегічного завдання реформування політичної системи, план реконструкції має відповідати на найближчі виклики та інші стратегічні цілі.

По-перше, він має забезпечити повернення українських біженців з європейських країн. Близько 6,4 млн. українців виїхали з країни, і ще 6-7 млн. громадян залишили своє місце проживання і переїхали в західні регіони України. Цей план має забезпечити майбутнє для всіх них.

По-друге, план реконструкції має включати деолігархізацію. Війна зменшила роль олігархів в українській політиці. Відновлення України не має дозволити їм повернутися до влади. Натомість необхідно ухвалити сильні антимонопольні закони, цивілізовані правила лобювання та нові правила захисту ЗМІ від впливу олігархії.

По-третє, нова економіка України не може спиратися на пострадянську промисловість. Вона має розпочатися з перегляду військово-промислового комплексу, потім відродити практико-орієнтовану Академію наук, а потім націлитися на побудову нової, технологічно розвиненої економіки.

Станом на літо 2022 року війна в Україні триває вже понад майже дев'ять місяців, забираючи тисячі життів і руйнуючи мільйони життів. Це також впливає на світову економіку, маючи серйозні наслідки в Україні, включно з руйнуванням промисловості, масовою міграцією, зниженням доходів домогосподарств, збільшенням бюджетного дефіциту та державного боргу. Якщо війна продовжиться, негативний вплив на економіку буде ще сильнішим. Важливі принципи відновлення України включають: розуміння ситуації на місцях, створення системи моніторингу, збереження стратегічної спрямованості, приборкання корупції, розвиток механізмів координації та нарощування потенціалу.

Війна в Україні призвела до руйнівних економічних і гуманітарних втрат, включно із загибеллю людей, пораненнями, переміщенням населення і негативним впливом на фізичне і психічне здоров'я. Людський капітал країни зазнав серйозних негативних наслідків, які можуть зберігатися протягом тривалого часу. У міру продовження війни втрати збільшуватимуться, що потребуватиме розроблення та кількісної оцінки стратегічного плану економічного розвитку України в післявоєнний період. Цей план має включати програму промислового та професійного розвитку, а також загальне інституційне та нормативне середовище. Комплексна політика розвитку людського капіталу має бути системним об'єктом.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Основні перешкоди щодо відновлення людського капіталу в Україні після завершення воєнного стану та способи їх подолання

Економіка України серйозно постраждала від російської агресії: від початку 24 лютого понад 5,23 млн. біженців виїхали до сусідніх країн. Більшість біженців – це жінки, діти та люди, старші за 60 років. Із загальної кількості біженців приблизно 2,75 млн. осіб перебувають у працездатному віці. З них 43,5%, або 1,2 млн., – це люди, які раніше були зайняті, але втратили роботу або відмовилися від неї. У відповідь на цей збій уряд України доклав значних зусиль для забезпечення виплати допомог, зокрема внутрішньо переміщеним особам, і підтримки функціонування системи соціального захисту країни за допомогою цифрових технологій [110].

Агресія росії проти України спричинила найвищі темпи вимушеного переміщення населення з часів Другої світової війни, що призвело до руйнівної гуманітарної кризи: з 24 лютого 2022 року понад 5,23 млн. біженців мігрували внаслідок бойових дій до сусідніх країн, а саме до Польщі, Румунії, Молдови, Угорщини та Словаччини.

Значна кількість біженців – понад 1,48 млн. – переїхали в інші країни. Водночас, близько 7,7 млн. осіб є внутрішньо переміщеними особами через конфлікт.

Загалом, за оцінками, бойові дії можуть зачепити до 70% населення України. Крім того, 208 000 негромадян ЄС, включно з багатьма трудовими мігрантами і студентами, виїхали з України в сусідні країни. Країни, включені в план реагування на біженців з України та кількісні показники реалізації ними Плану реагування, відображені в таблиці (див. Табл. 3.1).

Країни, залучені до реалізації Плану реагування на біженців

Країна	Дата початку реалізації Плану	Біженці з України, яким було надано тимчасовий захист, (ос.)	Біженці з України, що зареєстровані в приймаючій країні, (ос.)	Кількість людей, що перетнули кордон з боку України, (ос.)	Кількість людей, які повернулися до України, (ос.)
Болгарія	11.10.2022	138.406	53.057	не застосовується	не застосовується
Чехія	11.10.2022	442.259	442.440	не застосовується	не застосовується
Угорщина	11.10.2022	30.000	30.000	1.549.304	Дані відсутні
Польща	18.10.2022	1.449.214	1.449.214	6.947.301	4.943.519
Молдова	17.10.2022	не застосовується	94.535	660.498	302.826
Румунія	16.10.2022	74.203	83.748	1.391.826	1.091.440
Словаччина	11.10.2022	96.889	97.085	851.847	589.528
Усього		2.230.971	2.250.079	11.400.776	6.927.313

Примітка. Складено автором на основі даних Interfax-Ukraine.

За оцінками Інституту KSE Київського економічного університету, за перші три тижні війни було пошкоджено щонайменше 411 навчальних закладів, 36 медичних установ, 1600 житлових будинків, 26 заводів і 6 теплових/гідроелектростанцій. Крім того, було пошкоджено понад 15 000 км автодоріг, 5 000 км залізниць, 15 аеропортів і 350 мостів і шляхопроводів. Загальна вартість пошкоджених/зруйнованих об'єктів оцінюється приблизно в 62,6 млрд. доларів США [56].

У цих районах економічна діяльність практично припинена, за винятком підтримання комунальних послуг, базової роздрібної торгівлі та медичних послуг, де це можливо; у середині березня 2022 року російське вторгнення змусило зупинитися 30% економіки; 14 березня 2022 року Європейська бізнес-асоціація в Україні провела дослідження, 42% малих та середніх підприємств (МСП) повністю припинили свою діяльність, а 31% призупинили свою діяльність, але мають намір відновити її якнайшвидше [85].

За даними Міністерства економіки, втрати через війну зараз можуть становити від третини до половини валового внутрішнього продукту країни. Майже 19 млн. осіб (приблизно 46% усього населення) проживають у фронтових регіонах або регіонах з високим ризиком ймовірності ведення бойових дій і кількість переміщених осіб, значна частина яких може стати біженцями, може ще стрімко зрости (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Основні економічні показники регіонів, де ведуться активні бойові дій та регіонів з високим ризиком ймовірності ведення бойових дій

Регіон	Населення млн. людей	ВВП	Індустріальне виробництво	Обсяги експорту товарів	Обсяги експорту послуг	Сільське господарство	Обсяги прямих іноземних інвестицій
м.Київ	2.95	23.9	11.8	25.3	48.5	-	46.4
Чернігів	0.96	2.0	1.4	1.8	0.4	6.9	1.1
Харків	2.60	6.2	7.1	3.0	4.6	6.4	2.2
Херсон	1.00	1.6	1.3	0.6	0.4	3.9	0.9
Київ	1.80	5.5	5.1	4.0	4.2	5.9	4.4
Миколаїв	1.09	2.3	2.5	4.6	5.9	3.1	1.5
Донецьк	4.06	5.2	10.3	8.0	1.1	3.3	5.0
Луганськ	2.10	1.0	0.8	0.3	0.4	2.2	0.8
Усього	18.91	52.7	43.1	50.3	75.4	34.0	66.0
Усього (без м.Київ)	15.96	28.8	31.3	25.0	26.9	34.0	19.6

Примітка. Побудовано автором на основі даних ЕВА: A quarter of small businesses in Ukraine have already exhausted their financial resources, 14/ 03/ 2022.

Важливою статтею експорту послуг є трубопровідний транспорт, на який припадає 1,6% ВВП. Доти, доки інфраструктура трубопровідного транспорту перебуває в робочому стані, ці послуги надаватимуться й надалі. Загалом, на них припадає щонайменше 29% ВВП у регіонах з активними бойовими діями (53%, якщо включити Київ). Близько третини промислового і сільськогосподарського виробництва і чверть експорту знаходяться в регіонах (за винятком Києва). За

оцінками Міжнародного валютного фонду (МВФ), у 2022 році промислове виробництво України знизиться щонайменше на 10% (за умови якнайшвидшого закінчення війни та значної донорської підтримки). Якщо війна затягнеться, ВВП може знизитися до 35% у 2022 році [128].

Війна в Україні призвела до переміщення понад 6 млн. українців до сусідніх країн. Сюди входять майже 665 000 студентів (16% від загальної кількості зареєстрованих студентів) і понад 25 000 викладачів (6% від загальної кількості вчителів у країні), а розподіл біженців за цими категоріями показано на (Рис. 3.1).

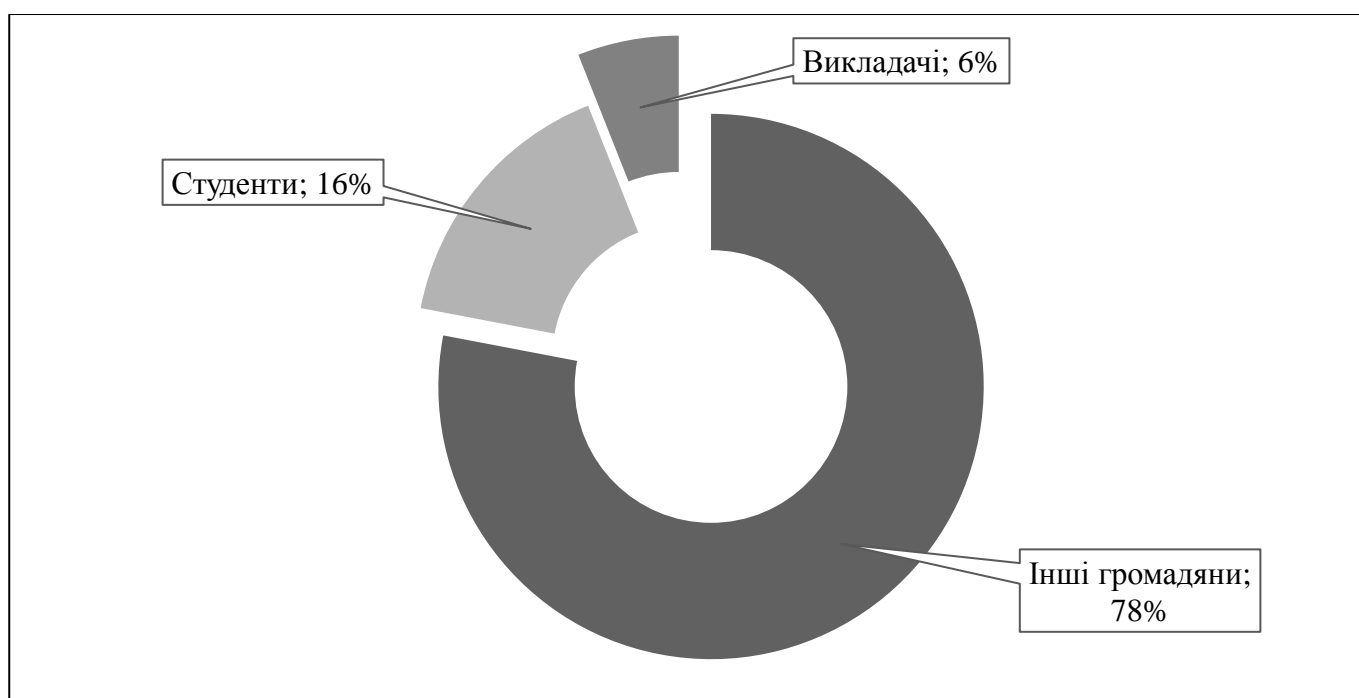

Рис. 3.1. Частка викладачів університетів та студентів у загальній чисельності біженців з України у 2022 р.

Примітка. Побудовано автором за даними Global Economic Consequences Of The War In Ukraine.

Ще 8 млн. українців є внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Біженці та ВПО – це переважно діти, жінки та літні люди. Понад 74% ВПО мають дітей.

Переміщення справило значний вплив на надання освітніх послуг, включно з пошкодженням і руйнуванням закладів освіти: станом на 6 травня 2022 року, за даними Міністерства освіти і науки України (МОН), нараховувалося 1635 шкіл та університетів (5% від загальної кількості), які постраждали від війни, 126 з яких було

зруйновано. Згідно з цими даними, найбільше постраждала Харківська область, де повністю зруйновано 50 навчальних закладів. У Донецькій області постраждали 309 навчальних закладів, один було зруйновано. У Сумській області було пошкоджено 40 навчальних закладів, а в Київській – 43 і три зруйновано. У столиці було пошкоджено 73 навчальні заклади.

Війна завдала Україні важких втрат, кількість жертв серед цивільного населення і військових обчислювалася десятками тисяч. Крім жертв, економічні втрати також були величезними і набували різних форм:

1. Згідно з аналітичними даними, приватне споживання в Україні впало на 25-30%.
2. Для фінансування військових дій український уряд запровадив інфляційний податок, а також кредити, гранти та фінансування від Центрального банку.
3. Фінансова підтримка з боку Заходу недостатня, і, як попереджає один із розділів, результатом цього є загрозна макроекономічна криза [67].

Відновлення України обговорювалося на спеціально організованій зустрічі в Лугано, Швейцарія, на початку 2022 року, визначивши три етапи післявоєнного відновлення, а саме:

1. Відновлення критичної інфраструктури (необхідної для життя людей).
2. Відновлення критичної інфраструктури: «Одразу після закінчення бойових дій і перемоги України у війні необхідно реалізувати тисячі проєктів із відновлення» (школи, лікарні, житло тощо).
3. Довгострокова трансформація «від освіти та охорони здоров'я до «зеленого переходу» і нового військово-промислового комплексу» [142].

На зустрічі було виокремлено керівні принципи процесу відновлення України та розроблено такі цілі, представдені на Рис. Е. 1 Додатку Е.

30 серпня 2022 року Верховна Рада України зареєструвала Закон № 7711 «Про регулювання земельних відносин для забезпечення якнайшвидшої реалізації інвестиційних проєктів в умовах воєнного стану», спрямований на прискорення будівництва промислових і виробничих об'єктів. Ухвалення цього закону дасть змогу перетворити наявні в Україні промислові та виробничі галузі на інвестиційно-

привабливі. Цієї мети буде досягнуто, зокрема, завдяки скороченню термінів придбання землі та спрощенню процедур зонування і будівництва.

Законопроект встановлює спеціальні правила для інвестиційних проєктів, які відновлюватимуть економіку України. Згідно із законопроектом, для затвердження цих проєктів економічного відновлення мають бути виконані такі вимоги:

- сума інвестицій має становити не менше 500 000 євро;
- проєкт має бути пов'язаний із промисловим будівництвом або реконструкцією (за винятком полігонів побутових і промислових відходів та відстійників стічних вод) (термін реалізації не повинен перевищувати трьох років);

Згідно із законопроектом, до проєктів економічної реконструкції застосовуються такі спрощені процедури:

- скорочення термінів викупу землі;
- звільнення від обов'язкового відшкодування збитків від сільськогосподарської діяльності (у разі будівництва на сільськогосподарських землях);
- можливість отримання технічних умов на підключення до отримання права на проведення будівельних робіт або на етапі введення в експлуатацію;
- можливість розпочати будівництво, навіть якщо цільове призначення землі не відповідає її функції [99].

Війна завдала також секторальні збитки українській економіці, серед яких мможна виділити наступні.

1. Транспортна інфраструктура. Інфраструктурні об'єкти були одним із ключових секторів, які зазнали найбільших збитків від агресора під час розвитку повномасштабної війни проти України. Від початку війни було пошкоджено 19 аеропортів і цивільних аеродромів та щонайменше 57 залізничних станцій. Загальні втрати склали 31,3 млрд. доларів США. Попередня вартість реконструкції оцінюється в 41,8 млрд. доларів США.

2. Утримання доріг. За попередніми оцінками, загальна сума, необхідна для реконструкції та відновлення доріг, оцінюється в 31,2 млрд. дол. США У зв'язку з серйозними ушкодженнями доріг очікується, що реконструкція займе щонайменше 3-5 років.

3. Залізнична інфраструктура. Загальний збиток залізничній інфраструктурі станом на 13 червня оцінюється в 3,1 млрд. дол. США. Збиток залізничній інфраструктурі (за винятком приватних операторів) оцінюють щонайменше в 4,4 млрд. дол. США. Загальна сума, необхідна для відновлення і реабілітації залізниць, попередньо оцінюється в 5,3 млрд. дол. США.

4. Авіаційна промисловість. Для багатьох аеропортів детальна інформація про пошкоджений стан/ремонтпридатність аеродрому може бути отримана тільки після детального технічного обстеження. Однак, за попередніми оцінками, збиток авіаційній галузі (аеропортам, аеродромам і літакам) склав близько 2,04 млрд. дол. США. Втрати в авіаційній галузі оцінюються в 5,3 млрд. дол. США, з яких 460 млн. дол. США – втрати аеропортів, 4,28 млрд. дол. США – втрати авіакомпаній, 250 млн. дол. США – втрати Національної компанії з обслуговування повітряного транспорту (UKSATSE) і 0,29 млрд. дол. США – втрати інших операторів.

Українські авіакомпанії та транспортні оператори внаслідок війни зазнали збитків, які перевищують 1 млрд. дол. США (рис. 3.2) [138]:

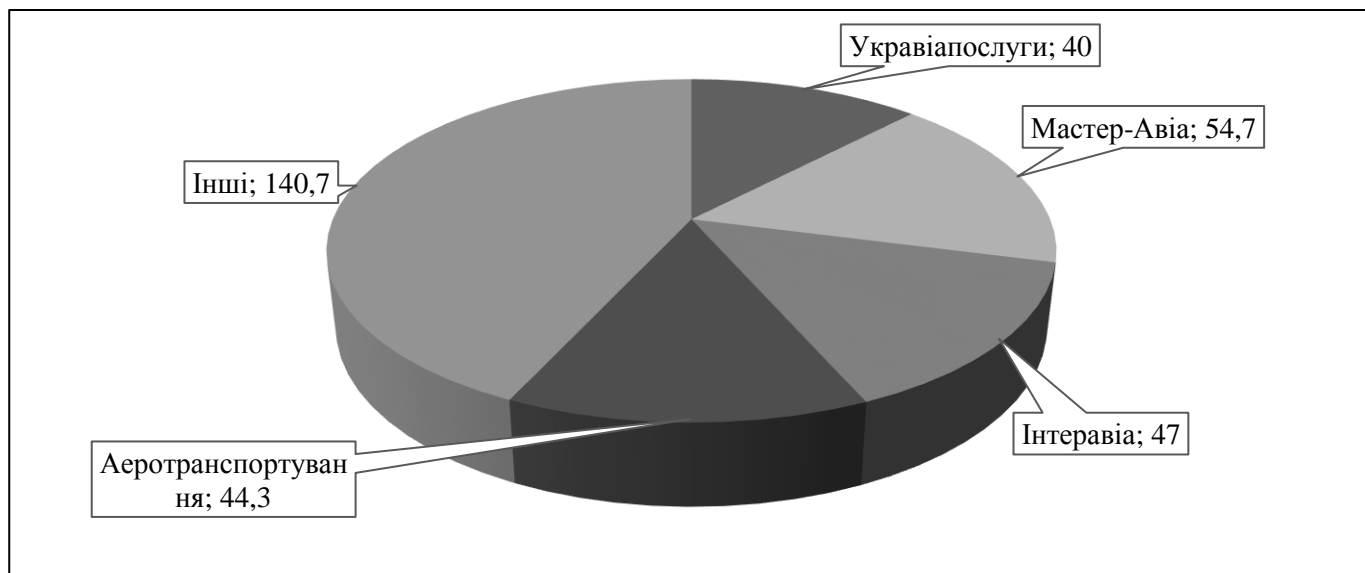

Рис. 3.2. Збитки вітчизняних авіакомпаній та авіатранспортних операторів внаслідок війни у 2022 р., (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War.

Окрім міжнародних авіаліній України, величезна кількість промислових об'єктів, найбільші заводи та авіакомпанії також зазнають значних втрат, що негативно позначиться на зайнятості та тільки ускладнить процес відновлення цих галузей у майбутньому (рис. 3.3):.

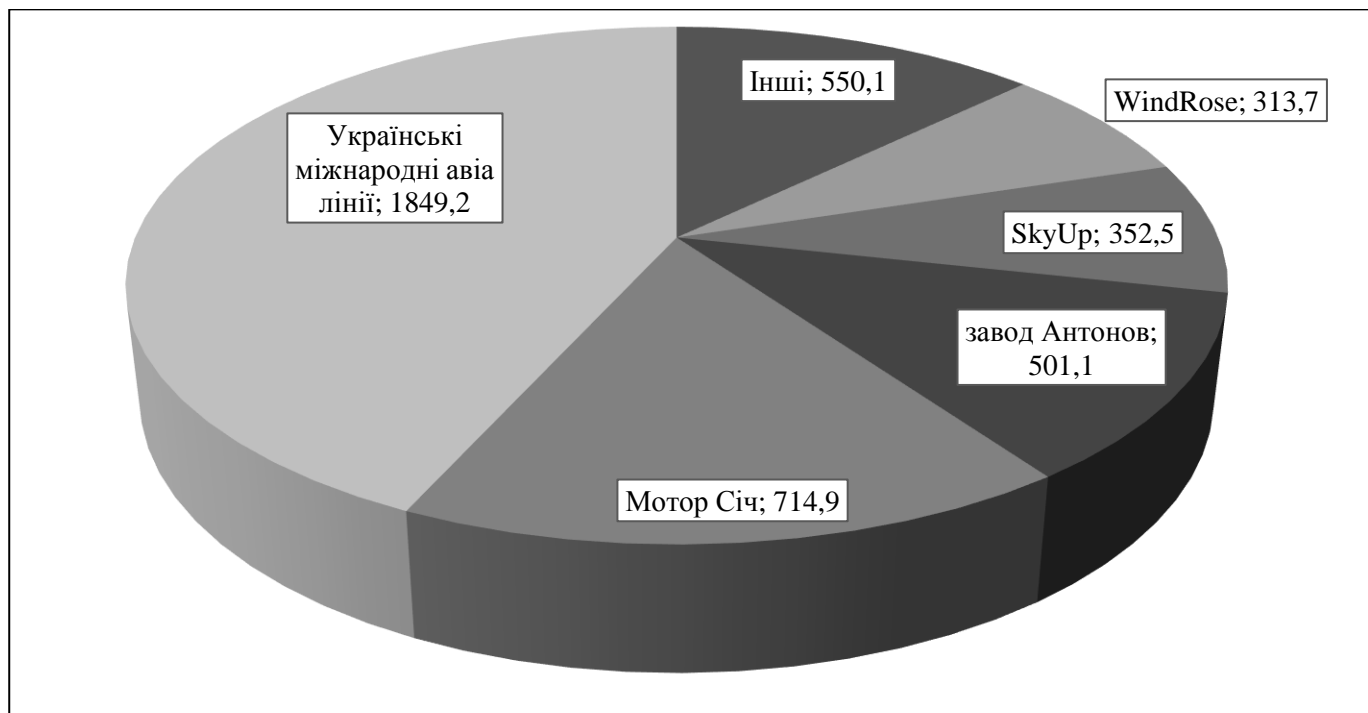

Рис. 3.3. Збитки вітчизняних авіабудівних компаній та підприємств внаслідок війни у 2022 р., (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War.

З огляду на обсяг втрати, щ обули понесені з 24 лютого до 1 червня 2022 року, збитки в секторах, охоплених звітом SHPS, оцінюються приблизно в 97 млрд. дол. США.

Найбільше постраждали такі галузі, як житлове будівництво (40% від загального обсягу втрат), транспорт (31%) і торгівля та промисловість (10%). Найбільше постраждали Донецьк, Луганськ і Харків, за ними йдуть Київ, Чернігів і Запоріжжя.

Загальні втрати склали близько 252 млрд. дол. США. Слід зазначити, що втрати в одному секторі перетікають і перекриваються втратами в інших секторах.

Наприклад, скорочення сільськогосподарського виробництва впливає на попит на транспорт, а втрата електроенергії – на торгівлю і промисловість у районах, не зачеплених війною. Ключові сектори включають дезактивацію земель (розмінування та знешкодження вибухонебезпечних предметів) (29%), торгівлю і промисловість (19%), сільське господарство (11%), транспорт (10%). Культура і туризм (8%), житло (5%) та енергетика (5%) роблять значний внесок у решту втрат [141].

Очікувана втрата валового внутрішнього продукту (ВВП) 2022 року відображає не лише втрату фізичних активів, а й порушення економічної діяльності за кількома каналами, включно з ушкодженням виробничих активів та інфраструктури, проблемами з логістикою, втратами робочої сили, порушенням ланцюжка поставок і попиту, невизначеністю та підвищеними ризиками.

У першому кварталі 2022 року ВВП України знизився на 15,1% р/р (-19,3% р/р на сезонно скоригованій основі), що було зумовлено падінням на 45% р/р у березні. Економічна активність показала перші ознаки поліпшення у квітні після відновлення Україною контролю над Київською областю, але залишається значно нижчою за довоєнний рівень.

Виходячи з рівня бідності в 5,5 доларів США на людину на день, який є рівнем бідності для людей із середнім рівнем доходу та вище, прогнозується, що до 2022 року він збільшиться вдесятеро та досягне щонайменше 21%.

Очікується, що в районах, які постраждали від війни, рівень бідності буде ще вищим. Наприклад, у Херсонській області, тимчасово керованій нережимною державою, ціни на харчові продукти від початку 2022 року зросли на 62%, порівняно з 21,5% по Україні в цілому [101].

У липні 2022 року Україна оголосила про план реконструкції на суму 750 млрд доларів США. Згідно з «Концепцією реконструкції України», 150-250 млрд. дол. США виділяється на реконструкцію і модернізацію житла та інфраструктури. Було представлено три етапи плану реконструкції [147]

План відновлення встановив цілі на 2032 рік, які представлено на рисунку (див. Рис. 3.4).

Рис. 3.4. План реконструкції України до 2032 року.

Примітка. Побудовано автором на основі даних Плану реконструкції України до 2032 року.

План реалізується на основі регіонально-орієнтованого параметричного підходу. У рамках плану було розроблено 15 національних програм для підтримки досягнення короткострокових і середньострокових цілей [77].

Масштаби інвестицій, необхідних для відновлення України, перевищують фінансові можливості уряду та агентств, що його підтримують, майже в усіх галузях. Очікується, що міжнародна підтримка, включно із зовнішніми грантами, кредитами та гарантіями, збільшить фінансові можливості України в період відновлення.

Отже, реконструкцію та відновлення потрібно планувати та здійснювати таким чином, щоб істотно підтримати місцеву економіку. Рамки та процеси реконструкції та відновлення мають використовувати економічний і людський капітал країни. Необхідно залучати до цього процесу місцеві підприємства та заохочувати й підтримувати партнерські стосунки між ними та підприємствами в інших регіонах України та за кордоном. Будинки мають бути відновлені з максимальною опорою на місцеву промисловість та на рішеннях, вироблених в Україні. Орієнтація на потреби громади, тобто розвиток під керівництвом громади за активної участі

громадян, є ключовим елементом формування відповідальності та забезпечення сталості регенерації та ревіталізації. Інноваційні підходи до відновлення та відродження, в яких бере участь вся громада, мають важливе значення. Потреби спільноти не можна визначити згори донизу, і такі спроби можуть призвести лише до інвестицій, що не мають відношення до реальних потреб на місцях і не дадуть стійких результатів. Прозорість і належне управління - це процес відновлення, і його слід оцінювати за встановленими цілями і показниками ефективності та відповідно до встановлених термінів.

3.2. Стратегічні напрямки державної політики післявоєнного реформування людського капіталу в контексті розвитку міжнародної конкурентоспроможності України

Після вторгнення російських військ на територію України роботодавці зіткнулися з новими проблемами управління людським капіталом у воєнний час. Це призводить до значних втрат, оскільки людський капітал не може бути використаний повною мірою, що завдає шкоди його формуванню, розвитку та збереженню.

2021 року уряд України ухвалив Стратегію адміністративної реформи до 2025 року, пріоритетом якої є побудова в Україні компетентної сервісної цифрової держави на основі європейських стандартів, найкращих практик і досвіду та захист інтересів громадян. Навпаки, однією з її ключових цілей є розбудова ефективних та підзвітних державних інституцій, які формулюють та успішно реалізують державну політику для сталого розвитку держави. Активна реформа адміністративної системи була перервана збройною агресією росії.

Масштабна агресивна війна росії проти України перервала реалізацію багатьох адміністративних реформ і реформ верховенства права, що проводяться в Україні: з 2016 року Україна розробила та впровадила адміністративні реформи відповідно до стандартів ОЕСР та ЄС і принципів належного врядування в рамках ширшого процесу європейської інтеграції. [119].

Стратегія адміністративної реформи до 2021 року та її план дій продемонстрували хорошу реалізацію, досягнувши 57% поставлених цілей і завершивши 87% запланованих заходів до кінця 2021 року [2].

У процесі міжнародної інтеграції підвищення якості життя населення є одним з основних викликів для країн у сфері управління людським капіталом.

Досягнення світових стандартів у цій сфері неможливе без постійного аналізу якості життя, виявлення проблем, ухвалення конкретних управлінських рішень за чітко визначеними аспектами та активної національної політики щодо їх реалізації.

У міру продовження війни фізична інфраструктура зазнає нових пошкоджень, унаслідок чого понад третина населення України залишається без даху над головою. Втрати фізичного капіталу вже оцінюються у 100 млрд. дол. США, що еквівалентно половині довоєнного ВВП України. Наприклад, найбільший металургійний завод України (Маріуполь) уже зруйнований, а другий за величиною металургійний завод зазнав сильного бомбардування і зараз зайнятий окупаційними військами. На ці два заводи припадає половина виробництва чавуну в Україні 2021 року. До війни Україна вже була країною з тривожними демографічними тенденціями, включно зі старінням населення і зниженням народжуваності. У міру затягування війни деякі з цих біженців знайдуть роботу і вирішать влаштуватися за кордоном [74].

Ризик якісного погіршення, а також кількісної втрати людського капіталу є значним. Особливу занепокоєність викликає втрата освіти для українських дітей. В Україні через війну (а до цього – пандемію) порушено процес освіти, і в підсумку ми отримуємо неякісну робочу силу. Ці втрати оцінюються приблизно в 90 млрд. дол. США, що приблизно дорівнює втраті фізичного капіталу на сьогоднішній день [25].

Збільшення на одне стандартне відхилення кількості військових потрясінь у перші п'ять років життя пов'язане з приблизно 10% зниженням стандартизованих показників психічного здоров'я у віці 60-70 років. Це також означає збільшення ймовірності діагностування клінічної депресії на 3,3 відсоткових пункти. Подібні свідчення негативного впливу війни на психічне здоров'я дітей були виявлені й у тих, хто пережив війну у В'єтнамі. В'єтнамські діти воєнного часу, особливо дівчатка,

значно частіше відчують функціональні обмеження в повсякденному житті в дорослому віці, якщо вони зазнали впливу війни до підліткового віку [24].

Огляд можливих програм відновлення наведено у праці Becker et al. (2022) [26] та електронному виданні VoxEU. Програма може бути структурована у два етапи:

- швидке відновлення критично важливої інфраструктури та послуг для відновлення базового функціонування економіки та уряду;
- відновлення основ для сталого зростання.

Останній фокусується на накопиченні людського капіталу. Кожна з цих фаз має свої вимоги. Наприклад, на першому етапі потрібна сильна макроекономічна стабілізація, щоб ринкові механізми могли почати розподіляти ресурси в післявоєнній економіці.

Місцевий банківський сектор має відіграти важливу роль у відновленні України. Комплексні реформи банківського сектору в Україні виявилися напрочуд успішними, і їхні результати добре збереглися перед обличчям пандемій і військових труднощів. Післявоєнне відновлення – хороша можливість залучити міжнародних інвесторів у банківський сектор як частину більш масштабного завдання з відновлення країни.

Другий етап буде спрямований на створення інституційного середовища для зростання. Найочевидніша можливість – побудувати безвуглецеву економіку, щоб скоординувати інвестиції в майбутнє і показати, як зменшити залежність від викопного палива. Необхідність відновлення цілих міст, таких як Харків, Маріуполь та Чернігів, також є можливістю використання енергоефективних будівель та міського дизайну.

Нині пріоритети у сфері освіти багато в чому визначаються війною між росією та Україною. Військова агресія з боку східного сусіда призвела до встановлення всеосяжних відносин з Європою.

Україна має можливість стати членом ЄС і брати участь у європейському інтелектуальному та інформаційному просторі. Досвід європейських країн має спрямовувати подальші реформи системи освіти країни, закріплені в Угоді про асоціацію з ЄС у сфері освіти, професійної підготовки та молодіжної політики, з

метою підвищення взаєморозуміння, зміцнення міжкультурного діалогу та поглиблення знань про відповідні культури з урахуванням культурного та мовного розмаїття. Важливо прагнути до виконання зобов'язань України щодо розвитку європейського співробітництва [16].

З точки зору створення гідних умов існування майбутнього українського суспільства наша країна багато в чому розраховує на подальше приєднання до Європейського Союзу, і наступною метою виділення є європейське суспільство. Україна отримала статус кандидата у члени ЄС у червні 2022 року, а з липня прискорила свої реформи та доклала зусиль, щоб наблизитись до ЄС. Через три місяці Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію, отримала звільнення від транспортних та митних віз та привела багато українських законів у відповідність до європейських норм. Усього за три місяці влада прийняла близько 50 суттєвих змін у сфері економіки.

Таким чином, 29 стратегічних проектів з обсягом фінансування 6,1 млрд. грн (28,5% від загального плану) буде включено до Стратегічного плану реалізації на 2021-2023 роки (Стратегічна мета 1 «Конкурентоспроможність на основі розумної спеціалізації економіки»).

Підсумки реалізації цих проектів у 2021 році показали, що в економічному напрямку запущено 11 проектів на суму 1,1 млрд. грн., при цьому в плані 15,1 млрд. грн. (7%) від обсягу всіх реалізованих проектів, що свідчить про значне відставання. За економічними блоками з інших стратегічних цілей. Серед найважливіших економічних проектів можна виділити:

- аудит наявного ресурсного потенціалу та виробничих потужностей;
- заохочення інвестицій та імпорту технологій у військово-економічний сектор;
- Балансування імпорту та експорту технологій та продуктів інтелектуальної праці;
- підвищення енергетичної безпеки;
- формування сектора креативно-циклічного підприємництва із дотриманням норм безпеки споживання;

– аналіз санкційної політики щодо агресорів та її вплив на продовження війни у контексті регіонального розвитку.

– створення регіональних сегментів фінансового ринку України для поживлення економіки, у тому числі зі збільшенням можливості використання цифрової інфраструктури.

Індекс реформ відстежує нормативні зміни у шести областях: державне управління, державні фінанси, валютна система, ділове середовище, енергетика та людський капітал.

Найбільшого прогресу було досягнуто в областях «Ділове середовище», «Людський капітал» та «Національне управління».

Влітку влада плідно попрацювала над поточним регулюванням ринку праці. Було прийнято так званий закон про фріланс (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом»), і хоча робочий час не фіксований, але обсяг роботи фіксований. Він захищає права фрілансерів, закріплюючи їхні права на роботу з кількома роботодавцями одночасно, і роботодавці можуть пропонувати контрактним фрілансерам, навіть якщо вони не працювали у певний місяць, передплату. Ви повинні заплатити абонентську плату. Тарифна система оплати, що перевищує вартість 32 годин роботи аналогічного фахівця з погодинною оплатою. Юридичні нюанси – компанії з чисельністю до 250 співробітників можуть наймати фрілансерів, при цьому кількість фрілансерів не повинна перевищувати 10% штату. Ще два закони у цій сфері покликані регулювати кадрові питання військовослужбовців [4].

Оскільки війна триває вже понад півроку, багато компаній не можуть продовжувати платити своїм співробітникам, які пішли на військову службу. Новий закон (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин») скасовує необхідність збереження середньої заробітної плати за відсутніх військовослужбовців (за збереження за ними місць), а у разі затримки заробітної плати роботодавці зобов'язані її виплатити протягом шести місяців, а також передбачає зростаючий перелік підстав для припинення трудових відносин: знищення майна компанії внаслідок неможливості, відсутності працівника

на роботі, додана інформація про відсутність 4 місяців, смерть або оголошення про відсутність ФОП [5].

Законодавці також звернули увагу на адаптацію військовослужбовців після повернення з війни. Закон про програму переходу від військової служби до цивільної (Закон України «Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя») передбачає, що ветерани та сім'ї ветеранів мають право на соціальну та професійну адаптацію [6].

З метою протидії впливу росії на культурному фронті влада ухвалила Закон про підтримку національних музичних творів, та обмеження публічного використання музичних творів країни-агресора (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного використання музичного продукту держави-агресора»). Він запроваджує заборону на гастролі громадян держави-агресора, а також публічне виконання відео та музики, записаних співаками, національне громадянство яких визнано державою-агресором у будь-який час. При цьому ми викриємо агресію проти України та складемо список виконавців, на які ці обмеження не поширюються [7].

Цей закон також збільшить частку української мови у мовленні. На телебаченні не менше 50% контенту українською мовою, радіо не менше 75% ефірного часу українською мовою і не менше 40% музики українською мовою.

Що стосується національного надбання, то, щоб якнайшвидше знайти приватних власників держпідприємств та збільшити доходну частину бюджету, влада ухвалила закон про приватизацію (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави»). Плюсом є переоформлення дозволів та ліцензій на здійснення покупцем окремих видів діяльності до закінчення терміну дії. Це значно пришвидшить запуск приватизованих компаній. Під час війни заборонено масштабну приватизацію (речей на суму понад 250 млн. грн.) та приватизацію майна, що знаходиться в зонах бойових дій або поблизу них [8].

Розглядаючи питання із точки зору цифровізації, то варто вказати те, що у третьому кварталі Україна продовжила перехід до «цифрової нації». Уряд вирішив розширити перелік послуг, які можна отримати через Дію. З цієї причини Кабмін розробив універсальний алгоритм надання таких послуг (Постанова Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Порядку надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі»). Це включає зниження впливу людського фактора і можливостей для корупції у взаєминах громадян і держави [9].

Щоб прискорити бюрократію для українців за кордоном, уряд визначив 57 країн (Постанова Кабінету Міністрів України: «Деякі питання передачі персональних даних за межі України засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг»), де можна обмінюватись документами, які містять особисту інформацію громадян, в електронному вигляді [10].

З метою забезпечення захисту даних на сайтах та у реєстрах держорганів власникам державних інформаційних ресурсів (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів»), дозволялося укладати договори на технічне управління із закордонними провайдерами хмарних послуг та надавати фізичні резервні копії даних, а також було обов'язковим робити копії. ЗМІ (наприклад, посольства України в інших країнах) для забезпечення безпечного зберігання [11].

Вершиною реформи у цій галузі став новий закон про офіційну статистику (Законопроект: Закону України «Про офіційну статистику»), розроблений відповідно до Рамкових положень ЄС. Це дасть Держстату право отримувати адміністративні дані щодо українців та юридичних осіб з інших органів, що значно знизить звітне навантаження на респондентів. Закон також створює передумови для розвитку інформаційних систем національних статистичних органів та їх інтеграції з інформаційними системами інших органів. До того ж, закон регулює питання доступу до мікроданих у дослідних цілях, що вже давно перебуває у центрі уваги українських вчених та дослідників [12].

В Україні, де раннє планування відновлення триває разом із екстреною гуманітарною допомогою, довгострокові рішення для тих, хто повертається, повинні підтримуватися з самого початку. Враховуючи динаміку рухів і мінливий контекст в Україні, систематичний збір даних і аналіз повернення повинні бути посилені для інформування про гуманітарну допомогу, програмування раннього відновлення, формування політики та адвокацію довгострокових рішень для тих, хто повертається.

Уряд України повинен:

1. Взяти на себе повну відповідальність і прийняти «загальнодержавний підхід» до довгострокових рішень для ВПО та тих, хто повернувся, що має бути відображено в переглянутій Національній стратегії щодо інтеграції ВПО та довгострокових рішень та остаточній Рамковій програмі національного відновлення.

2. Тісно координувати гуманітарну допомогу для потреб репатріантів із більш широкими діями уряду з відновлення разом із партнерами з розвитку. Це особливо актуально для відносно безпечних територій, які здебільшого обирають для повернення, де важлива інфраструктура та житло були пошкоджені або знищені внаслідок бойових дій.

3. У районах повернення екстрена допомога з наданням притулку, спрямована на забезпечення людей адекватними умовами життя після повернення в Україну, повинна створити синергію з підтримкою довгострокових рішень щодо житла для тих, хто повернувся.

Гуманітарні організації повинні:

1. Переконатись, що грошова допомога репатріантам здійснюється узгоджено з урядовими схемами соціального захисту.

2. Координувати гуманітарну діяльність з розмінування, захист, юридичну допомогу та втручання в засоби існування з більш масштабними програмами інфраструктури, соціальної згуртованості та економічного залучення, які підтримують органи влади та партнери з розвитку, щоб зробити довгострокові рішення практичними для млн. тих, хто повертається.

3. Посилити зусилля зі збору даних для кращого інформування про програмування та адвокацію з урахуванням потреб у контексті постійних переміщень населення.

Таким чином, якщо війна триватиме найближчими місяцями, вартість реконструкції надзвичайно зросте, оскільки третина українського населення проводить більше часу поза домом, діти відстають у навчанні, а підприємства припиняють роботу, а потреби у фінансуванні також будуть набагато більшими, що вимагатиме нових підходів для сприяння відновленню.

3.3. Можливості і шляхи впровадження світового досвіду використання людського капіталу в повоєнному забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності України

Відновлення України має вийти за рамки складного завдання з відновлення і ремонту зруйнованої фізичної інфраструктури та торкнутися всіх елементів економічного розвитку, який має розпочатися негайно. Уряд України, гуманітарні організації, міжнародні фінансові установи та інші організації надавали і надаватимуть термінову допомогу. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) заснував Фонд реконструкції, який наразі надає гранти на суму понад 650 млн. дол. США. Метою фонду є стабілізація і захист зростання приватного сектора, а також надання гуманітарної допомоги з акцентом на продовольчу безпеку. Крім того, у травні адміністрація Байдена виділила Міністерству фінансів України 7,5 млрд. дол. США для підтримки виплати заробітної плати медичним працівникам і педагогам, з яких 1,3 млрд. доларів США вже виплачено [87].

Станом на 22 серпня 2022 року Міністерство економіки України та Київський економічний університет (KSE) оцінили збитки фізичній інфраструктурі, завдані війною, у 113,5 млрд. дол. США. Забезпечення житлом, освітою і роботою, необхідними для відновлення, може бути збільшено. Це також дає можливість переглянути міське планування з точки зору ефективності та економічного зростання, а також процвітання спільноти [115].

По всій Україні постраждали понад 2 000 навчальних закладів. До війни Україна покладалася на людський капітал як на джерело конкурентоспроможності. Важливо відновити ці інститути і надати можливості для працівників, щоб залучити біженців, які повертаються, і відновити економічні досягнення, втрачені внаслідок війни.

Уроки, отримані з попередніх зусиль з реконструкції, показали, що кінцевий успіх заходів у кожній сфері економічного розвитку значною мірою залежить від того, як ці заходи розроблено й організовано. Зокрема, важливим є вибір у трьох сферах управління програмою. Це розробка програм, пошук донорів і належне управління, а також підтримка через антикорупційне управління. Для запобігання подальшим катастрофам і досягнення довгострокової економічної стабільності в Україні необхідно якомога швидше створити ефективну систему відновлення.

Першим кроком у розробці програми є визначення загальної структури програми допомоги в реконструкції. Історично склалося так, що більшість програм були багатосторонніми або здійснювалися під керівництвом одного донора. Успішне відновлення лише частково визначається тим, чи очолює відновлення один донор, чи кілька донорів. Якщо зусилля США в повоєнній Німеччині та Японії загалом оцінюються як ефективні, то роль США в Іраку отримала більш неоднозначну оцінку. Багатосторонні зусилля в Боснії вважаються погано скоординованими, тоді як багатосторонні зусилля в Косово й Афганістані загалом дали позитивні результати [126].

Зважаючи на сильну зацікавленість Європейського Союзу, Сполучених Штатів та українського уряду, відновлення в Україні майже напевно буде багатостороннім. Однак залишаються значні можливості щодо структури програми. Наприклад, чи будуть багатосторонні зусилля очолюватися великим донором, чи координуватиметься існуючою міжнародною організацією, такою як ООН, чи для цього буде потрібна спеціально створена багатостороння організація.

Відновлювальні роботи, збір коштів і відповідна діяльність з надання допомоги можуть здійснюватися донорськими організаціями лише в обмеженій мірі. Ефективне управління та інвестування донорських коштів є запорукою успіху. Більшість

інвестицій донорів мають бути у формі грантів, а не кредитів. Про це заявила директор-розпорядник МВФ Крісталіна Георгієва на весняній зустрічі МВФ і Світового банку. Україна в найближчому майбутньому зіткнеться з різким зниженням доходів і дуже високими витратами на післявоєнне відновлення. Наприклад, близько 90% інвестицій у рамках Плану Маршалла субсидуються. Компенсаційні витрати для України оцінюються в 1,1 трильйона доларів США. Високі ставки за позиками – це мінімальний рівень, на який слід орієнтуватися, оскільки вони можуть призвести до дефолтів і ускладнити майбутнє зростання.

Важливо уникати втоми від донорів за будь-якої форми фінансування. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Європейський Союз і Європейський банк реконструкції та розвитку продемонстрували готовність зробити свій внесок конкретними, а не словесними способами, але завжди існує ймовірність того, що цей імпульс може сповільнитися. Щойно економічне управління буде відновлено і повністю функціонувати, Україна опиниться в кращому становищі, щоб обґрунтувати, пояснити і запросити додаткове донорське фінансування. Прозорість – ключовий момент. Що ближче бюджет і фінансова звітність країни-одержувача до міжнародних стандартів, то легше керівному комітету, що складається з представників донорів, пояснити, яке фінансування необхідне.

Після створення адміністрації їй необхідно зосередитися на тому, як залучити інвестиції, підтримувати приплив коштів у довгостроковій перспективі та забезпечити ефективне використання коштів. Адміністраціям відновлювальних робіт необхідна команда, що опікується питаннями сталого розвитку, і структура управління, що забезпечує прозорість використання коштів.

Попередні повоєнні зусилля продемонстрували, що запобігання шахрайству та боротьба з корупцією можуть водночас залучити стійкі інвестиції та створити умови для проведення реформ для досягнення поставлених урядом цілей. З огляду на тиск, який конфлікт чинить на національні ресурси, основна частина допомоги часто надається авансом. Наприклад, виплати USAID в Афганістані були найбільшими – 2,5 млрд. дол. США у 2010 році та 2,1 млрд. дол. США у 2012 році, але до 2022 року вони скоротилися до 0,4 млрд дол. США. Очікується, що економічні ресурси України

будуть найнижчими на ранніх етапах і потребуватимуть найбільшої допомоги на ранніх етапах [127].

Поєднання великого припливу допомоги та ранніх структур управління відкриває коротке вікно для фундаментальних змін. Саме це сталося з європейським виробництвом у 1940-х роках. Європейське виробництво, що відставало від світових тенденцій, змогло здійснити стрибок в епоху високопродуктивного виробництва завдяки інвестиціям за планом Маршалла та обміну технологіями між профспілками.

Інвестиції та обмін знаннями стали ключовими факторами в досягненні Україною як більш розвиненої економіки, так і більш ефективного і дієвого уряду.

Косово пережило аналогічну трагедію в період відновлення. У перші роки після конфлікту відновлення було зосереджене не тільки на фізичному капіталі (особливо житловому фонді), а й на створенні правової та інституційної бази для ринкової економіки. Нове законодавство було ухвалено в багатьох галузях, включно з корпоративним правом, контрактами, угодами та закупівлями. Було створено сучасну податкову систему, в якій основна увага приділяється непрямим податкам (ПДВ і митні збори), а не податкам на працю. Було створено сучасну пенсійну систему з приватними пенсійними рахунками і створено нову систему управління економікою. Міністерство фінансів створило департамент бюджету і макроаналізу, податкові та митні органи, центральний банк і сучасний приватний комерційний банк [84].

Війна позбавила Україну і світ не найцінніших природних ресурсів країни – пшениці, вугілля, нафти, природного газу та металів, – а освіченої робочої сили та амбітної молоді. Україна має висококваліфіковану робочу силу, 70% дорослого населення має щонайменше середню освіту [86].

Оскільки мільйони українців залишають свої робочі місця, вирушаючи або прямо на поле бою, або в пошуках притулку в сусідніх країнах, то, як і коли впоратися з цим масовим відтоком робочої сили, матиме глибокий вплив на економічне зростання країни. Важко сказати точно, скільки українців уже повернулося від початку війни, але у квітні українська прикордонна влада повідомила, що 30 000 осіб повертаються щодня [144]. Заохочення такого повернення та надання тим, хто

повернувся, адекватного житла, освіти та можливостей працевлаштування є важливим першим кроком на шляху до відновлення.

Однак уроки історії вимагають особливої уваги до того, як відновити трудові ресурси України. Зусилля з відновлення часто створюють неавмісні стимули, які суперечать цілям реконструкції. Наприклад, 1979 року в Камбоджі залишалося всього 43 лікарі, і терміново були потрібні нові [149]. Одним із рішень було надання ранньої освіти медсестрам і акушеркам, які вже працюють у медичній сфері. Це дійсно збільшило кількість лікарів, але, з іншого боку, якість медичного обслуговування все ще недостатньо висока через відсутність старших керівників у таких професіях, як медсестри та акушерки.

Організаціям, що підтримують відновлення України, необхідно знайти довгострокові, стійкі способи прискорити повернення кваліфікованих працівників в Україну. Організації, що надають допомогу у відновленні, повинні полегшити іноземним компаніям працевлаштування українців.

Заохочення повернення кваліфікованих працівників важливе не тільки для економічного розвитку, а й для самої реконструкції. Самі українці мають високу кваліфікацію та глибоке розуміння потреб країни, що робить їх ідеальними для того, щоб відігравати центральну роль у відновлювальних роботах.

Тому для досягнення ефективності проекти реконструкції мають здійснюватися не послідовно, а в комплексі. Допомога у відновленні Тимору-Лешті може послужити успішною моделлю. У початковий постконфліктний період основна увага приділялася створенню робочих місць у приватному секторі, а кількість державних службовців було різко скорочено. Знизивши вартість зайнятості уряду і надавши приватному сектору сприятливіші умови, реконструкція заклала основи для стійкої фіскальної політики. Низькі податкові ставки, що сприяли економічному зростанню, забезпечили достатні доходи для фінансування частини державних витрат. Бюджетний дефіцит покривається за рахунок донорських фондів, керованих Світовим банком, поки не з'являться майбутні доходи від продажу нафти. Крім цього, економічному розвитку Тимору-Лешті сприяло відновлення на базі громад і сильна міжнародна присутність.

Багаторівневий підхід допомагає створити ринок, який діє як маховик для подальшого економічного розвитку. Навіть на ранніх етапах реконструкції очікується, що зростання і створення робочих місць відбуватимуться за рахунок зростання, очолюваного приватним сектором, а не за рахунок видатків державного сектору або донорів. Важливо, щоб приватний сектор не був виключений. До складу керівного органу мають увійти українські експерти та забезпечити, щоб особи, які беруть участь у промисловому розвитку, мали сильний голос.

Діяльність із відновлення, яка покладається на зовнішню підтримку, часто не в змозі ефективно визначити потреби та розставити пріоритети в проєктах. Крім того, важливо формально інтегрувати українські організації в центральні установи, оскільки в розпорядженні України є висококваліфікований персонал.

По-друге, в центральний інститут мають бути вбудовані механізми прозорості та контролю. Включення цього питання в бюджет і механізми ухвалення рішень в установах від самого початку сприятиме зусиллям по боротьбі з корупцією, які мають вирішальне значення для скорочення шахрайства і запобігання втрати донорів. Нарешті, агентство повинно мати повноваження з координації всіх проєктів реконструкції, включно з тими, що здійснюються в рамках двосторонніх угод між Україною та іншими країнами. Без цих повноважень було б важко об'єднати всі відповідні проєкти, що призвело б до непотрібного дублювання зусиль.

Прикладом успішного центрального органу, що виконує ці три ролі, є Місія ООН у справах тимчасової адміністрації в Косові (МООНК) [102]. Після закінчення воєнних операцій у Косові в 1999 році МООНК функціонувала як де-факто адміністративний орган у Косові. Вона контролювала вибори, створила уряд, зіграла початкову роль і надала косоварам право голосу в процесі відновлення. По-друге, МООНК підвищила прозорість і провела внутрішній порівняльний аналіз для боротьби з корупцією, поряд з іншими питаннями, що викликають розбіжності. Нарешті, МООНК було доручено координувати гуманітарну допомогу і зусилля з відновлення від усіх міжнародних донорів. Виконуючи ці три ролі, МООНК здатна успішно розподіляти проєкти в чотирьох ключових галузях (цивільне управління,

поліція і правосуддя, демократизація та інституційне будівництво, реконструкція та економічний розвиток) і досягати результатів для всіх косоварів.

Отже, позитивний досвід економічного розвитку в умовах постійних військових загроз, структурного оновлення національної економіки та модернізації системи напряму пов'язаний із державною політикою підтримки науки, освіти та інновацій, стимулювання науково-технічного розвитку та нових виробництв, забезпечення синергії людського потенціалу, а також із розвитком державних і наукових досліджень. Слід зазначити, що між ними існує взаємозв'язок. Для України важливо визнати важливість нових досліджень і впровадження передового адміністративного досвіду в галузі науково-технічної підтримки для формування людського інноваційного потенціалу, структурної перебудови та економічного розвитку.

Висновки до розділу 3

Масштаб інвестицій, необхідних для відновлення людського капіталу в Україні, перевищує фінансові можливості уряду та агентств, що його підтримують, майже у всіх областях. Очікується, що міжнародна підтримка, включно із зовнішніми грантами, кредитами та гарантіями, підвищить фінансові можливості України в період відновлення.

Реконструкцію та відновлення слід планувати та здійснювати таким чином, щоб істотно підтримати місцеву економіку. Рамки і процеси реконструкції та відновлення повинні використовувати економічний і людський капітал країни. Необхідно залучати до цього процесу місцеві підприємства та заохочувати й підтримувати партнерські стосунки між ними і підприємствами в інших регіонах України та за кордоном. Під час реконструкції будівель слід максимально спиратися на місцеву промисловість і рішення, вироблені в Україні.

Орієнтація на потреби громади, тобто розвиток під керівництвом громади за активної участі громадян, є ключовим елементом формування відповідальності та забезпечення сталості регенерації та ревіталізації. Інноваційні підходи до відновлення

та відродження, в яких бере участь вся громада, мають важливе значення. Потреби спільноти не можна визначити згори донизу, і такі спроби можуть призвести лише до інвестицій, що не мають відношення до реальних потреб на місцях і не дадуть стійких результатів. Прозорість і належне управління мають важливе значення в процесі відновлення, який має оцінюватися за встановленими цілями та показниками ефективності відповідно до встановлених термінів.

Довгострокові рішення для поверненців необхідно підтримувати з самого початку, оскільки Україна продовжує свою програму раннього відновлення паралельно з наданням надзвичайної гуманітарної допомоги. З огляду на динамізм українського руху і мінливу ситуацію, необхідно посилити систематичний збір та аналіз даних про повернення, щоб інформувати про гуманітарну допомогу, програми раннього відновлення, розробку політики та пропаганду довгострокових рішень для поверненців.

У майбутньому, якщо війна продовжиться, третина населення України проводитиме більше часу поза домом, діти відставатимуть у школі, підприємства закриватимуться, вартість відновлення буде величезною, попит на кошти буде високим, і будуть потрібні нові підходи для сприяння відновленню.

Позитивний досвід економічного розвитку, структурного оновлення національної економіки та модернізації системи в умовах постійних воєнних загроз напряму пов'язаний із державною політикою підтримки науки, освіти та інновацій, стимулювання науково-технічного розвитку та нових виробництв, забезпечення синергії людського потенціалу, а також національного розвитку та наукових досліджень

Варто зазначити, що. Для України важливо визнати важливість нових досліджень і впровадження передового досвіду державного управління у сфері науково-технічного забезпечення для формування людського інноваційного потенціалу, структурної перебудови та економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження показують, що розвиток людського капіталу, який формується за рахунок інвестицій у людей, є ключовим чинником у побудові моделі сталого економічного розвитку. Ефективність інвестицій залежить від ступеня розвитку виробничого потенціалу людей, здатних до інноваційної роботи, творчості та креативності. Держава відіграє важливу роль у відтворенні людського капіталу, і держава реалізує нормативну політику через регулювання. З метою створення необхідних умов для забезпечення якості людського капіталу, інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності національної економіки пріоритетним має стати формування ефективних організаційно-економічних механізмів державного регулювання розвитку людського капіталу.

Підвищення конкурентоспроможності та часті технологічні інновації в сучасну глобальну епоху збільшили значення людського капіталу як у виробничому секторі, так і у сфері послуг. Людський капітал вважається найдовгостроковішою і найстійкішою формою інтелектуального капіталу, і в деякій літературі стверджується, що єдиною істотною відмінністю між організаціями є їхня унікальна здатність створювати цінність за допомогою людського капіталу.

Зв'язок людського капіталу з роллю виконання завдань у процесі розгортання для створення вартості на товарних ринках на перший погляд може здатися спрощенням. Стабільні характеристики, як-от знання, обізнаність, досвід і освіта, а також змінні характеристики, як, наприклад, вплив і дії, належать до людського капіталу. І навпаки, інші індивідуальні характеристики можуть вважатися людським капіталом, якщо вони стають більш важливими для підприємства і формують основу його основної виробничої діяльності. Іншими словами, те, що можна вважати людським капіталом, залежить від контексту, часу і простору, але головним чином від того, що необхідно для створення вартості на ринку продукції. Чи є людський капітал стратегічним, чи нестратегічним, залежить не від форми або типу людського капіталу, а від того, чи використовують компанії його для створення вартості на

товарних ринках. Тому інноваційне та творче використання людського капіталу важливіше, ніж абсолютний тип людського капіталу.

Основні чинники, що забезпечують зростання формування творчого капіталу в культурній і творчій індустрії в розвинених країнах. Таким чином, було встановлено, що основними чинниками, які впливають на внесок творчості у ВВП, є рівень державних видатків на освіту, а також доступність і якість освітнього процесу. Статистичні розрахунки показали, що ця двофакторна модель є валідною. Також було виявлено кількісну структуру формування людського і творчого капіталу, що вказує на особливу роль освіти і творчості у формуванні творчого потенціалу індустрії мистецтва і культури. Освіта і творчість є формувальними чинниками розвитку культурних і творчих індустрій у ринковому середовищі сучасного суспільства.

До війни економічна ситуація в Україні була дуже складною. Основними недоліками для належного розвитку людського капіталу в Україні є високий рівень смертності, старіння населення та міграція із сільської місцевості до міст і за кордон. Для того щоб розвиток людського капіталу функціонував належним чином, необхідно внести певні зміни до законодавства, щоб стимулювати розвиток сіл і міст та створити належні умови як для навчання, так і для роботи. Крім надстратегічного завдання реформування політичної системи, план відновлення має вирішувати нагальні проблеми та відповідати іншим стратегічним цілям.

По-перше, забезпечити повернення українських біженців з європейських країн. Близько 6,4 млн. українців виїхали з країни, а ще 6-7 млн. громадян залишили своє постійне місце проживання і оселилися в західних областях України. Цей план має гарантувати майбутнє для всіх них.

По-друге, план відновлення має включати дерадикалізацію. Війна зменшила роль олігархів в українській політиці. Відновлення України не має дозволити їм повернутися до влади. Натомість необхідно ухвалити сильні антимонопольні закони, цивілізовані правила лобювання та нові правила захисту ЗМІ від впливу олігархів.

По-третє, нова економіка України не може спиратися на пострадянську промисловість. Він має розпочатися з перегляду військово-промислового комплексу,

відродження Академії наук, орієнтованої на практику, та націленості на побудову нової, технологічно розвиненої економіки.

Станом на сьогодні війна в Україні триває вже дев'ять місяців, забрала тисячі життів і зруйнувала мільйони життів. Це також вплинуло на світову економіку, що призвело до серйозних наслідків в Україні, включно з руйнуванням промисловості, масовою міграцією, падінням доходів населення і збільшенням бюджетного дефіциту та державного боргу. Якщо війна продовжиться, негативний вплив на економіку буде ще більш значним. Ключові принципи відновлення України включають оцінку ситуації на місцях, створення системи моніторингу, збереження стратегічної спрямованості, приборкання корупції, розвиток механізмів координації та нарощування потенціалу.

Війна в Україні призвела до руйнівних економічних і гуманітарних втрат, включно із загибеллю людей, пораненнями, переміщенням населення і негативним впливом на фізичне і психічне здоров'я. Людський капітал країни зазнає серйозних негативних наслідків, які можуть бути довготривалими. Втрати зростатимуть, якщо війна продовжиться, що потребуватиме розроблення та кількісної оцінки стратегічного плану економічного розвитку України в післявоєнний період. Цей план має включати загальне інституційне та нормативне середовище, а також програми промислового та професійного розвитку.

Масштаб інвестицій, необхідних для відновлення України, перевищує фінансові можливості уряду та агентств, що його підтримують, майже у всіх областях. Очікується, що міжнародна підтримка у вигляді зовнішніх грантів, кредитів і гарантій зміцнить фінансові можливості України на етапі реконструкції.

Реконструкцію та відновлення потрібно планувати та здійснювати таким чином, щоб істотно підтримати місцеву економіку. Рамки і процес реконструкції та відновлення повинні використовувати економічний і людський капітал країни. Місцеві підприємства мають бути залучені до цього процесу, а партнерські відносини між місцевими підприємствами та підприємствами в інших регіонах України та за кордоном мають заохочуватися та підтримуватися. Під час реконструкції будівель слід максимально спиратися на місцеву промисловість і рішення, вироблені в Україні.

Розвиток, орієнтований на громаду, тобто розвиток під керівництвом громади за активної участі громадян, є важливим фактором у формуванні причетності та забезпеченні стійкості регенерації та поживлення. Інноваційні підходи, в яких бере участь уся спільнота, необхідні для відновлення і відродження. Потреби спільноти не можна визначити згори донизу, і такі спроби можуть призвести лише до інвестицій, які не мають нічого спільного з реальними потребами на місцях і не дадуть стійких результатів. Прозорість і належне управління мають важливе значення для процесу відновлення і мають оцінюватися за встановленими цілями та показниками ефективності відповідно до встановлених термінів.

Оскільки Україна продовжує свою програму раннього відновлення паралельно з наданням надзвичайної гуманітарної допомоги, необхідно від самого початку підтримувати довгострокові рішення для поверненців. З огляду на динамізм українського руху та мінливу ситуацію, необхідно посилити систематичний збір та аналіз даних про повернення для інформування про гуманітарну допомогу, програми раннього відновлення, розробку політики та адвокацію довгострокових рішень для поверненців.

Якщо війна продовжиться, третина населення України проводитиме більше часу поза домом, діти відставатимуть у школі, підприємства закриватимуться, вартість відновлення буде величезною, а попит на кошти високим, і знадобляться нові підходи для сприяння відновленню. В умовах постійних військових загроз позитивний досвід економічного розвитку, структурної реформи національної економіки та модернізації системи напряму пов'язаний із державною політикою підтримки науки, освіти та інновацій, стимулювання науково-технічного розвитку та нових галузей промисловості, забезпечення синергії людського потенціалу, а також національного розвитку та наукових досліджень. Для України важливо визнати важливість нових досліджень і впровадження передового досвіду державного управління у сфері підтримки науки і технологій для формування людського інноваційного потенціалу, структурної перебудови та економічного розвитку.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2020 р. (з наступними змінами і доповненнями) № 361-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 25. – ст. 171.

2. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 831-р від 21.07.2021 р. // Офіційний вісник України від 10.08.2021 — 2021 р., № 61, стор. 17, стаття 3842.

3. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого боку, ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 // Офіційний вісник України від 26.09.2014 — 2014 р., № 75, том 1, стор. 83, стаття 2125.

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 р. № 2424-IX // Офіційний вісник України від 19.08.2022 — 2022 р., № 64, стор. 9, стаття 3837

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 01.17.2022 р. № 2352-IX // Офіційний вісник України від 29.07.2022 — 2022 р., № 58, стор. 49, стаття 3434.

6. Закон України «Про внесення зміни до пункту 5 статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо системи переходу від військової кар'єри до цивільного життя» від 29.07.2022 р. № 2488-IX // Офіційний вісник України від 02.09.2022. – № 68, стор. 282, стаття 407.

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки національного музичного продукту та обмеження публічного

використання музичного продукту держави-агресора» від 22.06.2022 р. № 2310-IX // Офіційний вісник України від 19.07.2022, № 55, стор. 7, стаття 3219.

8. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» від 19.06.2022 р. № 2310-IX // Офіційний вісник України від 19.07.2022, № 55, стор. 7, стаття 3219.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання електронних публічних послуг в автоматичному режимі» від 06.12.2019 р. (з наступними змінами і доповненнями) № 868 // Офіційний вісник України від 23.08.2022 — 2022 р., № 65, стор. 12, стаття 3912.

10. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання передачі персональних даних за межі України засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг» від 16.08.2022 р. № 910 // Офіційний вісник України від 02.09.2022, № 68, стор. 323, стаття 4112.

11. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів» від 15.03.2022 р. № 2130-IX // Офіційний вісник України від 08.07.2022 р., № 53, стор. 13, стаття 3029.

12. Законопроект Закону України «Про офіційну статистику», 2524-IX (Набрання чинності, відбудеться 01.01.2023) // Офіційний вісник України від 20.09.2022 — 2022 р., № 73, стор. 70, стаття 4396.

13. Лисак В.Ю, Семендяк В.М. Розвиток людського капіталу: суть, проблеми та перспективи. Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. Вип. 21. – С.548-552.

14. Пічкурова З.В. Високотехнологічна складова українського експорту в умовах глобальної конкуренції / З.В. Пічкурова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): наук. журн. – К.: НАУ, 2017. – № 2. – С. 84-91.

15. Пічкурова З.В. Особливості реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у сфері інтелектуальної власності // Угода про асоціацію з ЄС як інструмент забезпечення стійкості економіки України: матеріали міжнародної

науково-практичної конференції (25-26 листопада 2021 року, м. Київ) у 2 частинах. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, Центр досконалості Жана Моне, 2022. Ч.1. – С. 99-102.

16. Пічкурова З.В. Ризики та загрози війни в Україні для світової економіки // Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (27-29 червня 2022 року, м. Луцьк). – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. – 311-314

17. Пічкурова З.В. Світова практика державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19 / З.В. Пічкурова // Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – № 6. – С. 85-91.

18. Побоченко Л.М. Вплив інноваційного середовища на конкурентоспроможність економіки України / Л.М. Побоченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2019.– №2. – С. 99-105.

19. Смірнова І.І., Сімаков К.І.. Оцінка рівня розвитку людського капіталу України в умовах глобалізації. Економічний вісник Донбасу. № 1(55). 2019. С.151-156.

20. Соколова З.С. Порівняння продуктивності праці України та окремих країн ЄС / З.С.Соколова // Міжнар. наук. конф. “Продуктивна спроможність націй: Приклад України”, 29 червня 2017 р., м. Київ. – К.: Ін-т міжн. відносин КНУ ім. Т. Шевченка, Кафедра світового госп-ва і міжн. економ. відносин, Кафедра міжн. бізнесу, Українська асоціація економістів-міжнародників, 2017. - 182 с. – С. 130-131.

21. А.А. Sánchez, G.S. Marín, A.M. Morales, Eur. J. Man. Bus. Econ. 24(3), 138 (2017)

22. Achieving sustainable competitive advantage through product innovation and market driving, by W. Kuncoro and W.O. Suriani Asia Pacific Management Review, 23 (3) (2018), pp. 186-192

23. Akbulut-Yuksel, M, Z Zimmer, S Pandey and T K Toan (2022b), “Untold story of wartime children: Results of the Vietnam Health and Aging Study”, mimeo.
24. Angrist, N, S Djankov, P Goldberg and H Patrinos (2022), “The loss of human capital in Ukraine”, VoxEU.org, 27 April.
25. Angrist, Noam, Simeon Djankov, Pinelopi Goldberg, and Harry Patrinos. 2022. “The Loss of Human Capital in Ukraine.” Vox EU 27 April.
26. Arifin, AL (2017). Development Strategy Of Human Capital Of Pt Kimia Farma(Persero) Tbk. International Journal of Human Capital Management. Vol. 2, No.2, December 2017, p. 153-162.
27. Chen Y, Xu C, Zheng Y. Family’s socioeconomic status and career exploration in college students: Mediating effect of psychological capital. China J Health Psychol. (2021) 29:1–9.
28. Creating competitive advantage through source basic capital strategic humanity in the industrial age 4.0, by A. Malik. International Research Journal of Advanced Engineering and Science, 4 (1) (2019), pp. 209-215.
29. Gan, J. L., & Yusof, H. M. (2019). Industrial Revolution 4.0: the Human Resource Practices. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), 8(3S2).
30. Global Competitiveness Report Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. 16 December 2020
31. Hu R, Huang Q. Social capital, leisure style and mental health of older adults. Soc Sci Hunan. (2019) 51–8
32. Jamie, G.P.; Rebecca Oliver, E. Entrepreneurial competencies: A required skill for business performance. Eur. J. Bus. Innov. Res. 2020, 8, 50–61
33. Jiang Y. Problematic social media usage and anxiety among university students during the COVID-19 pandemic: the mediating role of psychological capital and the moderating role of academic burnout. Front Psychol. (2021) 12:612007. doi: 10.3389/fpsyg.2021.612007
34. Justino, Patricia. 2022. “The War in Ukraine: Civilian Vulnerability, Resilience, and Resistance.” Vox EU 14 April.

35. Kabir, M.; Ibrahim, H.I.; Shah, K.A.M. Empirical Evidence of Entrepreneurial Competencies and Firm Performance: A study of Women Entrepreneurs of Nigeria. *Int. J. Entrepren.Kno.* 2017, 5, 49–61.
36. Nagy, J., Oláh, J., Erdei, E., Máté, D., & Popp, J. (2018). The role and impact of Industry 4.0 and the internet of things on the business strategy of the value chain—the case of Hungary. *Sustainability*, 10(10), 3491.
37. O.S. Kvasha, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* 6(1), 150 (2016)
38. Pan Z. Does social capital affect personal health level?—empirical evidence from the chinese general social survey in 2008. *Zhejiang Soc Sci.* (2019) 66–78.
39. S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent (eds.), *Global Innovation Index 2021: Energizing the World with Innovation* (Cornell University, INSEAD, WIPO, 2021),
40. Salamzadeh, A.; Tajpour, M.; Hosseini, E.; Salembrahmi, M. Human Capital and the Performance of Iranian Digital Startups: The Moderating Role of Knowledge Sharing Behaviour. *Int. J. Public Sect. Perform. Manag.* ahead of print. 2021.
41. Skapska, E., & Samul, J., (2017). Human capital indicators in service industries: from workforce profile to output measures, *European Scientific Journal*, edition vol.11, No.10
42. Silva, V. L., Kovaleski, J. L., & Pagani, R. N. (2019). Technology transfer and human capital in the industrial 4.0 scenario: A theoretical study. *Future Studies Research Journal: Trends and Strategies*, 11(1), 102-122
43. Summual, T.E.M.; Kawulur, A.F.; Kawulur, H.R. Competitive Advantage and Culinary Business Performance: An Antecedent of Human Capital and Entrepreneur Competence. *Int. J. Recent Technol. Eng.* 2019, 8, 1–8.
44. Tang Y, Shao YF, Chen YJ. Assessing the mediation mechanism of job satisfaction and organizational commitment on innovative behavior: the perspective of psychological capital. *Front Psychol.* (2019) 10:2699. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02699
45. The Wall Street Journal: Ranking Human Capital: The World Bank ranked 157 countries on the quality of their human capital.

46. Turyakira, P.; Kasimu, S.; Turyatunga, P.; Kimuli, S.N. The joint effect of firm capability and access to finance on firm performance among small businesses: A developing country perspective. *Afr. J. Bus. Manag.* 2019, 13, 198–206.
47. Wang Q, Liu Z, Zhang M. The impact of young police's self-presentation in social media on job satisfaction: the effect of positive emotions. *Stud Psychol Behav.* (2020) 18:412–8
48. White CN, Liebman E, Stone P. Decision mechanisms underlying mood-congruent emotional classification. *Cogn Emot.* (2018) 32:249– 58. doi: 10.1080/02699931.2017.1296820
49. Winterton, J.; Cafferkey, K. Revisiting human capital theory: Progress and prospects. In *Elgar Introduction to Theories of Human Resources and Employment Relations*; Edward Elgar Publishing: Cheltenham, uk, 2019
50. Xu L, Ma H, Shang G. Mediating role of psychological capital on occupational stress and job satisfaction in disease prevention and control personnel. *China Occup Med.* (2019) 46:312–6.
51. Xu LP, Liao JB, Wu YS, Kuang HD. Effect of psychological capital of volunteers on volunteering behavior: the chained mediation role of perceived social support and volunteer motivation. *Front Psychol.* (2021) 12:657877. doi: 10.3389/fpsyg.2021.657877
52. Zhang W, Yu Y. The effects of social networks, social status and social trust on the mental health of residents. *J Fujian Normal Univer.* (2020) 100–111.
53. Програма розвитку організації об'єднаних націй. Індекс розвитку людського потенціалу. Latest Human Development Index Ranking | Human Development Reports
54. Сюрду Ф., Каліскан А., Есен Е. Розкриття інформації про людські ресурси в корпоративних річних звітах страхових компаній на прикладі країн, що розвиваються. Базель. – 2020. – 20 с.
55. A. Rumiantsev, L. Pobochenko, Z. Pichkurova, T. Tolpezhnikova, T. Kovbych, D. Lyashov. The impact of global digitalization on the ukrainian labor market development // *Financial and credit activity: problems of theory and practice.* Vol. 5, Nr. 45 (2022), pp.

44-58. (Web of Science) (переклад: «Вплив глобальної диджиталізації на розвиток ринку праці України»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/issue/view/61/14>. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-5-59-66>.

56. Interfax – Ukraine: Ukraine News Agency : War damage to infrastructure rises to \$62.6 bln in a week - KSE Institute, 17.03.2022, [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://interfax.com.ua/news/general/814999.html>

57. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. Managing sustainable development by human capital reproduction in the system of company's organizational behavior, by O Arefieva, O Polous, S Arefiev, V Tytykalo and A Kwilinski , 21-22 October 2020, Ivano-Frankivsk, Ukraine. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/17551315/628/1/012039/meta>

58. Kyiv School of Economics : Direct damage caused to Ukraine’s infrastructure during the war has reached over \$105.5 billion, 27 May 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://kse.ua/about-the-school/news/direct-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-has-reached-over-105-5-billion/>

59. National Bank of Ukraine : Macroeconomic and Monetary Review, June 2022, 6 Jun 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/en/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-cherven-2022-roku>

60. National Bank of Ukraine: Inflation to Start Declining and Economy to Return to Growth in 2023 – Inflation Report, 28 Jul 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/en/news/all/u-2023-rotsi-inflyatsiya-pochne-znijuvatisya-a-ekonomika-povernetsya-do-zrostannya--inflyatsiyniy-zvit>

61. National Bank of Ukraine: Macroeconomic and Monetary Review, May 2022, 6 May 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/en/news/all/makroekonomichniy-ta-monetarniy-oglyad-cherven-2022-roku>

62. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Migration of population by region (2002-2019). [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
63. State Statistics Service of Ukraine. (2022). [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ukrstat.gov.ua/>
64. State Tax Service in Ukraine, News (2022) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini>
65. UA. NEWS: Зайнятість в Україні: ситуація на ринку праці та рівень безробіття, Діденко Сергій 17 Січня 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.news/ua/money/v-uslovyiah-voyny-v-ukrayne-nazrevaet-defytsyt-zernohranylyshh-do-15-mln-tonn>
66. Ukrainian Government Portal, У травні 2022 р. до загального фонду державного бюджету надійшло 101,3 млрд грн (2022) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-travni-2022-r-do-zagalnogo-fondu-derzhavnogo-byudzhetu-nadijshlo-1013-mlrd-grn>
67. Ukrinform, ‘Ukraine’s post-war reconstruction to consist of three stages – PM Shmyhal’, 2022 Available at: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/3521787-ukraines-postwar-reconstruction-to-consist-of-three-stages-pm-shmyhal.html>
68. VisitUkraine : Кількість українців, які виїхали до Польщі перевищила 5 мільйонів осіб, 19 сер. 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://visitukraine.today/uk/blog/727/the-number-of-ukrainians-who-left-for-poland-exceeded-5-million-people>
69. Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни. СГ «Рейтинг». 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/>
70. Економічна правда, “Бюджет травня звели з дефіцитом у \$4 мільярди: звідки бралися гроші,” June 2, 2022 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/2/687737/>

71. Інвестування в людський капітал. веб сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidru4niki.com/18560808/finansi/investuvannya_lyudskiy_kapital

72. Міністерство розвитку громад та територій України. Розрахунок індексу регіонального людського розвитку за 2019 рік. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/rozrahunok-indeksu-regionalnogo-lyudskogo-rozvytku-za-2019-rik.pdf>

73. Міністерство Фінансів України: Інтерв'ю Міністра фінансів Сергія Марченка виданню Mind (01.06.2022) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://mof.gov.ua/uk/news/interviu_ministra_finansiv_sergii_marchenka_vidanniu_mind_01062022-3464

74. Національний Банк України: Колонка Володимира Лепушинського та Артема Вдовиченко для Forbes Ukraine про фізичні втрати економіки України від війни, розв'язаної росією, 11 трав. 2022, веб сайт. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/kolonka-volodimira-lepushinskogo-ta-artema-vdovichenko-dlya-forbes-ukraine-pro-fizichni-vtrati-ekonomiki-ukrayini-vid-viyuni-rozvyazanoyi-rosiyeyu>

75. Олександр Децик, Віталій Алексєєв,: Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення? 22 вересня 2022, LB.ua. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%201%20%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F%202022,%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%88%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%206%2C7%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD

76. Опендатабот: Mortality in Ukraine, How does COVID-19 affect mortality in Ukraine? [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://opendatabot.ua/en/open/death-statistics>

77. План Відновлення України, 2022 . [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://recovery.gov.ua/>
78. Рівень безробіття в Україні збільшився майже на 300 тис.осіб за рік 12.07.2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://agrorobota.com.ua/news/riven-bezrobitta-v-ukraini-zbilsivsa-majze-na-300-tisosib-za-rik-1669>
79. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами [2019–2021]. Держслужба статистики України. 2022. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
80. Румянцев А.П. Зовнішньоторговельний аспект розвитку міжнародної конкурентоспроможності України/ А.П. Румянцев// Стратегія розвитку України: наук. фах. журн. – 2018. – №2 – С. 37-42. 73. International Labour Organization. (2021). Statistics on labour productivity. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>
81. Світовий банк. Індекс людського капіталу. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital#Index>
82. Ситуація На Ринку Праці Та Діяльність Державної Служби Зайнятості У Січні-Вересні 2022 Року. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/07_sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz_2022_.pdf
83. Український бізнес і війна: каталог внеску бізнесу в перемогу України від CSR Ukraine. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mind.ua/news/20239691-ukrayinskij-biznes-i-vijna-katalog-vnesku-biznesu-v-peremogu-ukrayini-vidcsr-ukraine>
84. “How should a Marshall plan for Ukraine work?,” The Guardian, May 12, 2022, by Barry Eichengreen, [Electronic resource]. – Access: <https://www.theguardian.com/business/2022/may/12/marshall-plan-for-ukraine-russian-invasion>

85. A quarter of small businesses in Ukraine have already exhausted their financial resources, 14/ 03/ 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://eba.com.ua/en/finansovi-rezervy-chverti-predstavnykiv-malogo-biznesu-vzhe-vycherpani/>
86. AACRAO, “Ukraine, [Electronic resource]. – Access: <https://www.aacrao.org/edge/country/ukraine>
87. Al Arabiya News, “US treasury announces additional \$1.7 billion aid to Ukraine,” July 12, 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://english.alarabiya.net/News/world/2022/07/12/US-treasury-announces-additional-1-7-billion-aid-to-Ukraine->
88. Al Mamun, A.; Fazal, A.S. Effect of entrepreneurial orientation on competency and micro-enterprise performance. *Asia Pac. J. Innov. Entrep.* 2018, 12, 379 398. [Electronic resource]. – Access: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/APJIE-05-2018-0033/full/html>
89. Al Mamun, A.; Fazal, A.S.; Zainol, R.N. Economic Vulnerability, Entrepreneurial Competencies, and Performance of Informal Micro Enterprises. *J. Poverty* 2019, 23, 415 436. [Electronic resource]. – Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10875549.2019.1587676>
90. Al Mamun, A.; Nawi, N.B.C.; Permarupan, P.Y.; Muniady, R. Sources of competitive advantage for Malaysian micro-enterprises. *J. Entrep. Emerg. Econ.* 2018, 10, 191 216. [Electronic resource]. – Access: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JEEE-05-2017-0037/full/html>
91. Aydin, B.; Emeksiz, M. Sustainable urban tourism success factors and the economic performance of small tourism enterprises. *Asia Pac. J. Tour. Res.* 2018, 23, 975 988. [Electronic resource]. – Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10941665.2018.1513049>
92. Britannica: Human capital theory. [Electronic resource]. – Access: <https://www.britannica.com/topic/wage/Human-capital-theory>
93. Bureau of Labor Statistics. "Earnings and Unemployment Rates by Educational Attainment, 2021." [Electronic resource]. – Access: <https://www.bls.gov/emp/chart-unemployment-earnings-education.htm>

94. C. Jewell, GII 2019: Creating Healthy Lives – the Future of Medical Innovation (2019), [Electronic resource]. – Access: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2019/04/article_0001.html.
95. Census Bureau. "Income and Poverty in the United States: 2020." [Electronic resource]. – Access: <http://www.census.gov/library/publications/2021/demo/p60-273.html>
96. Census Bureau. "U.S. School System Current Spending Per Pupil by Region: Fiscal Year 2020." [Electronic resource]. – Access: <http://www.census.gov/library/visualizations/2022/comm/spending-per-pupil.html>
97. Cepr: Press Release: Global Economic Consequences Of The War In Ukraine, 16 Sep 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://cepr.org/about/news/press-release-global-economic-consequences-war-ukraine>
98. Clemence Landers and Mark Plant, “Making IFI Debt Relief for Ukraine Work,” Center for Global Development, April 5, 2022 [Electronic resource]. – Access: <https://www.cgdev.org/blog/making-ifi-debt-relief-ukraine-work>
99. CMS Law-Nowtm : Ukraine passes law to make war recovery projects more attractive to investors, 05.09.2022, [Electronic resource]. – Access: <https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2022/09/ukraine-passes-law-to-make-war-recovery-projects-more-attractive-to-investors>
100. Danso, A.; Adomako, S.; Amankwah-Amoah, J.; Owusu-Agyei, S.; Konadu, R. Environmental sustainability orientation, competitive strategy and financial performance. *Bus. Strateg. Environ.* 2019, 28, 885-895. [Electronic resource]. – Access: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/bse.2291>
101. Data are as of June 2022 and are based on regional Consumer Price Indices published by the State Statistics Service of Ukraine. [Electronic resource]. – Access: <https://ukrstat.gov.ua/>
102. Dr. Oya Dursun-Ozkanca, Rebuilding Kosovo: Cooperation or competition between the EU and NATO? [Electronic resource]. – Access: <https://core.ac.uk/download/pdf/148856941.pdf>
103. Ernst & Young. Як розкриття інформації про кліматичні зміни розкриває ділові ризики та можливості. [Electronic resource]. – Access:

https://www.ey.com/en_gl/assurance/climate-change-disclosures-revealing-risks-opportunities

104. FATF (2012–2022). International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation. [Electronic resource]. – Access: www.fatf-gafi.org/recommendations.html

105. Fazal, S.A.; Al Mamun, A.; Bin Ahmad, G.; Masud, M.M. Entrepreneurs' Competencies and Competitive Advantages: A Study on Malaysian Microenterprises. *Glob. Bus. Rev.* 2019, 1–14. [Electronic resource]. – Access: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0972150919854937>

106. Fukuyama, F. (2022). More Proof that this Really Is the End of History. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3CQyehR>

107. Heady, C. & Mansour, M. (2019). Tax Expenditure Reporting and Its Use in Fiscal Management. A Guide for Developing Economies. International Monetary Fund. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3siq0Ko>

108. Human Capital | Types, Models, Elements, Importance, Evaluate, by Kirti Solanki, 07.2021 [Electronic resource]. – Access: <https://www.toppers4u.com/2021/04/human-capital-types-models-elements.html>

109. Humanitarian Portal. (2020). Ranking of the countries of the world according to the index of education level. [Electronic resource]. – Access: <https://gtmarket.ru/ratings/education-index>

110. ILO Brief: The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments, 11 / May / 2022, [Electronic resource]. – Access: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf

111. International Labour Organization. (2021). Statistics on labour productivity. [Electronic resource]. – Access: <https://ilostat.ilo.org/topics/labour-productivity/>

112. International Monetary Fund (2022a, April). World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3ShYbN1>

113. International Monetary Fund (2022b, January). World Economic Outlook Update: Rising Caseloads, a Disrupted Recovery, and Higher Inflation. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3yWkMI0>
114. International Monetary Fund (2022c, July). World Economic Outlook Update: Gloomy and More Uncertain. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3DfTejz>
115. Kyiv School of Economics, “Damage caused to Ukraine’s infrastructure during the war increased to \$113.5 bln, minimum recovery needs for destroyed assets is almost \$200 bln,” 22 August 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://kse.ua/about-the-school/news/damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-during-the-war-increased-to-113-5-bln-minimum-recovery-needs-for-destroyed-assets-is-almost-200-bln/>
116. Macke, J.; Genari, D. Systematic literature review on sustainable human resource management. J. Clean. Prod. 2019, 208, 806–815. [Electronic resource]. – Access: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652618331056>
117. Mackinnon, A. (2022). The Battle to Save Ukraine’s Economy from the War. [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3grvfos>
118. MDPI : Strategizing Human Development for a Country in Transition from a Resource-Based to a Knowledge-Based Economy, by Btool H., Mohamed ,Ibrahim Ari, Mohammed bin Saleh Al-Sada and Muammer Koç, published 13 December 2021, [Electronic resource]. – Access: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/24/13750/htm>
119. OECD (2017), The Principles of Public Administration, OECD, Paris . [Electronic resource]. – Access: <https://sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2017-edition-ENG.pdf>
120. OECD (2022), “Economic and Social Impacts and Policy Implications of the War in Ukraine,” [Electronic resource]. – Access: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/4181d61b-en/index.html?itemId=/content/publication/4181d61b-en>
121. OECD (2022). Common Reporting Standard (CRS). [Electronic resource]. – Access: <https://bit.ly/3SdCYnu>
122. OECD Economic Outlook, Volume 2022 Issue 1 : General assessment of the macroeconomic situation, [Electronic resource]. – Access: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/62d0ca31%20en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/62d0ca31>

[en&_csp_=0cf9a35c204747c5f82f56787b31b42b&itemIGO=oe&itemContentType=book](#)

123. Organisation for Economic Co-operation and Development. "Education at a Glance 2022 [Electronic resource]. – Access: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2022_3197152b-en

124. Organisation for Economic Co-operation and Development. "Education at a Glance 2020 [Electronic resource]. – Access: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en

125. Portulans Institute. (2021). NRI 2020 Countries. [Electronic resource]. – Access: <https://networkreadinessindex.org/nri-2020-countries/#complete-ranking>

126. Reuters, "IMF's Georgieva says aid for Ukraine should come as grants, not loans, by Reuters Staff, APRIL 21, 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://www.reuters.com/article/imf-worldbank-ukraine-idUSS0N2UQ00S>

127. Reuters, "Ukraine budget deficit seen at \$38 bln in 2023—Interfax quotes PM," September 14, 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-budget-deficit-seen-38-bln-2023-interfax-quotes-pm-2022-09-14/>

128. Reuters: Ukraine economy to contract sharply in 2022 due to war, IMF report says, by Andrea Shalal, Macro Matters, Natalia Zinets and David Lawder, March 14, 2022, [Electronic resource]. – Access: <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-economy-could-shrink-by-third-due-russia-invasion-imf-report-says-2022-03-14/>

129. S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent (eds.), Global Innovation Index 2020: Energizing the World with Innovation (Cornell University, INSEAD, WIPO, 2020), [Electronic resource]. – Access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf

130. State Statistics Service of Ukraine. (2020). Higher education in Ukraine. [Electronic resource]. – Access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

131. Steven Nickolas, Michael J. Boyle, Amanda Jackson. What Is the Relationship Between Human Capital and Economic Growth? [Electronic resource]. – Access:

https://www.investopedia.com/ask/answers/032415/what_relationship-between-human-capital-and-economic-growth.asp

132. Suhaimi, H.N.; Al Mamun, A.; Zainol, R.N.; Nawi, N. The moderating effect of a supportive environment toward the relationship of entrepreneurial competencies and the performance of informal women entrepreneurs in Kelantan, Malaysia. *J. Dev. Areas* 2018, 52, 251-259. [Electronic resource]. – Access: <https://muse.jhu.edu/article/676876>

133. The debt-to-GDP ratio can only be presented for up to and including the year 2021, as the GDP data for 2022 are not yet available. Source: Ministry of Finance of Ukraine, State debt and state guaranteed debt (2022) [Electronic resource]. – Access: <https://mof.gov.ua/en/derzhavnij-borg-ta-garantovani-j-derzhavju-borg%22>).

134. The Economics Times: Human capital growth through social impact investment By Pradeep S Mehta and Tanya Goyal, Apr 18, 2022 [Electronic resource]. – Access: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/policy/human-capital-growth-through-social-impact-investment/articleshow/90918673.cms>

135. The Fletcher School. (2021). Digital Intelligence Index . [Electronic resource]. – Access: <https://digitalintelligence.fletcher.tufts.edu/trajectory>

136. The Global Talent Competitiveness Index 2021: Talent Competitiveness in Times of COVID. INSEAD Fontainebleau. 2021. [Electronic resource]. – Access: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI 2021 Report.pdf>

137. The Library of Economics and Liberty. "Gary Stanley Becker." , [Electronic resource]. – Access: <https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Becker.html>

138. The National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War, Draft Ukraine Recovery Plan Materials of the “Audit of war damage” working group, July 2022. [Electronic resource]. – Access: https://uploads-ssl.webflow.com/621f88db25fbf24758792dd8/62c48b51bd97677a3c4d7b1c_Audit%20of%20war%20damage.pdf

139. The Organisation for Economic Co-operation and Development. "Where: Global Reach, [Electronic resource]. – Access: <https://www.oecd.org/about/members-and-partners/>

140. Trading Economics [Electronic resource]. – Access: <https://tradingeconomics.com/matrix>
141. Ukraine Rapid Damage And Needs Assessment, August 2022. [Electronic resource]. – Access: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P17884304837910630b9c6040ac12428d5c.pdf>
142. Ukraine Recovery Conference, ‘Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022 “Lugano Declaration”’ 2022, [Electronic resource]. – Access: <https://cor.europa.eu/en/engage/studies/Documents/Challenges%20and%20opportunities%20of%20LRAs%E2%80%99%20involvement%20in%20the%20reconstruction%20of%20Ukraine/QG0422023ENN.pdf>
143. Ukraine’s Economy Will Collapse Without More Aid Now: Losses are building up far faster than Kyiv can manage. By Maria Repko, August 4, 2022, [Electronic resource]. – Access: <https://foreignpolicy.com/2022/08/04/ukraine-economy-collapse-aid/>
144. UN News, “30,000 Ukrainians returning home every day, say relief agencies,” April 14, 2022, [Electronic resource]. – Access: <https://news.un.org/en/story/2022/04/1116212>
145. UN Policy Paper on Population Dynamics_FINAL [Electronic resource]. – Access: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-11/UN%20Policy%20Paper%20on%20Population%20Dynamics_FINAL%20ENG.pdf
146. United Nations Development Programme. (2020). Human Development Index (HDI) Ranking From the 2020 Human Development Report (2020). [Electronic resource]. – Access: <http://hdr.undp.org/en/content/latest-human-development-index-ranking>
147. URC2022, «Recovery Plan», 2022, [Electronic resource]. – Access: <https://www.urc2022.com/urc2022-recovery-plan>
148. VOXEU CEPR : The impact of the war in Ukraine on economic uncertainty, Lena Anayi Nicholas Bloom Philip Bunn Paul Mizen Gregory Thwaites Ivan Yotzov / 16 Apr 2022 [Electronic resource]. – Access: <https://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-economic-uncertainty>
149. WHO, Guide to health workforce development in post-conflict environments, accessed September, 2022. [Electronic resource]. – Access:

https://www.who.int/docs/default-source/documents/publications/guide-to-health-workforce-development.pdf?sfvrsn=befcd0ab_1

150. Xu, Y.; Li, A. The relationship between innovative human capital and interprovincial economic growth based on panel data model and spatial econometrics. *J. Comput. Appl. Math.* 2020, 365, 112381. [Electronic resource]. – Access: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S037704271930384X>

151. Zainol, N.; Al Mamun, A.; Bin Ahmad, G.; Simpong, D. Human Capital and Entrepreneurial Competencies towards Performance of Informal Microenterprises in Kelantan, Malaysia. *Econ. Sociol.* 2018, 11, 31-50. [Electronic resource]. – Access: https://www.economics-sociology.eu/?618,en_human-capital-and-entrepreneurial-competencies-towards-performance-of-informal-microenterprises-in-kelantan-malaysia

152. Zizile, T.; Tendai, C. The Importance of Entrepreneurial Competencies on the Performance of Women Entrepreneurs in South Africa. *J. Appl. Bus. Res.* 2018, 34, 223-236. [Electronic resource]. – Access: <https://clutejournals.com/index.php/JABR/article/view/10122>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Елементи людського капіталу.

Примітка. Побудовано автором за даними Human Capital | Types, Models, Elements, Importance, Evaluate, by Kirti Solanki, 07. 2021 [Electronic resource]. – Access: <https://www.toppers4u.com/2021/04/human-capital-types-models-elements.html>

Додаток Б

Таблиця Б.1

Навички необхідні для портфоліо Індустрії 4.0

Місце у рейтингу	Навичка	Приклад використання
1	Соціальні навички	Переговори, емоційна стабільність, здатність до роботи в команді.
2	Когнітивні навички	Аналіз інформації, когнітивне мислення.
3	Персональні/ментальні вміння	Прийняття ідей під тиском, стійкість.
4	Процесійні навички	Критичне мислення та дедуктивне осмислення ситуації
5	Системні навички	Інтегроване прийняття рішень, підприємницькі здібності
6	Технічні навички	Програмування та здатність до адаптування до нових технологій.
7	Змістовні навички	Розуміння роботи із технікою, здатність до активного навчання.
8	Міжкультурні навички	Здатність до праці між різними культурними середовищами та країнами.
9	Вміння управління ресурсом	Ефективне використання часу та ресурсу.

Примітка. Побудовано за даними Eberhard, B., Podio, M., Alonso, A. P., Radovica, E., Avotina, L., Peiseniece, L., & Solé-Pla, J. (2017). Smart work: The transformation of the labour market due to the fourth industrial revolution (I4. 0). International Journal of Business & Economic Sciences Applied Research, 10(3).

Додаток В

Рис. В.1. Джерела інвестицій у людський капітал.

Примітка. Подубовано автором за даними.

Додаток Г

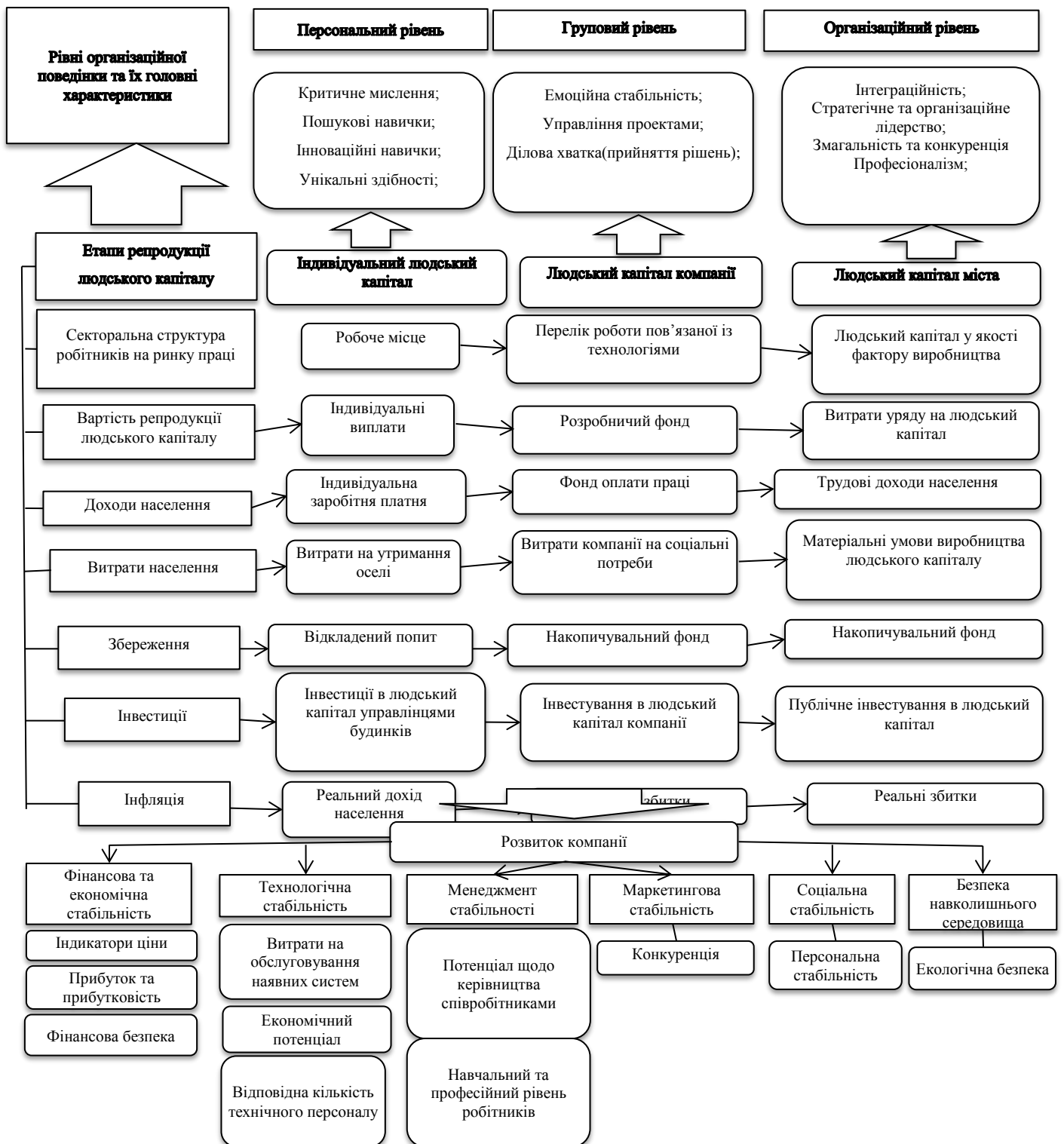

Рис. Г.1. Механізм управління сталим розвитком підприємств.

Примітка. Побудовано автором на основі даних IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. Managing sustainable development by human capital reproduction in the system of company's organizational behavior, by O Arefieva, O Polous, S Arefiev, V Tytykalo and A Kwilinski, 21-22 October 2020, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Індекс глобального інноваційного розвитку країн світу у 2019-2021 рр.

Країна	2019		2020		2021	
	Місце	Інноваційний рейтинг	Місце	Інноваційний рейтинг	Місце	Інноваційний рейтинг
Швеція	1	67,24	1	66,08	1	65,5
Шведція	2	63,65	2	62,47	2	63,1
Нідерланди	4	61,44	5	58,76	6	58,6
Сполучені Штати Америки	3	61,73	3	60,56	3	61,3
Великобританія	5	61,30	4	59,78	4	59,8
Германія	9	58,19	9	56,55	10	57,3
Ірландія	12	56,10	15	53,05	19	50,7
Японія	15	54,68	16	52,70	13	54,5
Канада	17	53,88	17	62,26	16	53,1
Норвегія	19	51,67	20	49,29	20	50,4
Китай	14	54,82	14	53,28	12	54,8
Бельгія	22	50,18	22	49,13	22	49,2
Польща	39	41,31	38	39,95	40	39,9
Турція	49	36,95	51	34,90	41	38,3
Російська Федерація	46	37,62	47	35,63	45	36,6
Україна	47	37,40	45	36,32	49	35,6

Примітка. Складено автором за даними . С. Jewell, GII 2019: Creating Healthy Lives – the Future of Medical Innovation (2019), Available at: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2019/04/article_0001.html. та S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent (eds.); Global Innovation Index 2020: Energizing the World with Innovation (Cornell University, INSEAD, WIPO, 2020), [Electronic resource]. – Access: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf.

Додаток Е

Рис. Е.1. Ключові принципи процесу відновлення України.

Примітка. Побудовано автором за даними Ukraine Recovery Conference, ‘Outcome Document of the Ukraine Recovery Conference URC2022 “Lugano Declaration» 2022.